

บทที่ 2

ลักษณะของฉันท

2.1 ที่มาของคำว่า "ฉันท" และความหมาย

2.1.1 ความหมายแบบสันสกฤต

คำว่า "ฉันท" มีรากศัพท์มาจากธาตุ ฉท , ฉพ ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่าปรากฏ มีลักษณะเป็นที่น่าพอใจ น่าพึงใจ¹

ในคัมภีร์ฤคเวทใช้คำว่า ฉนุทสุ หมายความว่าถึงบทสวดซึ่งสวดดีเทวะ หรือบทสวดที่ทำให้เทวคาพอใจ เป็นบทสวดของฤๅษีอินเดียบราหฺม โดยถ้อยคำที่สวดเป็นคำประพันธ์ประเภทฉันท ซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทที่เก่าแก่ที่สุดของอินเดียบราหฺม เมื่อเกิดคัมภีร์ฤคเวทเป็นเล่มสุดท้ายของคัมภีร์พระเวท ชาวอินเดียบราหฺมก็ใช้คำว่า ฉนุทสุ ในความหมายถึงบทสวดหรือมนตร์ศักดิ์สิทธิ์ในคัมภีร์ฤคเวท และต่อมาในยุคสุดท้ายของพระเวท คือยุคอุปนิษัทนั้น ปรากฏว่าใน มุณฑก-อุปนิษัท (กล่าวถึงวิชาการว่าด้วยคำประพันธ์ร้อยกรอง หรือที่ไทยเรียกว่า ฉันทวิทยา) ใช้คำว่า ฉนุท หมายความว่าถึงข้อความประพันธ์ประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะต่างกันราว 7 - 8 ชนิด เป็นฉันทที่มีใช้มาตั้งแต่สมัยของฤคเวทนั่นเอง นอกจากนี้คำว่า ฉนุทสุ ยังปรากฏเป็นชื่อวิชาสาขาหนึ่งในแนวทางคะ หรือบทขยายความของพระเวท เป็นวิชาสาขาที่ผู้เรียนคัมภีร์พระเวทต้องศึกษา ประกอบด้วยองค์ 6 คือ

1. ศึกษา คือ วิธีการท่อง การออกเสียงอ่านใหญ่จังหวะ ใหล่องและใหล่องไฟเราะ

¹Sir Monier Monier - Williams, A Sanskrit - English Dictionary (Oxford: London, 1951), p. 405.

2. ฉันทัส คือ ฐวีธีการลงจังหวะและออกเสียงสั้นยาว ฐณะฉันท์แต่งได้ บางทีเรียกว่า ฉันทัสสูตร เป็นคัมภีร์ที่กล่าวกันว่า ปิงคล เป็นผู้แต่ง ไม่รู้ระยะเวลาแต่งที่แน่นอน กล่าวถึงคำประพันธ์สันสกฤตและปรากฏุค

3. ไวยากรณ์ คือ ฐจกวีเคราะห์ศัพท์
4. นิรุกต์ คือ ฐมูลและคำแปลของศัพท์
5. ไชยติษ คือ ฐตาราศาสตร์และการหาญษ์ การผูกดวงชะตา ฯลฯ
6. กัลปะ คือ ฐแบบแผนการประกอบพิธีต่าง ๆ

ต่อมาในยุคของรามายณะ (ปี 400 - 200 ก่อนคริสตกาล) เกิดลักษณะคำประพันธ์ชนิดที่เรียกว่า โศลก จัดเป็นฉันท์พวกหนึ่งที่มีวิวัฒนาการออกไปจากฉันท์สมัยพระเวท นอกจากนี้ฉันท์ในภาษาสันสกฤตที่เรียกว่า กาพย์ ก็มี เช่น กาวยมาลา ทสวตารจริต เป็นต้น

2.1.2 ความหมายแบบบาลี

ในทางบาลี คำว่า ฉนุท , ฉนุโท มีความหมาย 2 อย่าง คือ

1. แปลว่า ความปรารถนา ความตั้งใจ
2. แปลว่า คัมภีร์พระเวท หรือ ลักษณะคำประพันธ์¹

การศึกษาภาษาบาลีนั้น ไวยากรณ์นับว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุด ประชาญ์ทางไวยากรณ์บาลีแต่ดั้งเดิมก็เห็นว่า ฉันท์เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งของการศึกษาไวยากรณ์บาลีชั้นสูง ถึงขนาดที่ผู้ศึกษาจะสามารถแต่งคำประพันธ์เป็นภาษาบาลีได้อย่างไพเราะและถูกต้องทั้งด้านความหมายทางภาษาและด้านลักษณะคำประพันธ์ อันแสดงถึงผลสำเร็จอย่างสูงทางการศึกษาภาษาบาลี ดังนั้น ตำราไวยากรณ์ของบาลีจึงจำแนกการศึกษาภาษาบาลีออกเป็น 4 หมวดดังนี้

¹R.C. Childers, Dictionary of the Pali Language (Buddha Sasana Council: Rangoon, 1974), p. 104.

1. อักษรวิธี ว่าด้วยอักษร
2. วจิวิภาค ว่าด้วยส่วนของคำพูด
3. วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยความเกี่ยวเนื่องของคำในประโยค
4. ฉันทลักษณ์ ว่าด้วยการแต่งฉันทหรือคำประพันธ์ต่าง ๆ อันเป็นคำประพันธ์
ร้อยกรองซึ่งบาลีเรียกว่า คาถา

นอกจากนี้วรรณคดีบาลียังกล่าวถึงฉันทศาสตร์ว่าเป็นประเภทหนึ่งของศิลปศาสตร์
18 ประการ ซึ่งพราหมณ์หรือกษัตริย์ชั้นสูงของอินเดียโบราณต้องศึกษาดังนี้¹

1. มุทศาสตร์ คือ วิชาการรบ
2. รัฐศาสตร์ คือ วิชาการปกครอง
3. นิติศาสตร์ คือ วิชากฎหมายและจารีตประเพณีต่าง ๆ
4. วาณิชศาสตร์ คือ วิชาการค้า
5. อักษรศาสตร์ คือ วิชาหนังสือ
6. นิรุกติศาสตร์ คือ วิชาภาษา ในภาษาของตนแตกฉานดี และรู้ภาษาของ
ชนชาติที่ติดต่อกัน
7. คณิตศาสตร์ คือ วิชาคำนวณ
8. โชติยศาสตร์ คือ วิชาดูดวงดาวต่าง ๆ ในรู้จักว่าดวงดาวนั้น ๆ ตั้งอยู่ทางทิศ
นั้น ๆ และประจำเมืองนั้น ๆ และรู้จักสีแสงของดวงดาวต่าง ๆ อันบอกกลางดีและกลางร้ายใน
กาลบางครั้ง
9. ภูมิศาสตร์ คือ วิชาภูมิที่ต่าง ๆ หรือรู้จักแผนที่ของประเทศต่าง ๆ
10. ไหรศาสตร์ คือ วิทยากรรมเหตุการณต่าง ๆ ไถ และรู้ทายชะตาราชาซึ่งของ
คนใดควย
11. เวชศาสตร์ คือ วิชาหมอยา
12. สัตว์ศาสตร์ คือ วิชาคุณลักษณะของสัตว์และเสียงสัตว์วารายหรือดี
13. เหตุศาสตร์ คือ รู้เหตุเป็นแดนเกิดแห่งผลวารายหรือดี
14. โยคศาสตร์ คือ วิชาช่างกล (บันทรศึกษา)

¹เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ
: ไทยวัฒนาพานิช, 2517), หน้า 154.

15. ศาสนศาสตร์ คือ วิชาศาสนา รู้จักประวัติความเป็นมาแห่งศาสนาทุก ๆ ศาสนาที่มหาชนนิยม เพื่อปฏิบัติได้โดยไม่ขัดต่อสังคมใด ๆ และรู้ค่านิยมในศาสนานั้น ๆ ด้วย

16. มายาศาสตร์ คือ วิชาที่กลอุบายหรือรู้สำหรับพิชัยสงคราม

17. คณิตศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าที่เรียกชื่อว่า นาฏยศาสตร์ และวิชาดนตรี ที่เรียกว่า ดุริยางคศาสตร์

18. ฉันทศาสตร์ คือ วิชาประพันธ์ แต่งหนังสือได้ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

คัมภีร์บาลีกล่าวถึงฉันทไว้มากมาย เช่น คัมภีร์สันติบาลาวตาร กล่าวถึงฉันทว่า "นิมมอักษร เป็นฉันท นิมมครุ-ลหุ เป็นพฤติ" ซึ่งหมายความว่า คำประพันธ์ประเภทฉันทนั้น มีการกำหนดนับจำนวนอักษรและตำแหน่งของครุ-ลหุเป็นสำคัญ และในฎีกาของคัมภีร์นี้อธิบายไว้ว่า "ชื่อว่าฉันท เพราะปกปิดเสียซึ่งโทษ" คำอธิบายนี้น่าจะเป็นเพราะความสับสนปนกันระหว่างความหมายของธาตุ ฉนฺ ที่เป็นรากศัพท์เดิมของคำว่า ฉนฺท ซึ่งอาจแปลได้ 2 ความหมาย คือ เป็นที่น่าพอใจ และปกปิดในที่นี้ ธาตุ ฉนฺ ที่นำมาใช้เป็นคำว่า ฉนฺท น่าจะหมายถึงถ้อยคำไพเราะทำให้เป็นที่น่าพอใจ เหมือนกับคำว่า ฉนฺทสุ ในภาษาสันสกฤตที่เป็นต้นแบบมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งหมายถึงบทสวดที่ทำให้เทวดาพอใจ มากกว่าที่จะหมายถึงถ้อยคำที่ปกปิดเสียซึ่งโทษ ดังปรากฏในฎีกาของคัมภีร์สันติบาลาวตารนั้น

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์อื่น ๆ ที่กล่าวถึงคำประพันธ์ประเภทฉันท เช่น คัมภีร์ฉันทวุตติที่พบในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี เป็นต้น คัมภีร์ฉันทที่สำคัญที่สุดคือ คัมภีร์วุตโตทัย ซึ่งเป็นคำรายนอกลักษณะการแต่งฉันทในภาษาบาลี แต่ไม่ได้หมายความว่าฉันทในภาษาบาลีเพ็ญจะมีขึ้นหลังจากคัมภีร์วุตโตทัย เพราะมีคาถามคธ¹ เป็นอันมากที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

¹มคธ หมายถึงภาษาที่เราเรียกกันว่าบาลีในปัจจุบัน แต่ถาแปลตามตัวอักษรหรือแปลตามบาลีแล้ว หมายถึง แคว้นมคธ ส่วนภาษาบาลีนั้น ประเพณีของไทย ดังกฯ พม่า ถือว่าเป็นภาษาของแคว้นมคธ จึงเรียกภาษานี้ว่าภาษามคธ แต่นักปราชญ์ตะวันตกไม่นิยมเรียกตาม เพราะภาษามคธควรจะเรียกว่า ภาษาภาคี และภาษาภาคีนั้นมิได้มีลักษณะไม่เหมือนภาษาบาลีเลย

ตอนที่สันนิษฐานกันว่าเป็นสำนวนรุ่นเก่า ซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่าคัมภีร์วุตโตทัยหลายร้อยปี ซึ่งก็มีคาถาแต่งด้วยฉันทลักษณ์ต่าง ๆ แล้วเป็นอันมาก เช่น ฉันทปรัยยาวัตต์ อินทวิเชียร-ฉันท เป็นต้น¹

1.3 ความหมายแบบไทย

เมื่อไทยได้รับเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาแล้ว ก็ทำให้คนไทยได้รับอิทธิพลด้านประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวอินเดียมาด้วย รวมทั้งศิลปการแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันท โดยมียุทธศาสตร์ทางวรรณคดีไทยอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยาตอนต้น คือ หนังสือมหาชาติคำหลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตในกรุงศรีอยุธยา แปลแต่งขึ้น เมื่อปีชวด จ.ศ. 844 (พ.ศ. 2025) ในกัณฑ์ที่สันนิษฐานว่าเป็นฉบับความครึ่งกรุงเก่าตกทอดมา 3 ฉันท คือ กัณฑ์ศพร, วนปราสน์, ชูชก, มหาพน, กุมาร, มหาราช และนครกัณฑ์ ปรากฏว่ามีลักษณะคำประพันธ์ประเภทฉันทปนอยู่ด้วยหลายชนิด แม้จะยังไม่ปรากฏใช้คำว่า "ฉันท" เลยก็ตาม จากนั้นความนิยมแต่งฉันทของกวีไทยก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเห็นได้ชัดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อันเป็นสมัยที่คำประพันธ์ประเภทฉันทได้รับความนิยมสูงสุด มีวรรณคดีคำฉันทเกิดขึ้นหลายเรื่องและมีคำรารวบรวมสาระสำคัญและหลักเกณฑ์ของการแต่งฉันทไว้ด้วย คือ หนังสือจินตคามณี ซึ่งมีข้อความอ้างอิงไว้ว่า มีต้นเค้ามาจากคัมภีร์ฉันทของอินเดีย คนไทยจึงรู้จักฉันทในฐานะคำประพันธ์ร้อยกรองที่ไทยรับทั้งชื่อและรูปแบบของคำประพันธ์มาจากอินเดีย

คำว่า "ฉันท" ที่ปรากฏใช้กันมาในภาษาไทยนั้นมีหลายความหมาย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ให้คำจำกัดความไว้ว่า

ฉันท (นาม) ความพอใจ ความรักใคร่ ความชอบใจ ความยินดี ชื่อคำประพันธ์ชนิดวางคำครุ-ลหุ โดยวิธีต่าง ๆ²

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493. พิมพ์ครั้งที่ 8. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2510), หน้า 313.

² ฐนิต อยู่โพธิ์, การสืบสาวราวเรื่องกาพย์ กลอน โคลง ฉันท (พระนคร : ศิวพร, 2504), หน้า 56.

เฉพาะในส่วนของวรรณคดีที่ชื่อว่า "ฉันท" ในความหมายถึง ชื่อคำประพันธ์
ชนิดวางคำครุ-ลหุ โดยวิธีต่าง ๆ นั้น กวีไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน มิได้ใช้ในความ-
หมายเดียวกันนี้ทั้งหมด แต่ใช้ในความหมายที่แตกต่างกันบ้าง อันอาจจำแนกออกได้เป็น
2 แบบ คือ ความหมายอย่างกว้าง และความหมายอย่างแคบ ดังนี้

2.1.3.1 ความหมายอย่างกว้าง

คำว่า "ฉันท" ที่ใช้ในวรรณคดีไทยนั้น ปรากฏว่าเดิมใช้
ในความหมายอย่างกว้าง คือ หมายถึงคำประพันธ์ร้อยกรองทั่วไปโดยไม่จำกัดลักษณะเฉพาะ
ว่าเป็นประเภทใดแน่นอนลงไป เช่น เกี่ยวกับการใช้คำว่า กลอน กาน กาศย์ ฯ ในสมัยเริ่ม
แรกนั่นเอง กวีมิได้จำแนกชนิดของคำประพันธ์อย่างเฉพาะเจาะจง แต่ใช้เป็นชื่อเรียกคำ
ประพันธ์ร้อยกรองโดยส่วนรวม

ลักษณะการใช้คำว่า "ฉันท" ในความหมายอย่างกว้างนี้ จะเห็นได้จากคำว่า
"ฉันท" ที่ปรากฏอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกในวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ อันเป็นวรรณคดี
สมัยอยุธยาตอนต้นที่นักปราชญ์สันนิษฐานกันว่าแต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2
ลิลิตพระลอนี้แต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพปนกับร้อยสุภาพ ไม่มีลักษณะคำประพันธ์
ประเภทฉันทเลย แมกระนั้นในโคลงสี่สุภาพบทที่ 428 อันเป็นโคลงท้ายเรื่องก็ยังปรากฏใช้คำ
ว่า "ฉันท" ดังนี้

๑ เป็นศรีแก่ปากผู้	ผจงฉันท
คือคูมาลาสร	เรียบร้อย
เป็นถนิมประดับกรรม	ทุกเมื่อ
กลกระแจะทองน้อย	หนึ่งใดแรงใจ ฯ ¹

โคลงบาทแรกถอดความได้ว่า ขอให้เรื่องลิลิตพระลอนี้จง เป็นศิริมงคลแก่ปาก
ผู้ตั้งใจอ่านคำประพันธ์ร้อยกรอง เรื่องนี้เถิด

แสดงให้เห็นว่ากวีใช้คำว่า "ฉันท" ในความหมายถึงคำประพันธ์ร้อยกรองโดย
ทั่วไป มิได้จำเพาะเจาะจงลงไปว่าเป็นคำประพันธ์ประเภทใด ประกอบกับเรื่อง

¹กรมศิลปากร (ผู้จัดพิมพ์), ลิลิตพระลอ (พระนคร : คุรุสภา, 2507), หน้า 42.

ลิลิตพระลอนี้ก็มีไ้แตกควยคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์ และในวรรณคดีเรื่องเดียวกันนี้ยังใช้คำอื่น ๆ สำหรับเรียกโคลงเรื่องนี้อีก คือ ในโคลงบทที่ 3 ไขว่

รุมลักสรพรพาศตรถวน	หญิงชาย
จักกล่าวกลอนพระลอ	เลิศผู้
ไพเราะเรียบบรรยาย	เพราะยิ่ง เพราะนา
สมบัติเสียงสูง	ลอล่าโลมใจ ฯ ¹

และในโคลงบทที่ 4 ไขว่

สรวลเสียงขับอ่านอย่าง	โคปาน
ฟังเสนาะโคปน	เปรียบไค
เกลากลอนกล่าวกลกานท์	กลกลม ใจนา
ถวายน่าเรอท้าวไท	ชिरาษฎมมัญญ ฯ ²

จะเห็นได้ว่าวีไช้คำว่า ฉันท กลอน และกานท์ ในความหมายเดียวกัน คือหมายถึงคำประพันธ์ร้อยกรอง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าคำว่า "ฉันท" ที่เพิ่งปรากฏในสมัยเริ่มแรกนั้นยังไม่มีคความหมายโดยเฉพาะเจาะจง แต่หมายรวมถึงคำประพันธ์ร้อยกรองทั่วไปอันเป็นความหมายอย่างกว้าง ทั้งยังใช้ร่วมกับคำอื่น ๆ ที่มีความหมายรวมกัน คือ คำว่า กลอน และกานท์ อีกด้วย

2.1.3.2 ความหมายอย่างแคบ

วรรณคดีที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชใช้คำว่า "ฉันท" ในความหมายที่แคบลง และใช้โดยเฉพาะเจาะจง คือหมายถึงคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะบังคับบังคับและคำครุ-ลหุ ในการแต่งตั้งที่เห็นได้ชัดจากหนังสือจินตคามณี ซึ่งเป็นตำราเรียนทางภาษาและการแต่งคำประพันธ์ของไทย แต่งโดยพระโหราธิบดี กล่าวถึงคำประพันธ์ประเภทฉันทว่า "...ฉันทพิศาลเรียบอรรดควยรัสหิหะ กลระเบียบระบอบ ประกอบศัพท์ตามหานิทาน ตระการควยพดโตไท ไกรคำนัรสาตราคมณสมอรรด..."³

¹ กรมศิลปากร (ผู้จัดพิมพ์), ลิลิตพระลอ (พระนคร: ศุภสภา, 2507), หน้า 6.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ พระโหราธิบดี, จินตคามณี (พระนคร: บรรณาคาร, 2514), หน้า 52.

ข้อความตอนนี้แสดงว่า กลุ่มที่จะใช้คำว่า "ฉันท" ในความหมายที่เฉพาะเจาะจง คือ หมายถึงคำประพันธ์ร้อยกรองที่แต่งโดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือเสียงสั้นและยาว ตามแบบที่กำหนดไว้ในคัมภีร์พดฺโตท (วุตฺโตทฺย)

ดังนั้น คำว่า "ฉันท" จึงหมายถึงชนิดของคำประพันธ์ที่ถายแบบมาจากลักษณะคำประพันธ์ในคัมภีร์วุตฺโตทฺยเท่านั้น มิได้หมายรวมถึงคำประพันธ์อื่น ๆ ด้วยอีกต่อไป

นอกจากนี้จินตคามณียังกล่าวถึงชื่อฉันทชนิดต่าง ๆ ไว้อีกด้วย เป็นการแยกประเภทของคำประพันธ์ให้เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้นคือ

"...จรงฺจกัณฺทํทงฺหลาย คือ สี่ฉันท พยัฉฉันท มณฑกฉันท นาคบริพัณฉันท มฤคาฉันท มณีรัตนฉันท ฉันทจักร ปทุมฉฉันท ภูมราฉฉันท มาลาฉฉันท โตกกฉฉันทะ วัชฉฉณฑกฉฉณฑ อินทรวีเชียรฉฉณฑ โตกกฉฉณฑกฉฉณฑ วิเชียรฉฉณฑกฉฉณฑ กิลกวีเชียรฉฉณฑ"¹

ทั้งยังมีคำอธิบายคณะฉันทจากคัมภีร์วุตฺโตทฺยอีกด้วย รวมทั้งลักษณะของคำครุ-ลหุ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของคำประพันธ์ประเภทฉฉณฑที่แตกต่างจากลักษณะของคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด

นอกจากจินตคามณีแล้ว วรรณคดีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉฉณฑและบอกชื่อคำประพันธ์ไว้อย่างเฉพาะเจาะจงก็คือ สมุทรวินิจฉัยคำฉฉณฑ อธิรุทศคำฉฉณฑ หลังจากนั้นคำประพันธ์ประเภทฉฉณฑก็เป็นที่รู้จักกันในลักษณะเฉพาะตัวและคำว่า "ฉฉณฑ" ก็มีความหมายตายตัว ซึ่งปรากฏทางภาษาและการประพันธ์ของไทยให้คำนิยามไว้ใกล้เคียงกันดังนี้

"คำฉฉณฑแบบโบราณ คือ คำกานท์สันสกฤตและบาลี ซึ่งนักปราชญ์คัดเอามาจากคัมภีร์ "วุตฺโตทฺย" (ปากตลาดเรียกว่า "มุคฺโต" หรือ "มอฺโต") แต่เลือกเอาเฉพาะที่แต่งเป็นภาษาไทยได้และเต็มสัมผัสทางภาษาไทยเราเข้าด้วย"² และ

¹พระโหราธิบดี, จินตคามณี (พระนคร : บรรณาการ, 2514), หน้า 53.

²พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2511),

"ฉันท" คือ ลักษณะถ้อยคำที่วิรู อหะระงขึ้นเป็นระเบียบ โดยกำหนดคณะและคำ มีเสียงหนักบางเบาบาง ซึ่งเรียกว่าครุ-ลหุ อันจำลองแบบมาจากบาลี คาถาต่าง ๆ ที่มีบัญญัติอยู่ในคัมภีร์วูกโตทัย และมาเพิ่มเติมบังคับสัมผัสชั้นอีก¹ และ

"ฉันท" เป็นกวีนิพนธ์หรือบทร้อยกรองชนิดหนึ่ง ซึ่งมีบังคับในการแต่ง ต้องใช้เสียงครุ-ลหุ และมีมาตรา²

ดังนั้น คำว่า "ฉันท" ที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนถึงปัจจุบัน จึงมีความหมายที่แคบและเฉพาะเจาะจง โดยเน้นถึงลักษณะคำประพันธ์ที่ไต่แบบจากคัมภีร์วูกโตทัย และมีครุ-ลหุเป็นส่วนประกอบสำคัญ

2.1.3.3 การใช้คำอื่นแทนคำว่า "ฉันท"

คำว่า "กลอน"

นอกจากจะใช้คำว่า "ฉันท" ในความหมายถึงคำประพันธ์ประเภทที่บังคับครุ-ลหุเป็นสำคัญแล้ว ยังปรากฏว่าใช้คำอื่น ๆ ที่หมายถึง "ฉันท" และ "การแต่งฉันท" ในทำนองเดียวกันนี้ ดังปรากฏหลักฐานในวรรณคดีคำฉันทสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นวรรณคดีที่แต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทฉันทเป็นส่วนใหญ่ อาจมีกาพย์แทรกอยู่บ้างเป็นบางตอนและอาจมีโคลงท่ายเรื่องควยก็ได้นั้น ยังปรากฏใช้คำว่า "กลอน" แทรกอยู่โดยใช่หมายถึงการแต่งคำประพันธ์ใหม่สัมผัสคล้องจองกันอย่างไพเราะ เช่น ในนิรุทธคำฉันท ซึ่งสันนิษฐานว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งไว้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏในกาพย์ยานี 11 ท้ายเรื่องว่า

๐ จวงจิกฉันทมันหมาย บวางวายคำนึงกลอน
 บเห็นแก่หลบนอน คำรืหากริบเวนเวียน³

¹ฉันท ขาวไโล, ฉันทศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ม.ป.ป.), หน้า 3.

²ฉันท อยู่โพธิ์, การสืบสาวราวเรื่องกาพย์ กลอน โคลง ฉันท (พระนคร : สีวพร, 2504), หน้า 54.

³ศรีปราชญ์, นิรุทธคำฉันท. พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2523), หน้า 91.

และในบุนโณวาทคัมภีร์ ซึ่งพระมหานาคกระทำทราขายเป็นผู้แต่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ อันเป็นสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น ก็ปรากฏในโคลงท้ายเรื่องว่า

๑	จบกลอนพระนาคแกลง	เกลือบท
	ฉันทพากย์นิพนธ์พจน	เรียบรอย
	เพียงทิพย์สุธารส	สร้งโสจร ใจนา
	ฟังเร่งเสนาะเพราะถอย	ถ้วนกลอนแกลง ฯ ¹

คำว่า "กาพย์"

ส่วนในสมุทรวรรณคำฉันท์ตอนต้น ซึ่งพระมหาราชครูเป็นผู้แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ปรากฏว่าใช้คำว่า "กาพย์" ดังนี้

๑ พระให้กล่าวกาพย์นิพนธ์ จานองโดยกล
ครุการเพลงยศพระ²

คำว่า "ลิลิต"

ลักษณะการใช้คำเรียกชื่อคำประพันธ์ย่อยกรองอื่น ๆ แทนคำว่า "ฉันท" นี้มีมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ คือ ในมหาชาติคำหลวง กับหิมพานต์ ซึ่งเป็นกัมพูที่แต่งซ่อมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็ใช้คำว่า "ลิลิต" กับคาถาบาลีที่แต่งด้วยปัฐยาวัตถคัมภีร์ดังนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹พระมหานาค, บุนโณวาทคัมภีร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2503).

หน้า 55.

²พระมหาราชครู, สมุทรวรรณคำฉันท์. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2523), หน้า 3.

"เตน วุฑฒิ เทนัณพระพุทธรังขรรรมบพิตร กิมพจนสุภาสิต คัวลลิตพระคาถา
คังนี้ อุกคา จ ราชปุตตา จ เวลียานา จ พราหมณา หฤธาโรทา อนิกกุฐา รติกา
ปตติการกาติ ฯ"¹

ในที่นี้ กวีคงจะใช้คำว่า "ลลิต" แทนคำว่า "ฉันท" เพื่อให้สัมผัสคล้องจอง
กับคำสุดท้ายของวรรคที่อยู่ข้างหน้าคือคำว่า "สุภาสิต" ตามทำนองของการแต่งรายก็เป็นที่
จากตัวอย่างเหล่านี้แสดงว่าแม้กวีจะเข้าใจตรงกันแล้วว่า "ฉันท" มีความหมาย
โดยเฉพาะเจาะจงอย่างไร และมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากรอยกรองชนิดอื่น ๆ อย่างไร
กวีก็ยังใช้คำว่า "ฉันท" และคำอื่น ๆ ที่หมายถึงคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทต่าง ๆ
เช่น กลอน กาน กาพย์ ฯ อย่างไม่เคร่งครัดนัก ยังใช้เป็นคำเรียกโดยหมายถึงคำประพันธ์
ร้อยกรองอย่างรวม ๆ อยู่

หลังสมัยอยุธยาเป็นต้นมา กวีไทยมีความเข้าใจคำว่า "ฉันท" และลักษณะของ
คำประพันธ์ประเภทฉันทตรงกัน และมักใช้ในความหมายแคบ คือถือว่าเป็นคำประพันธ์ร้อย-
กรองชนิดที่มีครุ-ลหุเป็นส่วนประกอบสำคัญ การใช้คำว่า "ฉันท" จึงมีลักษณะเฉพาะเจาะจง
ยิ่งขึ้น ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างฉันทกับคำประพันธ์ร้อยกรองชนิดอื่น ๆ ได้ชัดเจนขึ้น
และในปัจจุบันก็ไม่นิยมเรียกชื่อคำประพันธ์ร้อยกรองอย่างรวม ๆ อีก ร้อยกรองแต่ละชนิด
มีลักษณะและชื่อเรียกที่แยกออกจากกันอย่างเด่นชัด ถ้ากวีต้องการกล่าวถึงคำประพันธ์ชนิด
ใดก็จะระบุชื่อไว้อย่างชัดเจนเป็นชนิด ๆ ไปอย่างเฉพาะเจาะจง ดังเช่น โคลงในหัวข้อ
"โลกถวนควรแล" ของ มล.ปิ่น มาลากุล ที่แต่งขึ้นเพื่อสดุดีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ หอวิชาราชานุสรณ์ นั้น มีข้อความกล่าวถึงคำประพันธ์แต่ละ
ชนิดโดยเฉพาะเจาะจงว่า

¹กรมศิลปากร (ผู้จัดพิมพ์), มหาชาติคำหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 4 (ธนบุรี :
สามเจริญพานิช, 2511), หน้า 31.

๑	เมืองโคประทับค่าย	วราภรณ์
	แจกเช่นฉันทโคกลงลอน.	กาพย์บาง
	ข้อธรรม ฤ คำสอน	อนุศาสน์
	มีหมคเอกลักษณะสร้าง	สิ่งล้วนควรมิมี ¹

ในที่นี้จะเห็นว่าผู้แต่งกล่าวถึงคำประพันธ์ร้อยกรองชนิดที่สำคัญเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปครบทั้ง 4 ชนิด โดยแยกประเภทของคำประพันธ์ออกเป็น ฉันท โคลง กลอน และกาพย์ อย่างชัดเจนโดยไม่กล่าวรวมกันไปและใช้คำว่า "ฉันท" ในความหมายแคบ

แม้กระนั้นก็ตาม นักปราชญ์สมัยปัจจุบันบางท่านก็ยังคงมีความนิยมแบบเก่าอยู่คือนิยมใช้คำว่า "ฉันท" ในความหมายกว้าง โดยหมายรวมถึงคำประพันธ์ร้อยกรองโดยทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจง ดังจะเห็นได้จากโคลงลิลิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์ ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิพนธ์ไว้เป็นโคลงพรรณนาความไพเราะของบทกวีนิพนธ์ว่า

๑	กาชเวทหรือวิเวกร่อง	ระงมสวรรค์
	เสนาะมิเหมือนเสนาะฉันท	เสนาะซึ่ง
	ประกายฟ้าสุริยาจันทร์	แอร่มโลก ใจนดา
	เมฆพยับอับแสงสะอึ้ง	อร่ามแผ่นดินเฉลย ²

คำว่า "ฉันท" ในที่นี้หมายถึงคำประพันธ์ร้อยกรองหรือบทกวีนิพนธ์ทั่วไปนั่นเอง การใช้คำว่า "ฉันท" ในลักษณะนี้แม้จะยังปรากฏอยู่ในกวีนิพนธ์บางเรื่อง แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันดีในหมู่ผู้อ่าน โดยไม่สับสนหรือคลาดเคลื่อนไปจากความมุ่งหมายของกวีผู้ใช้นี้ในโอกาสต่าง ๆ ผู้อ่านจะทราบว่ากวีมุ่งหมายที่จะใช้คำนี้ในความหมายใดได้ง่าย โดยพิจารณาจากองค์ประกอบแวดล้อมต่าง ๆ ของคำนั้น เช่น พิจารณาจากถ้อยคำใกล้เคียง เนื้อหาของเรื่องและลักษณะคำประพันธ์ที่กวีใช้ในเรื่องนั้น ๆ เป็นต้น

ในการแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทสมัยอยุธยา กวีใช้สำนวนที่มีความหมายถึง "แต่งฉันท" ไว้ต่าง ๆ กันหลายสำนวนดังนี้

¹วิภา กงกะนันท์, วรรณคดีศึกษา. เอกสารคำสอนวิชาการใช้ภาษา
ปีการศึกษา 2520 ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า 23.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 18

1. ส่วนวนว่า "จำนวนฉันท" ในจินตคามณีคังนี้

๑ ส่วนผู้จำนวนฉันท- ฐนีนามกร เกา
คือบรมพุทฺธเขา รสตั้งบำเพ็ญบุญ ฯ

2. ส่วนวนว่า "ผู้ฉันท" ในจินตคามณีคังนี้

๑ นาวเอาตำนาน ตำเนอร อรรถการ ตำนานเกลากลอน
ผู้ไว้เป็นฉันท พากย์ครู อักษร จงสถาพร
จำเวธสุสวัสดิ ฯ

และในอนิรุทธคัมภีร์คังนี้

๑ ควยเคชะบุญญา ธิการอันสมพงศ์
ผู้ฉันทสนององค์ คุณทานอันสุนทร ฯ

3. ส่วนวนว่า "นิพนธ์ฉันท" ในมุนโณวาทคัมภีร์ คังนี้

๑ จักกล่าวนิพนธ์ประพดฉันท- ุแทตามอนุมาน
แสดงโดยอศิตนุตำนาน มุนโณวาทสุตรา ฯ

4. ส่วนวนว่า "เพลงฉันท" ในสมุทรรโฆษคัมภีร์คณปลาย ของ
กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีธิโนรสา คังนี้

๑ เพลงฉันทร่ำพรพรรณพากย์จากแจง ฝจงจัตถรรณแดง
สุขุมคัมภีร์พจนา

5. ส่วนวนว่า "รังสรรค์ฉันท" ในสมุทรรโฆษคัมภีร์คณปลายของ
กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีธิโนรสา คังนี้

๑ รังสรรค์ฉันทเสรีจสิน สุกสาร
สมุทรรโฆษทอตำนาน เน้นคาง
รจิตเรื่องบพิสการ อศิตเหตุ แสดงเฮย
โดยพุทธพจนรสอาง อรรถแจงแดงธรรม ฯ

ส่วนวนต่าง ๆ เหล่านี้เห็นได้ชัดว่าเป็นส่วนวนที่กวีคิดขึ้นใช้เป็นของตน และ
พยายามสรรหาด้อยคำอย่างไพเราะเพื่อส่งเสริมให้เห็นว่าการแต่งฉันทเป็นงานชิ้นสำคัญ
ยิ่งที่ควรทำอย่างประณีตบรรจง แสดงว่าความนิยมยกย่องฉันทว่าเป็นลักษณะคำประพันธ์

รอยกร องชั้นสูงเป็นชนกพิเษและสูงส่งกวารอยกรองชนกอื่น ๆ นี้ มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และสืบ
ทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2.2 กำเนิดและลักษณะการแต่งงาน

2.2.1 การแต่งงานของอินเดีย

ฉันทเป็นคำประพันธ์ที่เกิดจากความเจริญทางศาสนาและวรรณคดีของชาว
อินเดียโบราณ ตั้งแต่สมัยพระเวท (ราว 4,000 ปีมาแล้ว) ชาวอินเดียในสมัยพระเวทนิยมใช้
ฉันทแต่งงานทสวศรร เสริฐอจนวอนเทพเจ้า และนิยมแต่งงานกันเรื่อยมาจนเกิดวิวัฒนาการทั้งด้าน
รูปแบบและฉันทลักษณะออกเป็นหลายประเภท ทั้งยังนำไปใช้แต่งวรรณคดีอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจาก
เรื่องราวทางศาสนาอีกด้วย ในสมัยต่อ ๆ มาชนชาติที่คิดคนลักษณะคำประพันธ์ประเภทฉันทอัน
เป็นต้นแบบของการแต่งงานตั้งแต่โบราณถึงปัจจุบันที่คนไทยก็รับเข้ามาใช้เป็นคำประพันธ์รอยกรอง
ในวรรณคดีไทยประเภทหนึ่งนั้น เป็นชนชาติโบราณตระกูลของชาวอินเดีย คือ ชนเผ่าอารยัน

ประวัติการแต่งงานของ
India

ประวัติศาสตรอินเดียนกล่าวว่า¹ ชาวอารยัน (หรือ อริยกะ แปลว่าพวกที่มีความรู้
ความเจริญ) ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวอินเดียนั้น เป็นชนชาติโบราณเชื้อสายอินโดยูโรเปียน
มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในบริเวณเอเชียกลางและบริเวณทะเลสาปแคสเปียน ต่อมาเมื่อประมาณ
4,000 ปีมาแล้ว ทะเลสาปแคสเปียนเกิดขึ้นเงินแห่งแล้ง ชาวอารยันจึงแยกย้ายกันออกไปหา
แหล่งอุดมสมบูรณ์ใหม่ โดยแยกกันออกเป็น 3 พวกคือ

พวกที่ 1 เดินทางไปทางทิศตะวันออก เข้าไปในยุโรปเป็นบรรพบุรุษของกรีก

พวกที่ 2 เดินทางเข้าไปในอิหร่านและเปอร์เซีย

พวกที่ 3 เดินทางเข้ามาในช่องเขาหิมาลัยลงมาจนถึงแคว้นปัญจาบ ในบริเวณ

ภาคเหนือลุ่มแม่น้ำสินธุ ไปจนถึงแม่น้ำสรสวัตตี เรียกว่าอารยันอินเดีย อารยันจึงเป็นเผ่าพันธุ์
ดั้งเดิมตระกูลอินเดียน

ชาวอารยันเป็นเผ่าพเนจร มีอาชีพหลักคือการเลี้ยงสัตว์มี ม้า แกะ และวัว เป็นต้น
แต่โดยปกติจะเลี้ยงวัวเป็นส่วนใหญ่ มีการปลูกพืชและล่าสัตว์บ้าง มักอพยพหาแหล่งอุดมสมบูรณ์

¹Arthur Llevellyn Basham, The wonder that was India (London:

Sidgwick and Jackson, 1961), p. 130 - 131.

ไปเรื่อย ๆ เพื่อสะดวกแก่การดำรงชีวิต แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในแคว้นปัญจาบและขับไล่ชาวพื้นเมือง
 คิงเดิม คือ พวกทมิฬลงใต้แล้ว ก็ไต่ตั้งหลักแหล่งมั่นคงอยู่ในบริเวณนี้และนำเอาอารยธรรม
 ของตน อันประกอบด้วยความรู้ทางศาสนาเป็นหลักสำคัญนั้นมาปลูกฝังและเผยแพร่ไปทั่วบริเวณ
 ที่ราบลุ่มแม่น้ำสินธุ อารยันเป็นชนชาติที่ฉลาดทำให้สามารถพัฒนาชาติของตนขึ้นได้อย่างรวดเร็ว
 ประกอบกับภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะปกป้องดินแดนของตนไว้โดยรอบ
 คือ ทิศเหนือล้อมด้วยเทือกเขาหิมาลัยกับฮินดูกูช ซึ่งเป็นเทือกเขาใหญ่ยาวไปจนถึงทิศตะวันออก
 และตะวันตก ทิศใต้ล้อมด้วยเทือกเขาอินทรี ภูมิประเทศในลักษณะนี้จึงเอื้ออำนวยต่อความเจริญ
 ทางอารยธรรมของชาวอารยันให้เป็นอย่างต่อเนื่อง ไม่ถูกแทรกแซงรุกรานหรือกระทบกับ
 อารยธรรมของชนชาติอื่น เป็นระยะเวลายาวนานกว่า 3,000 ปี

จะดีอะไร?
 บ่ได้ก็ไป
 สักกะ!
 เดาอีกแล้ว?

แม้ว่าชาวอารยันจะเป็นเผ่าชนเร่ร่อน กึ่งกระโจมอยู่ตามทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์
 ไม้รู้จักสร้างที่อยู่เป็นบ้านเมืองถาวร รู้จักใช้เพียงเหล็ก ทองแดง และบรอนซ์ และมีเพียงฝีมือ
 ในการรบเท่านั้น แต่อารยันก็ยังมีสิ่งซึ่งจัดว่าเป็นความเจริญสูงสุดทางอารยธรรม ซึ่งเป็นของ
 ตนโดยแท้ไม่ใคร่รับมาจากชาติอื่นใด นั่นคือ คัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์
 ที่สุดของชาวอินเดียนับแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เป็นหัวใจของอารยธรรมอินเดียนซึ่งไต่บันทึกความ
 เจริญทางคานต่าง ๆ ของชาวอินเดียนโบราณไว้อย่างครบถ้วน อารยธรรมอินเดียนตั้งอยู่บนพื้น-
 ฐานของความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลถึงแนวความคิด ปรัชญา การดำเนินชีวิต และสภาพ
 ความเป็นอยู่ของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม จนกลายเป็นความเจริญทางวรรณคดีไปในที่สุด คัมภีร์
 พระเวทอันเป็นวรรณคดีชิ้นแรกและชิ้นสำคัญที่สุดของชาวอินเดียน ได้ให้ภาพอันชัดเจนในคาน
 พัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับศาสนาได้ดี และมากยิ่งขึ้นกว่าวรรณคดีของชาติใด ๆ ในโลก

คัมภีร์พระเวท เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของชาวอินเดียนที่สะท้อนให้เห็นความคิด และ
 ความเชื่อในพระเจ้า ที่เกิดขึ้นเพราะความเกรงกลัวธรรมชาติ อารยันเป็นพวกเร่รอน
 ผ่านลักษณะภูมิประเทศที่เป็นทั้งทะเลทราย ภูเขา ป่าดง และแม่น้ำ และต้อง

ผจญภัยธรรมชาติที่ร้ายแรงต่าง ๆ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม และลมพายุ เป็นต้น ชาวอารยันจึงต้องรักษาชาติของกลุ่มชนของตนไว้ ด้วยการสร้างสิ่งสมมติจากธรรมชาติขึ้นเป็นเทพเจ้าต่าง ๆ เทพเจ้าในศาสนาของชาวอินเดียโบราณจึงสมมติขึ้นจากธรรมชาติ เช่น กวงอาทิตย์ กวงจันทร์ ท้องฟ้า แผ่นดิน น้ำ ลม ฯลฯ และจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว พายุแลบ พายุร้อง พายุผ่า ผ่น ไฟ ฯลฯ และต้องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาเทพเจ้าทั้งหลายที่สมมติขึ้นนี้ ด้วยการสวดอ้อนวอนและทำพิธีสังเวยบูชาเทพเจ้าด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น บูชาไฟ บูชายัญ (สังเวยด้วยการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ เช่น ม้า เป็นต้น) บูชาคัณม เนย น้ำโสม ฯ ให้ถูกต้องตามระเบียบพิธีที่กำหนดขึ้นสำหรับเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ นอกจากนี้ชาวอินเดียโบราณยังได้แต่งบทสวดขึ้นเพื่อใช้ประกอบในพิธีบูชาเทพเจ้าของตน โดยบทสวดมักจะเป็นคำกล่าวสรรเสริญอำนาจและความยิ่งใหญ่ ตลอดจนอิทธิฤทธิ์ของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ พร้อมทั้งขอพรให้คุ้มครองรักษาและปกป้องตนให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ จากธรรมชาติ และขอให้ตนประสบความสำเร็จรุ่งเรืองมั่งคั่ง บทสวดบูชาเทพเจ้าเหล่านี้ชาวอินเดียโบราณแต่งขึ้นเมื่อราว 3,500 - 4,000 ปีมาแล้ว และรวบรวมขึ้นเป็นคัมภีร์พระเวท รวมทั้งบันทึกประวัติศาสตร์อินเดียโบราณไว้ในคัมภีร์พระเวทด้วยในรูปของเรื่องเล่าเป็นตำนานนิทาน ดังนั้นคัมภีร์พระเวทจึงเป็นหลักฐานสำคัญทั้งทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีของชาวอินเดียและเป็นรากฐานอารยธรรมอินเดียโบราณอย่างแท้จริง

คัมภีร์พระเวทแปลโดยศัพท์ว่า คัมภีร์ที่รวมไว้ด้วยความรู้อย่างยิ่ง เป็นต้นคำของความเจริญทั้งหลายของอินเดีย มีเนื้อหาเป็นความคิดเกี่ยวกับการสร้างโลกซึ่งเป็นความคิดอันลึกซึ้ง และถ่ายทอดออกมาในรูปแบบคำประพันธ์ร้อยกรอง ทั้งยังเป็นเรื่องศาสนาอันเป็นมาตรฐานสูงสุดทางศีลธรรมอีกด้วย คัมภีร์พระเวทประกอบด้วยพระเวททั้ง 4 คือ¹

๑. คัมภีร์ฤคเวท เป็นคัมภีร์ที่ชาวอินเดียโบราณใช้สวด แต่งขึ้นราว 3,500 - 4,000 ปีมาแล้ว เป็นหนังสือที่กล่าวได้ว่าเก่าแก่ที่สุดในโลก และมีความถูกต้องมากที่สุด คือ ไม่มีข้อความขาดตกบกพร่อง และไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือเพิ่มเติมข้อความใด ๆ เลย ตัวอักษรทุกตัวของคัมภีร์นี้ยังคงอยู่ครบถ้วนเหมือนเมื่อชาวอินเดียโบราณแรกแต่งขึ้น

¹ เก็บความจาก

Arthur Llewellyn Basham, The wonder that was India

(London : Sidgwick and Jackson, 1961), p. 97-123.

ที่เป็นเช่นนั้นเพราะชาวอินเดียโบราณเชื่อว่า บทสวดในคัมภีร์ฤคเวทซึ่งมี 1,028 บทนั้น เป็นถ้อยคำของพระเจ้าโดยตรง ซึ่งแสดงออกผ่านฤษีอินเดียโบราณ โดยพระเจ้าคลีใจให้ ฤษีกล่าวออกมาทีละบท ฤษีผู้กล่าวถ้อยคำพระเวทนี้เรียกว่า กวี และคนอินเดียโบราณก็ ใช้วิธีท่องจำกันต่อมาด้วยความเคารพเชื่อถ้อย่างแนบแน่นว่าเป็นถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ ไม่มีการคลาดเคลื่อนทั้งถ้อยคำและวิธีการ ออกเสียงสูงต่ำหนักเบา ประกอบกับการสาป แชนงไว้ว่าถ้าผู้ใดท่องหรือออกเสียงบทสวดในคัมภีร์พระเวทผิดไปจากเดิมแล้ว พระเจ้า จะสาปแช่งไฟระสบความพายนะตลอดไป อีกประการหนึ่งคือ ชาวอินเดียโบราณถือว่า คัมภีร์พระเวทเป็นของสูง ถ้าจารึกแล้วเก็บไว้ในที่ต่ำจะเกิดความเสื่อมไม่เป็นมงคล การท่องจำจึงเป็นวิธีเดียวที่จะรักษาและสืบทอดคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ไว้ได้ ทำให้เกิดผลดี ประการหนึ่งคือ คนรุ่นหลังสามารถออกเสียงได้ถูกต้องตามจังหวะของฉันทลักษณ์ต่าง ๆ การ เวณวรรคตอนและการใช้เสียงสูงต่ำหนักเบาในตำแหน่งต่าง ๆ ของรูปแบบคำประพันธ์ ที่มีอยู่มากมายหลายชนิด อันเป็นการรักษาลักษณะคำประพันธ์เหล่านั้นไว้ให้ถูกต้องได้ ในวิธีที่ดีที่สุดและสามารถทดสอบสวนไคว่คำประพันธ์ต่าง ๆ ยังคงตรงกับลักษณะดั้งเดิม หรือไม่ได้ก็ยิ่งกว่าสับสนสวนจากจารี กติเป็นตัวอักษร ซึ่งอาจคลาดเคลื่อนได้ง่าย และบางครั้ง ภาษาเขียนก็ไม่อาจถ่ายทอดเสียงให้ตรงกับเสียงพูดได้อย่างแท้จริง ดังนั้นการถ่ายทอด ด้วยจารีก็อย่างเดียวกัน จึงไม่อาจทำให้คนรุ่นหลังออกเสียงอ่านได้ตรงเท่ากับวิธีการท่องจำนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นความฉลาดของคนอินเดียโบราณประการหนึ่งที่พยายามรักษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ของตนให้ตรงตามแบบแผนดั้งเดิมได้โดยวิธีที่ถูกต้อง และป้องกันไว้มิให้คลาดเคลื่อนด้วย การสาปแช่งอีกชั้นหนึ่งด้วย การท่องจำคัมภีร์พระเวทได้สืบทอดต่อ ๆ กันมาหลายชั่วคนจน ไม่อาจประมาณได้ เป็นระยะเวลาจนถึง 2,500 - 3,000 ปีมาแล้ว ต่อมาสมัยหลัง ๆ พัฒนาการต่าง ๆ ทางสังคมทำให้ชาวอินเดียไม่มีเวลาพอที่จะท่องจำคัมภีร์พระเวททั้งหมด ได้ จึงเกิดการถ่ายทอดโดยการจดบันทึกไว้เป็นตัวอักษร เมื่อราว 1,000 ปีมานี้ แม้กระนั้น ก็ตามชาวอินเดียโดยเฉพาะผู้อยู่ในวรรณะพราหมณ์ก็ยังท่องจำคัมภีร์พระเวทอยู่โดยถือ เป็นหน้าที่อย่างหนึ่ง ดังนั้นแม้ว่าคัมภีร์พระเวทที่เป็นฉบับตัวเขียนจะถูกทำลายหรือหายสูญ ไป ก็ยังอาจรวบรวมขึ้นใหม่ให้ครบถ้วนได้จากบรรดาพราหมณ์เหล่านั้น คัมภีร์พระเวทมี 10

เล่ม (มณฑล) แต่งเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองลงวน ๆ พราหมณ์ผู้ศึกษาคัมภีร์พระเวทเรียกว่า
พวกโศคาร (โศทฤ) หรือที่ไทยเรียกว่าพวกโหรคา

2. คัมภีร์ยชุรเวท เป็นคัมภีร์ที่มีลักษณะแต่งด้วยร้อยแก้วครึ่งหนึ่งและร้อย-
กรองครึ่งหนึ่ง เป็นตำราว่าด้วยการทำพิธีและการบวงสรวงต่าง ๆ ซึ่งพราหมณ์พวกอชวรูป
ต้องศึกษาแบบแผนในการทำพิธีเหล่านี้เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้อง

3. คัมภีร์สามเวท เป็นคัมภีร์พระเวทที่ใช้ขับร้องเข้ากับเครื่องดนตรี ประกอบ
ด้วยบทขับร้องที่มีทำนองต่าง ๆ มากมายและมีดนตรีประกอบ บทขับร้องเหล่านี้เอามาจาก
บทสวดในฤคเวทราว 80% และแต่งเติมขึ้นใหม่อีกราว 20% บทขับร้องส่วนใหญ่ใช้ในพิธี
สังเวชน้ำโสม ความสำคัญของคัมภีร์นี้จึงมีน้อยกว่าคัมภีร์ฤคเวทและยชุรเวทมาก พราหมณ์
ผู้ศึกษาคัมภีร์สามเวทต้องมีเสียงดี ก้องลึกและกังวานจึงจะศึกษาได้ เรียกว่าพวกอุทคาศาร
(อุทคาศฤ)

พระเวททั้งสาม คือ ฤคเวท ยชุรเวท และสามเวทนี้รวมเรียกว่า ตรีวิททยา
หรือไตรเพท (ไตรเพททางคศาสตร์) หมายถึงความรู้ทั้งสาม ซึ่งเป็นความรู้ชั้นสูงสุดของ
ชาวอินเดีย

4. คัมภีร์อถรรพเวท สันนิษฐานว่าคงไม่ใช่คัมภีร์ของชาวอารยันมาแต่เดิม
เหมือน 3 คัมภีร์แรก แต่เป็นของพวกดริหิตและมีลักษณะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมที่อารยันต้อง
รบพุ่งปราบปรามย่อย ๆ และได้เป็นทาสเชลยมามาก พวกนี้จึงนำเอาคัมภีร์ของตนมาใช้
และชาวอารยันก็รับไว้ทีละน้อย อถรรพเวทเป็นคัมภีร์ว่าด้วยการทำเสน่ห์เล่ห์กล การมัดเป่า
ผีสา่งและมนตร์พิธีทำร้ายศัตรู การรักษาพิษงูและโรคภัยต่าง ๆ ด้วยเวทมนตร์คาถาเรียกว่า
มนตร์คำ ล้วนเป็นของต่ำสำหรับคนสามัญไม่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าเหมือน 3 คัมภีร์แรก
อารยันรับเข้ามาผนวกกับคัมภีร์ 3 เล่มแรกเมื่อราว 2,000 ปีมาแล้ว และรวมเรียกคัมภีร์
ทั้ง 4 ว่า จตุเพททางคศาสตร์ คือความรู้ว่าด้วยพระเวททั้ง 4 พราหมณ์ผู้ศึกษาคัมภีร์นี้ต้อง
ศึกษาคัมภีร์ทั้ง 3 เล่มแรกนั้นด้วย ไชยอวาทพวกพรหมณ์ ซึ่งเป็นพวกพราหมณ์ที่มีความรู้ใน
พระเวททั้ง 4 อย่างครบถ้วน

จะเห็นได้ว่าคัมภีร์พระเวทที่สำคัญที่สุด คือ คัมภีร์ฤคเวทอันเป็นคัมภีร์เล่มแรก
เป็นกระจกเงาส่องให้เห็นวัฒนธรรมโบราณดั้งเดิมและความนึกคิดของชาวอินเดีย โดยเฉพะ

ตระกูลต่าง ๆ ในสมัยอินเดียโบราณเป็นผู้แต่งไว้ ฤษีตระกูลโคณิยมชมชอบเทพเจ้าองค์ใด ก็แต่งบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าองค์นั้นไว้เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทฉันท ให้ความอินเดียใต้ของจำกันสืบต่อมาเป็นเวลานานกว่า 2,500 ปีมาแล้ว และเพิ่งจะมีการบันทึกลงเป็นตัวอักษรเมื่อราว 1,000 ปีมานี้เอง แสดงว่ายุคแรกเริ่มของร้อยกรองสมัยพระเวทนั้นอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อันไม่อาจคาดเวลาได้แน่นอน และคนอินเดียโบราณรู้จักแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทมาตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีการประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นใช้ แต่เดิมนั้นชาวอารยันใช้ภาษาพระเวท คือภาษาที่กวีอินเดียโบราณใช้แต่งบทสวดในคัมภีร์พระเวทนั้นเอง ต่อมาจึงประดิษฐ์อักษรพราหฺมิขึ้นจากอักษรเพนเซีย ซึ่งชาวอินเดียได้รับโดยการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาวตะวันตก¹ เมื่อประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 6 ต่อมาชาวอินเดียฝ่ายเหนือได้ดัดแปลงตัวอักษรพราหฺมิไปใช้เป็นตัวอักษรเทวนาครี ภาษาพระเวทจึงเป็นต้นกำเนิดของภาษาสันสกฤต ภาษามคธ และภาษาถิ่นอื่น ๆ ของอินเดียอีกมาก หลักฐานที่เป็นตัวอักษรจารึกเก่าแก่ที่สุดคือ ศิลาจารึกสมัยพระเจ้าอโศก (ครองราชย์อยู่ในระหว่างปี 259 - 222 ก่อนคริสตกาล) ซึ่งเป็นเอกสารเก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับตัวอักษรของอินเดีย ซึ่งอยู่ในระยะเวลาที่ห่างจากสมัยพระเวทกว่า 2,000 ปี คัมภีร์พระเวทจึงเป็นหลักฐานอันสำคัญแสดงถึงความสามารถทางการร้อยกรองของชาวอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณ และเป็นหลักฐานของคำประพันธ์ร้อยกรองที่เก่าแก่และยืนนานมากจนลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองชนิดอื่นใดทั้งสิ้น

2.2.1.1 ฉันทในสมัยพระเวท

ถ้อยคำที่เป็นบทสวดในคัมภีร์ฤคเวทเป็นคำประพันธ์ประเภทฉันท ซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ประเภทที่เก่าแก่ที่สุด ชาวอินเดียโบราณแต่งฉันทไว้หลายชนิดด้วยความประณีตและความงดงาม ของความคิดพร้อมไปกับความชำนาญในการใช้ภาษา คัมภีร์พระเวทแต่งขึ้นเป็นเวลานานก่อนที่จะมีการบัญญัติกฎเกณฑ์ของคำประพันธ์

¹Arthur Llevellyn Basham, The wonder that was India (London: Sidgwick and Jackson, 1961), p. 44.

ใด ๆ นักปราชญ์หลายท่านจึงมักกล่าวว่า ฉันททั้งหลายในสมัยพระเวทแต่งขึ้นโดยไม่มีกฎเกณฑ์ ส่วนใหญ่ยึดหลักของการ ออกเสียงของคำที่แตกต่างกันเป็นเสียงหนักเบา ฉันทในฤคเวทยังไม่เคร่งครัด เรื่องการวางตำแหน่งของคำครุ-ลหุ แต่ถือเอาจำนวนพยางค์ในแต่ละวรรคและแต่ละบาทเป็นสำคัญ ลักษณะนี้คล้ายคลึงกับการแต่งคัมภีร์หรือเวสตะของเปอร์เซีย ทำให้สันนิษฐานได้ว่า การแต่งฉันททั้งนี้มีมาตั้งแต่สมัยที่ชาวอารยันยังมีไคแยกย้ายกันเดินทางไปเป็นพวกอินเดียนและเปอร์เซีย¹

ประเภทของฉันทในสมัยพระเวท

ฉันทในสมัยพระเวทแบ่งตามจำนวนพยางค์ในแต่ละบทได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ

ดังนี้²

1. ฉันท หมายถึง คำประพันธ์ประเภทฉันทที่มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบทไม่เกิน 48 (หรือ 50) พยางค์ ฉันทที่นิยมแต่งในฤคเวทมักอยู่ในประเภทนี้
2. อคินันท์ หมายถึง คำประพันธ์ประเภทฉันทที่มีขนาดยาว มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบทตั้งแต่ 50 - 104 (หรือ 106) พยางค์

นอกจากนี้ ฉันทในสมัยพระเวทยังแบ่งตามลักษณะการแต่งได้ดังนี้

1. สมฉันท (สมจุนหุต) คือ ฉันทประเภทที่มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทเท่ากัน เช่น คายตรี ชคตี
2. วิสมฉันท (วิสมจุนหุต) คือ ฉันทประเภทที่มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทไม่เท่ากัน เช่น พฤหี
3. อคินันท์ (อติจุนหุต) คือ ฉันทยสมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ฉันทตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปรวมกัน เช่น ศักวรี

ฉันทในสมัยพระเวทที่นิยมแต่งกันมากมีเพียง 7 ชนิด และนิยมแต่งบทละ 3 - 4 บาท เรียกว่าฉันทหมวดคัมภีร์

¹ Arthur A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature (New Delhi: Munshiram Mansharlal, 1972), p. 54.

² A Berriedale Keith, "The Meters of Classical Poetry". A History of Sanskrit Literature (London: Oxford University Press, 1966), p. 141.

1. กายตรี เป็นฉันท์หมวดที่มีบทละ 24 พยางค์ แบ่งเป็น 3 บาท บาทละ 8 พยางค์ ลักษณะแผนของกายตรีเป็นดังนี้

$$0000 \left\{ \begin{array}{c} \cup - \cup - \\ \cup - \cup \cup \end{array} \right\} \times 3$$

กายตรี แปลว่า การขับร้อง และจากรากศัพท์แสดงว่ากายตรีเป็นฉันท์ชนิดแรก ที่ชาวอินเดียโบราณประดิษฐ์ขึ้นด้วยการขับร้องทำนองพื้นเมืองโบราณของตน

กายตรี เป็นฉันท์ขับร้องชนิดสำคัญ ใช้แต่งบทสวดมากเป็นจำนวนถึง 1 ใน 4 ของบทสวดทั้งหมดในคัมภีร์ฤคเวท และบทสวดที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายที่สุดของชาวอินเดีย (ฮินดู) คือบทสวดในฤคเวทมนต์ที่ 3 บทสวดที่ 62 ตอนที่ 10 ซึ่งใคร่ชื่อว่ากายตรีมนตร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อสาวิตรีมนตร์ควย เพราะเป็นบทที่กล่าวถึงสาวิตรี ผู้เป็นเทพแห่งดวงอาทิตย์

มีความเชื่อเกี่ยวกับกายตรีว่า กายตรี เป็นมเหสีองค์ที่ 2 ของพระพรหมซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของชาวฮินดู ใ้รับยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าในพวกโคปีของกลุ่มเชื้อสายอริรี ซึ่งไม่ใช่เชื้อสายอารยันในสมัยอินเดียโบราณ กายตรีแต่งงานกับพระพรหม (เป็นสัญลักษณ์ที่ตีความไควว่า หมายถึงการเจริญสัมพันธ์ไมตรีระหว่างอารยันผู้รุกรานกับกลุ่มชาวพื้นเมืองเดิมในสมัยอินเดียโบราณ) พระพรหมต้องแต่งงานกับนางอย่างเร่งรีบเพราะต้องการผู้ทำหน้าที่แทนนางสรสวัติมเหสีของพระพรหม ซึ่งมาสายในพิธีบูชาครั้งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง นางสรสวัติโกรธมากจนถึงกับสาปแช่งพระพรหมให้ได้รับการบูชาเพียงปีละครั้งเท่านั้น กายตรีใ้รับยกย่องเป็นเทพมารคาของชนในวรรณะสูง 3 วรรณะแรกของสังคมอินเดียคือ วรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ และแพศย์ ซึ่งล้วนเป็นพวกทวิช มีสิทธิ์ที่จะทำพิธีทางศาสนาและสวดและฟังการสวดคัมภีร์พระเวทได้ บทสวดกายตรีมนตร์ หรือสาวิตรีมนตร์นี้เป็นบทสวดที่ศักดิ์สิทธิ์ของฮินดู เป็นคำสวดบูชาพระอาทิตย์ที่ไ้ส่องแสงสว่างลงมามนพื้นโลก

<u>หมายเหตุ</u>	0	หมายถึง พยางค์ที่ใ้เสียงสั้นหรือยาวก็ได้
	∪	" พยางค์ที่ใ้เสียงสั้น (ลห)
	-	" พยางค์ที่ใ้เสียงยาว (ครุ)

และเป็นพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่มหัศจรรย์ของจักรวาล เป็นบทที่เป็นกุญแจสำคัญไปสู่ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อในพระเจ้าของชาวอินเดียน บทสวดนี้ใคร่ขอว่าเป็นมารดาแห่งพระเวททั้ง 4 คเวย เพราะเชื่อกันว่าทุกพยางค์ในบทสวดนี้รวมไวคเวยตัวแทนของพระเวททั้ง 4 และเป็นหน้าที่ของผู้ที่เกิดในสกุลพราหมณ์ทุกคนจะต้องท่องบทสวดนี้ทุกเช้าและเย็นในพิธีที่เรียกว่า ปัจจุมหายัญญะ¹ ซึ่งเป็นพิธีที่ต้องกระทำทุกวันและทำในโอกาสอื่น ๆ ที่กำหนด

ปัจจุมหายัญญะ หรือพิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้า อันมีองค์ประกอบ 5 ประการ ซึ่งชาวอินเดียนที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ทุกคนถือเป็นภารกิจที่จะต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน และเชื่อว่าการบูชาทั้ง 5 ประการนี้ เป็นเครื่องแสดงถึงการถือกำเนิดเป็นพราหมณ์อย่างแท้จริงมีดังนี้

1. เทวัญญะ คือการบูชาพระเจ้าองค์ต่าง ๆ คเวย ไฟ น้ำนม เนย นมเปรี้ยว แคดงเคิมมีการบูชายัญญะด้วยการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ คเวย
2. พราหมณ์ัญญะ คือ การบูชาพราหมณ์ผู้เป็นนักปราชญ์ด้วยการเรียน การสอน การสวด และการท่องจำคัมภีร์พระเวท รวมถึงการสวดบทสวดต่าง ๆ ในเวลาที่กำหนดไว้ มีทองคำยตร์มंत्रและคำประพันธ์บทแรกของพระเวททั้ง 3 เป็นต้น
3. ปิตริยัญญะ คือ การบวงสรวงด้วยการหลั่งน้ำ (ตาปน) ลงบนพื้นดินและอุทิศกอนข้าว (ปีธ) ทุก ๆ วันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีศพ เป็นการอุทิศส่วนบุญเพื่อบูชาบรรพบุรุษไปได้ถึง 7 ชั่วโคตร
4. ภูตัญญะ พิธีนี้ปกติทำหลังเที่ยงวัน เป็นพิธีสังเวยวิญญาณภูตผีทั้งดีและร้าย มีการบูชาธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ โดยเทเครื่องบูชา เช่น น้ำ นม เนย ฯ ลงบนพื้นดิน ส่วนการสังเวยภูตผีปีศาจนั้น ใช้วิธีเทเครื่องบูชาทิ้งลงตามที่ตั้งชยะต่าง ๆ บางที่อาจสังเวยด้วยการให้อาหารสัตว์เลี้ยงในบาน สัตว์ที่พบเรวอนและนกต่าง ๆ แทนก็ได้
5. นรยัญญะ บางทีเรียกว่า มนุษยัญญะ หรือ ปุรุษยัญญะ เป็นการบริจาคทาน แก่เพื่อนมนุษย์ ในรูปของการต้อนรับเลี้ยงดูแขก การให้ทานแก่คนยากจน การให้อาหารแก่พวกขอทานเรวอน หรือแก่นักบวช

ในสมัยปัจจุบันเป็นการยากที่จะทำปัจจุมหายัญญะได้ทุกวัน ดังนั้นชาวอินเดียนปัจจุบันจึงรวบรัดลงให้สวดการสวดคายตร์มंत्र 5 ครั้ง ในแต่ละวันเท่านั้นก็เป็นการเพียงพอ เพราะเชื่อว่าบทสวดนี้ใคร่รวมเอาส่วนประกอบที่สำคัญทั้ง 5 ส่วน ของปัจจุมหายัญญะไว้แล้ว คือ เทพเจ้า นักปราชญ์ บรรพบุรุษ ดวงวิญญาณต่าง ๆ และมนุษยชาติ

ไว้อีกควย บทสวดนี้ห้ามสตรีและชนในวรรณะต่ำใช้สวด และเชื่อกันว่าผู้ที่ต้องการไปสวรรค์
 ของสวดคายนครีมนครให้โคจร 1,000 ครั้งต่อวัน ถ้าต้องการขอลสิ่งใดจากพระเจ้าก็ให้
 สวดไปเรื่อย ๆ จนกว่าพระเจ้าจะประทานสิ่งนั้นให้ และพรหมผู้ออกไปสวดคายนครีมนคร
 ทุกวันจนครบ 3,000 ครั้ง นอกหมุ่บานเป็นเวลา 1 เดือน จะได้รับการอภัยโทษไม่ว่า
 จะทำความผิดร้ายแรงเพียงไร เพราะชาวอินเดียเชื่อว่าทุกคำของบทสวดนี้เป็นตัวแทน
 ของพระเจ้าซึ่งจะเอาบาปทั้งหมดไปจากผู้สวด เมื่อสวดแล้วจะทำให้พระเจ้าหายพิโรธ
 และพระเจ้าจะรักษาโลกให้คงอยู่ต่อไป บทสวดคายนครีมนครนี้บางทีก็กล่าวว่าเป็นแต่งขึ้นโดย
 พรหมซึ่งไม่ใช่เชื้อสายอารยัน ชื่อวิศวามิตร แสดงถึงการยินยอมของชาวพื้นเมืองเดิม
 ที่มีเชื้ออารยันที่จะยอมรับนับถือศาสนาใหม่ที่อารยันนำมาเผยแพร่ คายนครีมนครใช้สำหรับแต่งบท
 สวดที่ขอการให้พระเจ้าประทานความฉลาดหลักแหลมและสิ่งดีวิเศษต่าง ๆ ให้ ฉันทลักษณ์
 นี้ไม่ปรากฏใช้หลังสมัยพระเวท

2. อษุภุฏ เป็นฉันทลักษณ์ที่มีบทละ 32 พยางค์ แบ่งออกเป็น
 4 บาท บาทละ 8 พยางค์ ลักษณะแผนของอษุภุฏเป็นดังนี้

๐๐๐๐ ๐ - - ๐ x 4

อษุภุฏคล้ายคลึงกับคายนครีมนคร ต่างกันตรงที่อษุภุฏมีจำนวนบาทมากกว่า
 คายนครีมนครเพียง 1 บาทเท่านั้น

อษุภุฏมีรากศัพท์มาจากคำว่า อษุ ซึ่งแปลว่า น้อย ตามหลัง กับคำว่า สตุก
 ซึ่งแปลว่า สรรเสริญ อษุภุฏเป็นฉันทลักษณ์สรรเสริญเทพเจ้า ใช้แต่งบทสวดเพื่อความปรารถนา
 ที่จะได้ไปสวรรค์เป็นสำคัญ มีใช้ในคัมภีร์ฤคเวทเพียง 1 ใน 3 ของคายนครีมนคร ต่อมาหลัง
 สมัยพระเวท ฉันทลักษณ์นี้ได้วิวัฒนาการไปเป็นคำประพันธ์แบบใหม่เรียกว่า โศลก ซึ่งเป็นคำ
 ประพันธ์แบบกาวยที่แพร่หลายและสำคัญที่สุดของการประพันธ์ร้อยกรองของอินเดียตั้งแต่
 ราวสมัยเริ่มพุทธศตวรรษเป็นต้นมา

3. ตรีษฏก เป็นฉันท์หมวดที่มีบทละ 44 พยางค์ แบ่งเป็น 4 บาท
 บาทละ 11 พยางค์ดังนี้

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ - ๐ - ๐ - ๐ x 4

บางตำรากล่าวว่า ตรีษฏกมีรูปแบบ 2 ชนิดใหญ่ ๆ ต่างกัน โดยตำแหน่งการ
 เว้นวรรคการอ่าน คือ เว้นวรรคหลังพยางค์ที่ 4 หรือ 5 ดังนี้¹

แบบที่ 1 ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ x 4

แบบที่ 2 ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ - ๐ x 4

ตรีษฏกมีรากศัพท์พม่าจากคำว่า ทริ และ สตุก ซึ่งแปลว่าสรรเสริญ เป็นฉันท์ที่
 ใช้เล่าเรื่องในคัมภีร์ฤคเวทไชนันท์ราว 2 ใน 5 ของบทสวดทั้งหมด ฉันท์นี้กล่าวกันว่า
 เป็นภาคหนึ่งของพระอินทร์ (ตามฤคเวทมนตร์ที่ 10 บทสวดที่ 130 ตอนที่ 5) และใน
 วิชาปุราณะกล่าวว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างฉันท์ขึ้น ตรีษฏกเป็นฉันท์สรรเสริญเล่าเรื่องที่มี
 ท่วงทำนองรวบเร็วว่องไวที่สุด สมัยต่อมาฉันท์ใหม่หลายรูปแบบที่สร้างขึ้นตามแบบฉันท์
 นี้ เช่น อุปชาตินฉันท์ สาลินฉันท์ ฯ ในคัมภีร์อรรถรพเวทไชนันท์แต่งในตอนที่เกี่ยวข้องกับพิธี
 ทำศพ ฉันท์หมวดตรีษฏกนี้ได้รับเลือกกว่าเป็นแบบฉันท์ที่แสดงลักษณะเฉพาะของฉันท์อื่นเสีย
 ใดชัดเจนนี้อย่างฉันท์ชนิดอื่น ๆ และใช้มากที่สุดฤคเวท ได้รับยกย่องว่าเป็นกษัตริย์ฉันท์
 ใช้สำหรับสวดเพื่อปรารณากำลังอำนาจ

4. ชคตี เป็นฉันท์หมวดที่มีบทละ 48 พยางค์ แบ่งเป็น 4 บาท
 บาทละ 12 พยางค์ ลักษณะแผนของชคตีเหมือนกับตรีษฏกทุกประการแต่เพิ่มพยางค์หน้า
 เข้าไปอีก 1 พยางค์เท่านั้น และมีไม้เอกตรงกับตรีษฏกด้วย ชคตีแปลว่าการไหลไป

¹A.K. Warder, Pali Metre (London: Pali Text Society, 1967), p. 202.

หมายเหตุ ๐ หมายถึง ไม้เอกเสียงสั้น
 ๐ หมายถึง ไม้เอกเสียงยาว

มาจากรากศัพท์ กม แปลว่า ไป ซึ่งเหมาะสมควรกับท่วงท่าของฉันทน์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นฉันทน์ที่มีจังหวะเหมือนกระแสดิ้นและรำเร็วเหมือนสัตว์น้ำที่แหวกว่ายไป ในฤกษ์เวทมนตร์ที่ 10 บทสวดที่ 130 ตอนที่ 5 กล่าวว่า ชคติเป็นฉันทน์หมวดที่รวมเอาพระเจ้าทั้งหลายไว้ด้วยกัน ส่วนวินัยปุราณะกล่าวว่า ชคติเป็นฉันทน์ที่เกิดจากโอรุของพระพรหม ฉันทน์ใช้ในพิธีเกี่ยวกับการบูชาอันศักดิ์สิทธิ์เพื่ออุทิศสิ่งต่าง ๆ ถวายแด่พระเจ้า รวมทั้งการบูชาผู้ศักดิ์ต่าง ๆ ด้วย ชคติจัดเป็นไวศยฉันทน์ ใช้ในกรณีที่ผู้สวดปรารถนาทรัพย์สิ้นและความมั่งคั่งร่ำรวย

5. พฤทธิ เป็นฉันทน์หมวดที่มีบทละ 36 พยางค์ แบ่งเป็น 4 บาท บาทแรกมี 12 พยางค์ อีก 3 บาทมีบทละ 8 พยางค์ ต่อมาจึงเรียกฉันทน์ชนิดใด ๆ ก็ตามที่มีจำนวนพยางค์บทละ 36 พยางค์ ว่าพฤทธิ มีรากศัพท์มาจากคำว่า พฤษ แปลว่า สว่าง เป็นฉันทน์ที่ให้ความแจ่มใส มักใช้ฉันทน์แต่งบทสวดเพื่อการขยายกำลังอำนาจของพระเจ้าในสรวงสวรรค์ นอกจากนี้พฤทธิยังเป็นชื่อมา 1 ใน 7 ทิวที่พระอาทิตย์ใช้เทียมรถ (ชื่อมาทิวอื่น ๆ ของพระอาทิตย์นั้นก็ได้นำมาตั้งเป็นชื่อฉันทน์ชนิดต่าง ๆ ในสมัยพระเวทด้วยเช่นกัน) นอกจากนี้พฤทธิยังเป็นนามมเหสีของพระพฤษภคซึ่งมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีกว่า เทนา และ วาณิ อีกด้วย ฉันทน์ใช้เมื่อผู้สวดปรารถนาเกียรติยศและความรุ่งเรือง

6. บังกัถิ เป็นฉันทน์หมวดที่มีบทละ 40 พยางค์ รูปแบบปกติจะแบ่งเป็น 5 บาท บาทละ 8 พยางค์ มักใช้แต่งร่วมกับคายนตรี นอกจากนี้ในปัจฉิมฉันทสูตรยังกล่าวว่าฉันทน์บังกัถิอาจแต่งในรูปแบบอื่น ๆ อีกก็มี เช่น แบ่งเป็น 4 บาท บาทที่ 1 และ บาทที่ 2 มีบทละ 12 พยางค์ บาทที่ 3 และบาทที่ 4 มีบทละ 8 พยางค์ก็ได้ หรืออาจแบ่งเป็น 5 บาท บาทที่ 1 มี 4 พยางค์ บาทที่ 2 มี 6 พยางค์ บาทที่ 3, 4 และ 5 มีบทละ 10 พยางค์ ก็ได้เช่นกัน แต่เป็นลักษณะที่ไม่ค่อยนิยมใช้นัก มีปรากฏน้อยครั้ง บังกัถิ หมายถึง ความเป็นระเบียบ เป็นแถว เป็นแนว

7. วิราฎ เป็นฉันทน์หมวดที่มีบทละ 40 พยางค์ เหมือนกับบังกัถิ แต่งได้ 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 แบ่งเป็น 4 บาท บาทละ 10 พยางค์

แบบที่ 2 แบ่งเป็น 8 บาท บาทละ 5 พยางค์

วิราฎมีรากศัพท์มาจากคำว่า วิ และ ราช ซึ่งแปลว่า สองแสงสว่าง เป็นฉันท
ที่ให้ความสว่าง มักใช้แต่งร่วมกับฉันทอื่น ๆ อีก 1 หรือ 2 ชนิดในบทสวดเดียวกัน และ
มักใช้สำหรับแต่งบทสวดเพื่ออ้อนวอนเทพเจ้าให้ช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในบทสวดบูชาอัคนีและอินทรา ชาวอินเดียเชื่อว่าพระพรหมสร้างฉันทชนิดนี้ขึ้นจาก
ธาตุของสตรีครึ่งหนึ่งและจากกำลังของบุรุษอีกครึ่งหนึ่ง วิราฎเป็นสัญลักษณ์ของห้วงน้ำใน
จักรวาล ซึ่งเป็นที่เกิดของพระเจ้า

8. อุษณิก เป็นฉันทหมวดที่มีบทละ 28 พยางค์ แบ่งเป็น 3 บาท
อุษณิกจำแนกเป็น 3 ชนิดใหญ่ ๆ ตามลักษณะของการจัดจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทดังนี้

- 1) ปโรษณิก บาทแรกและบาทที่ 2 มีบาทละ 8 พยางค์
บาทที่ 3 มี 12 พยางค์
- 2) กฤษ บาทแรกและบาทที่ 3 มี 8 พยางค์ บาทที่ 2 มี
12 พยางค์
- 3) ปุรุษณิก บาทแรกมี 12 พยางค์ บาทที่ 2 และบาทที่ 3
มี 8 พยางค์

อุษณิก เป็นฉันทที่แต่งเรื่องราวเกี่ยวกับความงามและความรัก มีรากศัพท์มา
จากคำว่า อุต และสนิห หมายถึง ความรัก

ในบรรดาฉันทหมวดทั้ง 8 ชนิดนี้ มีเพียง 3 ชนิดที่เป็นที่นิยมใช้แต่งบทสวดใน
ยุคเวทมากที่สุด คือ ฉันทหมวดคายนศรี อนุษฎ และตรีษฎ นอกจากนั้นมักใช้แต่งร่วมกับ
ฉันททั้ง 3 นี้ ลักษณะฉันทในสมัยพระเวทนี้เพียง 4 หรือ 5 พยางค์เท่านั้นที่จะมี
จังหวะเสียงสั้นยาวตายตัวพอสมควร แต่พยางค์อื่น ๆ ที่มาข้างหน้าจะไม่เคร่งครัดว่า
เป็นเสียงสั้นหรือยาว ลักษณะพิเศษของรอยกรองสมัยพระเวทก็คือ ในการแต่งบทสวดแต่ละ
บทนั้นอาจใช้ฉันท 2 ชนิด หรือมากกว่านี้ก็ได้ในบทสวดเดียวกัน เช่น ในยุคเวทมนต์ที่ 7

บทสวดที่ 54 นั้น แต่งด้วยคำยครี ในบทแรก บทที่ 2 - 4 ใช้รูปปริศนาพหูศัพท์ และ บทที่ 5 - 8 ใช้อนุษฏุภ ลักษณะการผสมฉันทต่าง ๆ ในบทสวดเดียวกันนี้ปรากฏชัดมาก ในยุคเวทมนตร์ที่ 8 และลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งก็คือ ฉันทในสมัยพระเวททั้งหมด แต่งด้วยปากเปล่า โดยอาศัยความชำนาญในการร่ายกรองและการฟังเสียงหนักเบาเป็น สำคัญ และใช้วิธีท่องจำกันต่อ ๆ มา

2.2.1.2 ฉันทหลังสมัยพระเวท

บุควรรณคดีของอิน เดียต่อจากสมัยพระเวทคือสมัยมหากาพย์ กาพย์ หรือ กาวย หมายถึง นิยายหรือเรื่องเล่าที่แต่งด้วยคำประพันธ์ร่ายกรองที่เรียกว่า โศลก ซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ที่คัดแปลงมาจากฉันทสมัยพระเวท คือฉันทหมวดอนุษฏุภ โศลกแปลว่าผลงานที่เกิดขึ้นเพราะความโศก และโศลกบทที่เป็นต้นเค้าของโศลกทั่วไป ก็คือ โศลกบทที่ฤๅชาลมีกีสืบแข่งพราน ซึ่งเป็นต้นเรื่องของมหากาพย์รามายณะนั่นเอง โดยโศลกบทแรกนั้นฤๅชาลมีกียังเป็นผู้คิดขึ้นได้โดยบังเอิญเมื่อกำลังโศก มีตำนานว่าฤๅชาลมีกียังได้เห็นพรานยิงนกกระเรียนซึ่งกำลังร่อนรมย์กับคู่ของตนพลัดตกลงมาตายตัวหนึ่ง เป็นตัวผู้ ฤๅชาลมีกียังเกิดสลกใจสมเพชหนักนั้น ถึงกับสาปพรานว่า

มา นิษาท ปุริษฐำ ทวม

อคมา ศาศูวตี: สมา:

ยตุ เกญฺรจมิถุนาทุ เอกม

อวชิ: กามโมหิตม

มีความหมายว่า "นิษาท พรานเอ๋ย เจ้าอย่าได้ถึงความมั่นคงแล้วเป็นเวลานานปี เพราะได้พรากนกกระเรียนลงตัวหนึ่ง ซึ่งหลงเพลินในกาม"

คำสาปนั้นเกิดเป็นลักษณะคำประพันธ์ชนิดใหม่ มีความตอนหนึ่งที่ว่าลมีกีก้าว แก่การที่วาชผู้เป็นศิษย์ ถึงลักษณะของคำสาปแข่งนายพรานซึ่งตนเองกล่าวออกมาแปลว่า ดังนี้

"แต่ละบาทมีจำนวนค่าเท่ากัน มีจังหวะและเสียงเด่นชัดเป็นแบบของคำประพันธ์ชนิดใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความโศก จึงให้ชื่อว่า "โคลก"¹

โคลกมีลักษณะคล้ายคลึงกับฉันทโฆษณานุก แต่ดัดแปลงให้บาทแรกมีลักษณะเหมือนบาทที่ 3 และบาทที่ 2 เหมือนบาทที่ 4 ดังนี้

บาทที่ 1	๐ ๐ ๐ ๐	๐ - - ๐
บาทที่ 2	๐ ๐ ๐ ๐	๐ - ๐ ๐
บาทที่ 3	๐ ๐ ๐ ๐	๐ - - ๐
บาทที่ 4	๐ ๐ ๐ ๐	๐ - ๐ ๐

สมัยมหากาพย์นักวีรอินเดียนโบราณก็ยังแต่งฉันทกันด้วยปากเปล่า เหมือนกับสมัยพระเวทและใช้วิธีท่องจำกันต่อ ๆ มา เป็นวรรณคดีประเภทมุขปาฐะดังกล่าว่า มหากาพย์เรื่องรามายณะนั้น ฤๅชวัลมิกิต่องให้พระพรหมฟังจนได้รับพรจากพระพรหม มหากาพย์เรื่องรามายณะนี้มีความยาวถึง 24,000 โศลก มหากาพย์ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งของอินเดียนคือ มหาภารตะ (ชาวอินเดียนเรียกว่า อิติहास मित्राक्षर) แต่งโดยฤๅชวัล แต่งโดยใช้โศลกล้วน ๆ มีความยาวถึง 100,000 โศลก นอกจากนี้ยังมีมหากาพย์เรื่องอื่น ๆ อีก โศลกจึงเป็นคำประพันธ์แบบฉันทประเภทหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายที่สุดของชาวอินเดียน แม้อาณัติและคำพังเพยของอินเดียน ที่มักแต่งเป็นคำประพันธ์สั้น ๆ บทละ 2 บาทก็แต่งด้วยโศลก

หลังสมัยมหากาพย์แล้วถึงสมัยที่การแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทได้รับการปรับปรุงทางด้านฉันทลักษณ์ให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น จัดเป็นสมัยวรรณคดีสันสกฤตมาตรฐาน (Classical Sanskrit) ห่างจากสมัยพระเวทราว 2,000 ปีเศษ ซึ่งเป็นยุคเครื่องรูปแบบที่กฎเกณฑ์ในการแต่งฉันทเริ่มคงรูปเป็นแบบแผนเดียวกัน มีการกำหนดตำแหน่งของคำ

¹สมพร สิงห์โต, ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวัลมิกิและรามเกียรติ์
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 25 17, หน้า 58.

ครู-ลูกได้อย่างตายตัว และเคร่งครัดในเรื่องจำนวนพยางค์ในแต่ละบทด้วย ในยุคนี้มีการแบ่งฉันทออกเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มคือ

1. อักษรฉันท (อักษรจันท) เป็นฉันทประเภทที่กำหนดลักษณะด้วยจำนวนพยางค์ในแต่ละบาท วิธีการแบ่งฉันทตามจำนวนครู-ลูก โดยถือว่าครู-ลูกมีค่าเป็น 1 เท่ากัน มีวิธีเรียงครู-ลูกในแต่ละคณะต่างกันเป็น 8 คณะ คือ ม คณะ น คณะ ภ คณะ ย คณะ ส คณะ ต คณะ ช คณะ และ ร คณะ และจัดคณะเรียงกันเป็นฉันทชนิดต่าง ๆ โดยดัดแปลงจากฉันทในสมัยพระเวท อักษรฉันทแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่คือ โสลกและฉันทวรรณพद्य ลักษณะของฉันทวรรณพद्यนั้นคล้ายคลึงกับฉันทสมัยพระเวทประเภท "ฉันท" คือมีจำนวนพยางค์ในแต่ละบทไม่เกิน 32 พยางค์ ตามความเป็นจริงแล้วคำประพันธ์ร้อยกรองของสันสกฤตส่วนใหญ่ก็ใช้ฉันทในกลุ่มนี้

อักษรฉันทแบ่งออกตาม พद्य (หรือ วฤต) หมายถึง ลักษณะการแต่งฉันท โดยกำหนดจำนวนและตำแหน่งของอักษรในแต่ละบาทแบ่งออกได้เป็น 3 ชนิด คือ

1) สมพद्य เป็นกลุ่มฉันทที่แต่งโดยมีรูปแบบคล้ายกันหรือเหมือนกันทุก ๆ บาท เป็นที่ยอมรับและใช้กันมากที่สุดในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองสันสกฤต การแบ่งชนิดของสมพद्य นี้อาศัยจำนวนของพยางค์ในแต่ละบาทซึ่งมีแตกต่างกันตั้งแต่ 1 - 26 พยางค์ แต่ละชนิดจะประกอบกันเป็นคำประพันธ์แบบต่าง ๆ มากมาย ซึ่งแตกต่างกันไปตามคณะต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบขึ้น ฉันทพวกสมพद्यจำแนกเป็นกลุ่มตามจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทเป็น 26 กลุ่มดังนี้

ฉันทกลุ่มที่มีบาทละ	พยางค์	เรียกว่า	อุกตา หรือ	อุกถา
"	2	"	"	อุคยูกตา หรือ อุคยูกถา
"	3	"	"	มชยา
"	4	"	"	ปรติษฐา
"	5	"	"	สุปรติษฐา
"	6	"	"	คายนตรี
"	7	"	"	กฤษณิก

ฉันทกลุ่มที่มีบาทละ 8 พยางค์	เรียกว่า	อนุรูป
" 9 "	" "	พฤหิ
" 10 "	" "	บังคิ
" 11 "	" "	ตรีษรูป
" 12 "	" "	ชคิ
" 13 "	" "	อติชคิ
" 14 "	" "	ศักกริ
" 15 "	" "	อติศักกริ
" 16 "	" "	อัมภิ
" 17 "	" "	อติอัมภิ
" 18 "	" "	ธฤติ
" 19 "	" "	อติธฤติ
" 20 "	" "	กฤติ
" 21 "	" "	ปรกฤติ
" 22 "	" "	อากฤติ
" 23 "	" "	วิกฤติ
" 24 "	" "	สังกฤติ
" 25 "	" "	อติกฤติ
" 26 "	" "	อุตกฤติ

ฉันทที่มีบาทละ 27 พยางค์ขึ้นไปและแต่ละบาทมีลักษณะคล้ายกัน มีชื่อเรียกเป็นสามัญว่า ซัททก มีชื่อต่าง ๆ กันเป็นจำนวนมาก การเพิ่มจำนวนพยางค์ของซัททกมักเพิ่มทีละคณะ คือทีละ 3 พยางค์ เช่น 27, 30, 33, 36 ฯ กล่าวกันว่าซัททกนี้อาจมีจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทได้มากจนถึง 999 พยางค์ การจัดคณะในบาทมักจะกำหนดให้ มี คณะจำนวน 2 คณะ นำหน้าบาทซึ่งจะทำให้แต่ละบาทต้องเริ่มต้นด้วยพยางค์ได้ถึง 6 พยางค์ พยางค์ที่เหลืออาจเป็น ร คณะ หรือ ย คณะ หรืออาจใช้ ส คณะ ตลอดทั้งบาทเลยก็ได้

โดยปกติแล้วทัศนคติไม่เป็นที่นิยมมิใช่แตกต่างกันมากนัก เพราะจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทที่มากกว่า 30 พยางค์นั้นยาวเกินกว่าจะแต่งให้ประสานกลมกลืนกันได้

2) อัทธสมพฤติ เป็นฉันทที่แต่งโดยกำหนดให้มีลักษณะคล้ายกัน บาทเว้นบาท โดยบาทคู่มีลักษณะคล้ายกัน และบาทคี่ก็มีลักษณะคล้ายกันดังนี้ตลอดไป

3) วิสมพฤติ เป็นฉันทที่แต่งโดยคำประพันธ์ทุกบาทไม่มีลักษณะคล้ายกันเลย ฉันทพวกนี้ไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก ที่มีปรากฏใช้มากเรียกว่า ฉันทอุทศคา มีลักษณะดังนี้

บาทที่	1	ประกอบด้วย	๗	คณะ	๗	คณะ	๗	คณะ	คำลหุ
"	2	"	๗	คณะ	๗	คณะ	๗	คณะ	คำครุ
"	3	"	๗	คณะ	๗	คณะ	๗	คณะ	คำลหุ คำครุ
		หรือบางที่เป็น	๗	คณะ	๗	คณะ	๗	คณะ	คำครุ
"	4	"	๗	คณะ	๗	คณะ	๗	คณะ	คำครุ

นอกจากนี้ยังมีฉันทชนิดอื่น ๆ ที่มีจำนวนพยางค์ต่างกันในแต่ละบาท เรียกรวมกันในชื่อสามัญว่า คาถา และยังมีชื่ออื่นกับคำประพันธ์อื่น ๆ ที่ประกอบด้วยจำนวนบาทเท่าใดก็ได้ที่มีใช้ 4 บาทในแต่ละบท

2. มาตราฉันท (มาตราฉันท) เป็นฉันทประเภทที่กำหนดลักษณะด้วยการแบ่งคณะตามจำนวนมาตรา โดยถือว่า ครุ-ลหุ มีความยาวในการออกเสียงไม่เท่ากัน ดังนั้น จึงกำหนดว่าลหุมีค่า 1 มาตรา และครุมีค่า 2 มาตรา การที่กำหนดให้ลหุมีค่าเป็นครึ่งหนึ่งของครุนั้น เพราะการออกเสียงคำครุใช้เวลาช้านกว่าลหุเป็น 2 เท่า คณะในมาตราฉันทมีต่างกันเป็น 5 คณะ คือ ม คณะ น คณะ ๗ คณะ ๗ คณะ และ ๗ คณะ การแบ่งคณะต้องเทียบค่าของคำครุ-ลหุ เป็นมาตราเสียก่อน มิได้กำหนดโดยจำนวนของครุ-ลหุอย่างเดียว ลักษณะของฉันทประเภทนี้เหมือนกับฉันทสมัยพระเวท ประเภท "อติฉันท" คือ มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบทตั้งแต่ 32 พยางค์ขึ้นไป เมื่อนับมาตราแล้ว

อันที่จริงแล้ว นักปราชญ์ส่วนใหญ่สันนิษฐานกันว่า¹ มาตรการันต์ เป็นฉันทแรกที่สุดมีมาก่อนสมัยพระเวท และมีพัฒนาการมาเรื่อย ๆ โดยมีแนวโน้มที่เห็นได้ชัดเกี่ยวกับรูปแบบของการวางบาทที่มีกฎเกณฑ์ตายตัวมากขึ้น ต่อมาจึงมีการตั้งกฎเกณฑ์ความยาวของมาตราขึ้นในภายหลังเมื่อมีอักษรฉันทแล้ว มาตรการันต์พบได้ในคาถาบาลีโบราณ เหตุที่สันนิษฐานว่ามาตรการันต์เป็นฉันทที่มีกำเนิดมาเป็นพวกแรกนั้น นักปราชญ์เชื่อกันว่าการแต่งฉันทมีต้นกำเนิดมาจากการขับร้องและการเล่นดนตรีของชาวอินเดียโบราณเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของการร่ายกรองภาษาให้เข้ากับจังหวะดนตรี เพื่อความเพลิดเพลินอันเป็นเครื่องบันเทิงใจของมนุษย์ที่มีมาทุกชาติทุกภาษาตั้งแต่โบราณ ดังนั้นมาตรการันต์ชนิดที่มีที่มาจากดนตรี จึงเป็นฉันทพวกแรกสุดได้แก่ คีตฉันท ซึ่งหมายถึงฉันทอันเกิดจากดนตรี ไซซ์บรื่องและเวทาศิพยฉันท ซึ่งบางครั้งเรียกว่า มาตริกาฉันทด้วย อันหมายถึงฉันทที่เกิดขึ้นโดยกวีหรืออันที่ขับร้องชาวอมช

กฎเกณฑ์การแต่งคำประพันธ์บาลี สันสกฤตนั้นน่าสนใจ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรู้ในระดับสูงยิ่งของกวีอินเดีย โดยเฉพาะในพระไตรปิฎกนั้นจะเห็นความพยายามของกวีที่จะสร้างเทคนิคการแต่งฉันทใหม่ ๆ สืบเนื่องกันมา มีฉันทชนิดใหม่เกิดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คิดต่อกันมานับเป็นเวลาหลายร้อยปี เพราะกวีฉันทเป็นเครื่องมือสื่อสารทางวรรณคดีมาแต่โบราณ ฉันทชนิดใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นมีลักษณะต่างจากฉันทในสมัยพระเวทมากทีเดียว คาถาบาลีส่วนใหญ่ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแต่งโดยไซ้มาตรการันต์ คือมีการนับมาตราของคำประพันธ์แต่ละบาทอย่างเคร่งครัด ปรากฏว่าในพระไตรปิฎกนั้นแต่งโดยไซ้มาตรการันต์ ชนิดเวทาศิพยฉันท และโอัจฉันท-สกฉันทราว 400 บท มีฉันทอื่น ๆ ประปรายเพียงเล็กน้อย ส่วนในคัมภีร์สุดนิบาตปรากฏว่าไซ้มาตรการันต์มาก และเป็นฉันทชนิดที่เกิดขึ้นในสมัยแรก ๆ ด้วย สมัยต่อมามาตรการันต์ก็พัฒนารูปแบบแปลก ๆ เพิ่มขึ้นอีก และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบฉันทเก่า ๆ บาง ปรากฏในคัมภีร์เถระเถรีคาถา และในลักขณสูตร แต่ต่อมาเมื่อมีการแต่งคัมภีร์ เปตวัตถุ และจริยาปิฎก ความนิยมไซ้มาตรการันต์แต่งคาถาบาลีก็ลดลง ส่วนอักษรฉันทนั้นถือกันว่าเป็นพัฒนาการล่าสุดในพระไตรปิฎกบาลี การจำกัดจำนวนพยางค์ไว้อย่างแน่นอนของอักษรฉันท ทำให้รูปแบบของฉันทเป็นแบบที่วัดได้เที่ยงตรงกว่า และในยุคแรกแบบนั้นเห็นได้ว่าชาวอินเดียนิยมแต่ง

¹ Arthur A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature

อักษรฉันทมากกว่ามาตราฉันท โดยเฉพาอย่างยิ่งโคลก ทีวีอินได้นิยมสร้างผลงานของ
คนควยโคลก ไม่ว่าจะเป็นคำประพันธ์ บทละคร ปุราณะ หรือนิทานต่าง ๆ

ชาวอินเดียนกย่องและให้ความสำคัญต่อฉันทมาก ดังจะเห็นได้ว่าชนในวรรณะ
สูง ๆ ในสังคมอินเดียน มีการศึกษาและฝึกฝนอบรมในการใช้ฉันทและแต่งฉันทให้ได้อย่าง
ประณีต และเรียนรู้ถึงระเบียบวิธีของฉันท ดังปรากฏในเวททศว่า ฉันทเป็นสาขาหนึ่ง
ของการศึกษาพระเวท การท่องบทสวดต่าง ๆ นอกจากจะทำให้หูของใคร่จึกชื่อของฤๅ
ผู้แต่งบทสวดนั้น ๆ และชื่อของเทพเจ้าที่กล่าวถึงในบทสวดแล้ว ผู้ท่องยังต้องระมัดระวัง
ในการออกเสียงให้ถูกต้องตามท่วงและจังหวะของฉันทที่ใช้ในบทสวดนั้น ๆ และจกจำ
บทสวดให้ใคร่ครบถ้วนอีกด้วย ฉันทไม่ไ่มีความสำคัญในการใช้บทสวดในพระเวทให้
ถูกต้องเท่านั้น การใช้ฉันทในพิธีบูชาอันศักดิ์สิทธิ์จะทำให้ผู้กระทำพิธีได้ไปสู่สวรรค์ ดังนั้น
ฉันทจึงเป็นลักษณะคำประพันธ์ที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงสุดของชาวอินเดียน

2.2.2 การแต่งฉันทของไทย

เราไม่อาจจะบอกแน่ชัดว่าคำประพันธ์ประเภทฉันทแพร่หลายเข้ามา
ในเมืองไทยตั้งแต่เมื่อใด แต่เข้าใจว่าไทยคงจะได้รับศิลปการแต่งคำประพันธ์ประเภท
ฉันทจากอินเดียนมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย เพราะไทยมีการติดต่อกับอินเดียนทางด้านการค้า
ทำให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมกันอื่น ๆ อีกหลายสาขาคด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
วัฒนธรรมเชิงอักษร ศาสตร์ของอินเดียนซึ่งแพร่หลายมากในแถบอินโดจีนในรูปของคัมภีร์
ทางศาสนาอันร่อยกรอง โดยใช้คำประพันธ์ประเภทฉันทเป็นส่วนใหญ่ นอกจากการติดต่อก
ด้านการค้าแล้วไทยยังมีการติดต่อกับอินเดียนและลังกา ด้วยจุดประสงค์ทางพุทธศาสนา
เรื่อยมาตลอดสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏตามประวัติศาสตร์ว่าใน
สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนั้นพระองค์ได้ทรงส่งสมณทูตไปสืบต่อพระพุทธรูปที่ลังกา
แล้วรับเอาพระพุทธรูปที่ลังกาซึ่งประดิษฐานเป็นศาสนาประจำชาติ จากนั้นพระองค์
ได้ทรงนิมนต์พระมหาสังฆราชาจากนครศรีธรรมราชมาประจำที่กรุงสุโขทัยเพื่อสั่งสอน
ธรรมะแก่ประชาชน ในโอกาสนั้นเองที่ภาษาและคำประพันธ์บาลีได้เข้ามาปะปนกับภาษา-
ไทย เพราะผู้ให้การสั่งสอนอบรมแก่ประชาชนเป็นพระภิกษุสงฆ์ และความรู้ที่อบรมสั่งสอน

ก็เป็นภาษาบาลีที่แต่งเป็นคาถาซึ่งใช้คำประพันธ์ประเภทหนึ่งทั้งสิ้น ทำให้คนไทยรู้สึกมาตั้งแต่แรกเริ่มว่าภาษาและคำประพันธ์บาลีเป็นคำไพเราะสุภาพ และยังถือว่าเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ที่สูงส่งอีกด้วย ในขณะที่เดียวกันพวกพราหมณ์ก็ได้เข้ามาเผยแพร่ลัทธิศาสนาพราหมณ์ ก็จะเห็นได้จากลัทธิประเพณีต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อพระราชพิธีต่าง ๆ ของไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ เช่น พระราชพิธีเชกนาขวัญ พระราชพิธีคัมภีร์ พระพิธีพนัสศยา พระราชพิธีลอยพระประทีป ฯลฯ ภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาที่พวกพราหมณ์ใช้จึงมีเผยแพร่เข้ามาในกรุงสุโขทัยเช่นเดียวกับภาษาบาลี คำประพันธ์ประเภทหนึ่งที่เริ่มเป็นที่รู้จักของชาวไทย

นอกจากนี้เหตุผลอีกอย่างหนึ่งที่สนับสนุนว่าศิลปการแต่งคำประพันธ์ประเภทนี้แพร่หลายเข้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยก็คือ ในสมัยพระเจ้าลิไท ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์พระร่วงผู้ครองกรุงสุโขทัยนั้น พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีสำคัญทางศาสนาชิ้นเล่มหนึ่ง คือ ไตรภูมิพระร่วง โดยทรงรวบรวมเนื้อเรื่องจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาถึง 30 คัมภีร์ คัมภีร์เหล่านี้หลายเล่มแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง เช่น คัมภีร์ชินาลังการ ดังนั้นพระเจ้าลิไทย่อมทรงรู้จักและเข้าใจคาถาหรือฉันทบาลีเหล่านั้นเป็นอย่างดี

เราไม่อาจทราบได้ว่าในสมัยสุโขทัยมีกวีไทยแต่งคำประพันธ์ประเภทนี้หรือไม่ เพราะหลักฐานทั้งทางวรรณคดีและทางประวัติศาสตร์ของสมัยสุโขทัยที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมีน้อยมาก และไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับการแต่งฉันทบาลีเลย มาปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือ สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งได้ทรงส่งพระยาวรรษาเจ้าและคณะทูตไปสืบศาสนาและนิมนต์พระสงฆ์มาจากลังกาเมื่อปี พ.ศ. 2009 และในรัชกาลนี้เอง วัฒนธรรมทางอักษรศาสตร์ของอินเดียในด้านการประพันธ์ที่ไทยรับสะสมมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานได้ปรากฏรูปชัดเจน เป็นฉันทแบบต่าง ๆ ในวรรณคดีสำคัญ คือ มหาชาติคำหลวง ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอ้างอิงไว้ว่า "...มีจดหมายเหตุปรากฏว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีรับสั่งให้ประขุนนักปราชญ์ราชบัณฑิตในกรุงศรีอยุธยา แปลแต่งเมื่อปีชวด จ.ศ. 844 (พ.ศ. 2025)

เรียกชื่อว่า มหาชาติคำหลวง..."¹ ปรากฏว่าในกรณีที่สันนิษฐานว่าเป็นฉบับความครั้ง
กรุงเก่าตกทอดมานั้น มีลักษณะคำประพันธ์ประเภทฉันทน์ปนอยู่ด้วยหลายชนิด โดยเฉพาะ
ในกัมมัฏฐาน แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ปรากฏใช้คำว่า "ฉันทน์" ในที่ใด ๆ เลย และฉันทน์ใน
มหาชาติคำหลวงก็ยังมีเป็นจำนวนน้อยและต่างกันไปกับคำประพันธ์ รอยกรองประเภทอื่น ๆ
มิได้แยกให้เห็นเด่นชัด

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ แสดงให้เห็นชัดว่ากวีไทยคงจะรู้จัก
แต่งฉันทน์กันมานานพอสมควร ก่อนจะถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เข้าใจว่าใน
ครั้งที่ไทยได้รับคติธรรมทางพุทธศาสนาเมื่อสมัยสุโขทัยนั้น ชาวไทยก็คงได้รู้จักศิลปการ
ประพันธ์ฉันทน์ เมื่อมีการศึกษาเล่าเรียนในทางพุทธศาสนา โดยมีคาถาบาลีซึ่งมีกฎเกณฑ์
และมีบัญญัติ คณะไวพจน์ด้วยถ้อยคำหนักเบา สั้นยาว และการกำหนดนับตัวอักษร เป็นบาท
และบทเป็นตัวอย่าง และกวีไทยก็คงทดลองแต่งฉันทน์กันมาเรื่อย ๆ การแต่งฉันทน์พัฒนา
ไปไต่หา ๆ และต้องอาศัยเวลาในการศึกษาวิธีแต่งตามบัญญัติของคาถาบาลี ทั้งยังมีความ
ยุ่งยากในการใช้ภาษา เพราะคำไทยมักเป็นคำกรู มีคำลหุเพียงจำนวนน้อย ไม่เอื้อแก่
การนำมาใช้ในการแต่งฉันทน์ กวีจึงต้องมีภาระทางการศึกษาภาษาบาลีและสันสกฤตอีก
ด้วยจนแตกฉาน จึงจะสามารถนำมาใช้ช่วยในการแต่งฉันทน์ได้ การแต่งฉันทน์จึงจำกัด
อยู่ในวงแคบ ในหมู่ครูและนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่พอจะเข้าใจภาษาบาลีและสันสกฤต
ฉันทน์จึงไม่อาจเผยแพร่ไปได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว เหมือนรอยกรองชนิดอื่น ๆ
ผู้แต่งไม่อาจคิดหาถ้อยคำมาแต่งได้อย่างคล่องปากรวดเร็วฉับไว ความนิยมแต่งฉันทน์
จึงไม่แพร่กระจายกว้างขวางเป็นที่รู้จักกันก็อย่างรวดเร็ว ดังเช่นรอยกรองชนิดอื่น ๆ
เพราะมีความลำบากยากเย็นในการแต่งเป็นอุปสรรคอยู่หลายประการ เข้าใจว่าการ
แต่งฉันทน์ในระยะแรก คือในสมัยสุโขทัย เป็นระยะที่กวีพยายามทดลองแต่งฉันทน์กันอย่าง
ยากลำบาก แต่งกันได้เพียงจำนวนน้อยชนิด และยังไม่อาจนำฉันทน์มาใช้แต่งเป็นเรื่องราว

¹ กรมศิลปากร (ผู้จัดพิมพ์), "ตำนานหนังสือมหาชาติ", มหาชาติคำหลวง
(พระนคร : คลังวิทยา, 25 16), หน้า (3).

โคตเลบ จนกระทั่งอาณาจักรสุโขทัยเสื่อมสลายไปหลังจากการรบพุ่งแย่งอำนาจกันระหว่าง
กรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งก็เป็นอุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้วิถีไทยไม่อาจ
พัฒนาการแต่งฉันทของคนที่ให้ไปสู่ระดับสูงได้

เมื่อสิ้นสมัยสุโขทัยแล้วนักปราชญ์ในกรุงศรีอยุธยาก็ได้พยายามทดลองแต่งฉันท
กันเรื่อยมาจนทดลองแล้ว และคาดว่าคงจะอยู่ในขั้นที่ที่เดียว ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระบรม-
ไตรโลกนาถโปรดฯ ให้แต่งมหาชาติคำหลวงอันเป็นวรรณคดีสำคัญทางศาสนาขึ้น จึงปรากฏ
ว่ามีลักษณะคำประพันธ์ประเภทฉันทปะปนอยู่กับร้อยกรองประเภทอื่น ๆ ด้วย แม้จะไม่
มากนักและมีจำนวนฉันทเพียง 4 ชนิด คือ อินทรวีเชียรฉันท วัฒนคติฉันท สัททูลวิกิฉันท-
ฉันท และมาลินีฉันท เท่านั้นก็ตาม ฉันทที่ปรากฏอยู่ในมหาชาติคำหลวงก็ยังเป็นหลักฐาน
ที่ชี้ให้เห็นความสนใจที่กวีมีต่อกำประพันธ์ชนิดนี้ และความก้าวหน้าไปสู่ผลสำเร็จอีกขั้นหนึ่ง
อันเป็นผลมาจากความพยายามและความอุตสาหะอันยาวนานของกวีไทย ในการพัฒนาฉันท
ของอินเดียนให้เป็นที่ร้อยกรองแบบหนึ่งของไทย

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คำประพันธ์ประเภทฉันทจึงได้รับความ
ความนิยมแต่งกันแพร่หลายขึ้น มีการใช้ฉันทแต่งเรื่องราวเป็นวรรณคดีและแยกออกต่างหาก
มิได้แต่งปนไปกับคำประพันธ์อื่น ๆ ดังในมหาชาติคำหลวง มีวรรณคดีหลายเรื่องแต่งโดย
ใช้ฉันทเป็นส่วนใหญ่ มีกาพย์เป็นส่วนประกอบบ้าง และจัดเป็นวรรณคดีคำฉันทอย่างเฉพาะ
เจาะจงตามเจตนารมณ์ของผู้แต่ง คือ

เสื่อโคกฉันท	ของ	พระมหाराชครู
สมุทรโฆษฉันท	ของ	พระมหाराชครู (ตอนต้น) และเป็นพระราชา- นิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ตอนกลาง)
อนิรุทธคำฉันท	ของ	ศรีปราชญ์

จากวรรณคดีคำฉันท เหล่านี้ปรากฏหลักฐานว่ามีการใช้ฉันทเพิ่มขึ้นจาก มหาชาติ-
คำหลวงหลายชนิด เพื่อให้เหมาะกับสวรณคดีประเภทต่าง ๆ ตามทำนองของเรื่อง
เห็นได้ว่าฉันทชนิดหนึ่งใช้กับเนื้อความอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นการเลือกใช้ฉันทอย่าง
มีหลักเกณฑ์มิได้ใช้ตามใจผู้แต่ง การเลือกใช้ฉันทให้เหมาะกับเนื้อความทำนองต่าง ๆ นี้

กลายเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการแข่งขันของไทยที่เพิ่งจะปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด การแข่งขันในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพัฒนาการในการแข่งขันแสดงถึงความสามารถอย่างเชี่ยวชาญของกวีหลายท่านในรัชกาลนี้ นับเป็นพัฒนาการในระดับสูงสุดของศิลปการร้อยกรองของไทย คือ นอกจากกวีจะสามารถแต่งนิพนธ์ชนิดต่าง ๆ ของอินเดียมายประยุกต์ให้เป็นฉันทไมไทย ให้มีความสอดคล้องเป็นทำนองของร้อยกรองกลมกลืนกับร้อยกรองประเภทอื่น ๆ คือ กลอน โคลง และกาพย์ โดยให้สัมผัสสอดคล้องเชื่อมโยงกันไปตามแต่บาทแรกจนถึงบาทสุดท้ายอันเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยแล้ว กวีสมัยอยุธยา ยังแสดงความสามารถในระดับสูงสุดทางการแข่งขัน คือ สามารถแข่งขันในลักษณะพลิกแพลง เป็นกลบทใดก็ได้โดยมีการเล่นอักษร และเล่นคำแบบต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะต้องแต่งให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของการแข่งขันแล้ว ก็ยังต้องแต่งให้ดำเนินไปตามหลักเกณฑ์ของกลบทแบบต่าง ๆ ที่กวีได้คิดประดิษฐ์ขึ้นเองเป็นการเฉพาะอีกด้วย กลบทที่มีปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยา จึงเป็นเครื่องแสดงถึงความก้าวหน้าในระดับสูงสุดของกวีในการแข่งขัน ทั้งนี้เพราะกลบทจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อกวีมีความชำนาญในการแข่งขันอย่างชัดเจนเสียก่อน จึงจะหาวิธีพลิกแพลงแต่งให้เป็นแบบต่าง ๆ ตามต้องการได้ ทั้งนี้ย่อมแสดงว่าการแข่งขันที่มีปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นนั้น คงจะได้รับความนิยมสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ จนถึงสมัยที่กวีมีความชำนาญอย่างสูงสุดจนสามารถคิดหาวิธีใหม่ ๆ มาใช้ประกอบการแข่งขันของตนให้ไพเราะและน่าอ่านมากขึ้นเป็นพิเศษ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเราไม่มีหลักฐานการแข่งขันในช่วงระหว่างสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อันเป็นช่วงระยะเวลายาวนานถึง 180 ปี หลงเหลืออยู่ให้ศึกษาได้เลย

ความนิยมแข่งขันในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากจะสังเกตได้จากวรรณคดีคำฉันท์ที่มีปรากฏเป็นหลักฐานมากกว่าสมัยอื่น ๆ และสันนิษฐานได้จากลักษณะการแข่งขันเป็นระเบียบและพลิกแพลงไปในรูปกลบทใดแล้วนั้น ยังแสดงให้เห็นว่าความนิยมแต่งและอ่านฉันทไมซึ่งแต่เดิมจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะผู้มีการศึกษาสูง ซึ่งสามารถเข้าใจภาษาบาลีและสันสกฤตได้ ไม่เคยแพร่สำหรับคนทั่วไปนั้น ได้ขยายความนิยมออกไปในวงกว้างขึ้น มีการแข่งขันเพื่อประกวดวรรณคดีที่ใช้สำหรับเล่นมหรสพต่าง ๆ ซึ่งคนทั่วไป

อาจเข้าใจและสนุกสนานเพลิดเพลินไปกับคำประพันธ์ประเภทการแสดงมหรสพนั้น ๆ ได้ เช่น การแต่งเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ และ อนิรุทธคำฉันท์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีตำราเรียนเพื่อถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ทางการแต่งฉันทโวหารหลายออกไปอีก คือ หนังสือ จินตคามณี อันจัดเป็นตำราแบบเรียนเล่มแรกของไทย ซึ่งพระโหราธิบดีแต่งขึ้น เพื่อรวบรวมความรู้ทางอักษรศาสตร์ของไทย ตั้งแต่การอ่านและการเขียนคำไทยไปจนถึงการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีการแต่งฉันทโวหารด้วย โดยแสดงที่มาของฉันทโวหารและตำราฉันทบาลีไว้พอสมควร ทั้งยังมีตัวอย่างฉันทชนิดต่าง ๆ ที่รวบรวมจากวรรณคดีคำฉันท์ที่มีมากอันอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้การแต่งฉันทถูกต้องเป็นระเบียบแบบแผนเดียวกัน

วรรณคดีคำฉันท์เรื่องอื่น ๆ ที่ปรากฏว่าแต่งในสมัยอยุธยา แต่ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและเวลาที่แต่งแน่ชัด คือ นิราศภูเขา และยังมีคำฉันท์ดุษฎีสังเวยกลอนข้างอีก 2 ส่วนวน หลังจากนี้หลักฐานทางการแต่งฉันทก็ไม่ปรากฏอีกเลยเป็นเวลาเกือบ 100 ปี ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าหลักฐานเหล่านั้นอาจถูกทำลายและสูญหายไปหมดไม่ตกทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ วรรณคดีคำฉันท์เรื่องสุดท้ายของสมัยอยุธยาที่มีเป็นหลักฐานอยู่ คือ บุนนาควาทคำฉันท์ ของพระมหานาควัดมหาธาตุฯ แต่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แม้วาวรรณคดีคำฉันท์สมัยอยุธยาจะเหลือตกทอดมาเพียงจำนวนน้อย แต่ก็พอเพียงที่จะทำให้นักมองเห็นลักษณะการแต่งฉันทสมัยอยุธยาได้เป็นอย่างดีพอสมควร และกวีในสมัยต่อมาคือสมัยรัตนโกสินทร์ ก็สามารถยึดเอาเป็นแบบฉบับในการแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทได้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

ประเภทของฉันทไทย

เมื่อคำประพันธ์ประเภทฉันทเข้ามาเผยแพร่ในไทยนั้น คนไทยในสมัยอยุธยาตอนต้น ใ้รับเอาแบบฉันทในสมัยวรรณคดีสันสกฤตชั้นสูงหลังสมัยพระเจ้าเวท คือสมัยเครื่องแบบมาใช้ เป็นที่น่าสังเกตว่าโคลกซึ่งเป็นฉันทประเภทที่แพร่หลายและนิยมกันมากที่สุดของชาวอินเดียนั้น ไม่ปรากฏว่ากวีไทยรับมาใช้เลย และไม่ปรากฏว่ามีคำประพันธ์ชนิดใด ๆ ของไทยคิดแปลงรูปแบบมาจากโคลกด้วย ในสมัยวรรณคดีสันสกฤตชั้นสูงมี

การกำหนดลักษณะของฉันทไวยาทยตัว เป็นระเบียบและลักษณะบังคับครุ-ลหุในฉันทชนิดต่าง ๆ ก็คงรูปเป็นอย่างเดียว เมื่อไทยรับคำประพันธ์ประเภทฉันทเข้ามาใช้ลักษณะฉันทไทยจึงมีรูปแบบที่ค่อนข้างจะตายตัวไปด้วยตั้งแต่สมัยเริ่มแรก การแต่งฉันทของไทยยึดแบบฉันทตามคัมภีร์วุดโททัย ซึ่งเป็นคัมภีร์รวบรวมฉันทเก่าแก่ในภาษามคธและสันสกฤต ซึ่งมีอยู่ดั้งเดิมเข้าไวยาทยกันเป็นหมวดหมู่ ฉันทที่ไทยรับมานั้นเห็นได้ชัดว่าอยู่ในประเภทอักษรฉันทจำพวกฉันทวรรณคดี และมาตราฉันท ซึ่งไทยรู้จักในชื่อฉันทมาตราพद्य ดังนั้นฉันทของไทยจึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ฉันทวรรณคดี และฉันทมาตราพद्य

การกำหนดลักษณะของฉันทและพद्यนั้น ในปกรณ์ฉันทวุดติปิที (เป็นหนังสือสหทาวีเสสคัมภีร์หนึ่งว่าด้วยพद्यและฉันท พระญาณมงคลเถระเป็นผู้แต่ง) กล่าวไว้ว่า

เอกปาทกษรานนิ นิยม นพทลกษณ

จตุปาทกลานนตุ นิยม วุตติลกษณนติ¹

แปลความว่า

"การนิยมนอักษรในบาทหนึ่ง ชื่อว่าฉันทลักษณะ, ส่วนการนิยมนครุและลหุใน 4 บาท ชื่อว่าพद्यลักษณะ"

ส่วนคัมภีร์สันธิพาลาวตาร กล่าวไว้ว่า

"อิมเหติ อกฺขเรหิ นิยม โอปฺลกฺขิโต วิหิวิเสโส อวฺชฺชํ ฉาเทหิติ

ฉนฺทํ นาม ภเว คุรุหิ จ ลหุหิ จ นิยม วุจฺจติ เอทายาติ วุตฺติ นาม ภเวติ"

แปลความว่า "การนิยมนอักษร ฟังชื่อว่าเป็นฉันท, การนิยมนครุและลหุ ฟังชื่อว่าเป็นพद्य"²

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร), มงคลคำที่ปณินยา ปฐโม ภาค (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 25 17), หน้า 10.

²คณะกรรมการแผนกตำรา, กองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลคำที่ปณินยา, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 25 11), หน้า 15.

หมายความว่าลักษณะของคำประพันธ์ที่เรียกว่าฉันทันั้น ต้องมีการกำหนดจำนวนอักษร (พยางค์) และคณะในแต่ละบาทและแต่ละบทไว้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นลักษณะของฉันทวิกรมพद्य ส่วนลักษณะที่เรียกว่าพद्यนั้น คือการกำหนดค้วเสียงสั้นยาว หนักเบา คือครุ และลหุในการแต่ง ซึ่งเป็นลักษณะของฉันทมาตราพद्यนั่นเอง

2.2.2.1 ฉันทวิกรมพद्य

เป็นฉันทที่ได้แบบมาจากฉันทพวก อักษรฉันทของอินเดีย วิกรมพद्यนั้นคือเอาอักษรหรือพยางค์ที่เรียกว่า "วรรณะ" เป็นสำคัญ ไม่ว่าจะ เป็นเสียงสั้นหรือเสียงยาวก็นับเป็นวรรณะหนึ่ง ๆ คือเป็นอักษรหรือพยางค์หนึ่ง ๆ คำ 1 คำที่เปล่งเสียงออกมาอย่างชัดเจนเพียงครั้งเดียว คือเสียงสระ 1 เสียงซึ่งอาจมีพยัญชนะตัวเดียวหรือหลายตัวประกอบค้วก็ได้ นับเป็น 1 พยางค์ เช่น กล้วย แต่คำที่ต้องเปล่งเสียง 2 ครั้งก็นับเป็น 2 พยางค์ เช่น มะพร้าว หรือถ้าเปล่ง 3 ครั้ง คำนั้นก็จัดว่ามี 3 พยางค์ เช่น มะละกอ เป็นต้น นอกจากนี้ยังกำหนดเรียกพยางค์เสียงสั้นและเบาว่า ลหุ พยางค์เสียงยาวและหนักว่า ครุ ทั้ง ครุ และลหุนับเป็น 1 พยางค์เท่ากัน แลวนำมาจัดเข้าเป็นคณะฉันท คณะละ 3 พยางค์ มี 8 คณะ ได้แก่ ม คณะ น คณะ ส คณะ ช คณะ ค คณะ ฅ คณะ ร คณะ ย คณะ แลวกำหนดจำนวนอักษรและชนิดของคณะในแต่ละบทและแต่ละบาทตามชนิดของฉันทต่าง ๆ

ฉันทวิกรมพद्यมีบัญญัติไว้ต่าง ๆ กัน 81 ฉันท มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบทตั้งแต่ 6-32 พยางค์ และมีบทละ 4 บาท แบ่งออกเป็น 3 พวกคือ

1. สมพद्य คือ ฉันทวิกรมพद्यพวกที่แต่งโดยกำหนดให้มีจำนวนพยางค์ในบาททั้ง 4 เท่ากันทุก ๆ ฉันท มี 60 ชนิด ตั้งแต่บาทละ 6 พยางค์ ไปจนถึงบาทละ 22 พยางค์ ซึ่งมีชื่อเรียกตามจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทดังนี้

ฉันทที่มีบาทละ 6 พยางค์	เรียก	ฉกัษรฉันท
" 7 "	"	สัตตักษรฉันท
" 8 "	"	อัฐักษรฉันท
" 9 "	"	นวกัษรฉันท

¹ พระธรรมคุณาภรณ์ วิถีปัญญาเถระ (ผู้ชำระ), วุดุโคตยปุปกรณ์ (ชนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2508), หน้า 17-25

ฉันทิมบาทละ	10	พยางค์	เรียกว่า	หลักขรฉันท
"	11	"	"	เอกาทศขรฉันท
"	12	"	"	ทวาทศขรฉันท
"	13	"	"	เตรศขรฉันท
"	14	"	"	จुทศขรฉันท
"	15	"	"	ปัญจศขรฉันท
"	16	"	"	โสฬศขรฉันท
"	17	"	"	สัตตศขรฉันท
"	18	"	"	อัฐศขรฉันท
"	19	"	"	เอกวิศตยขรฉันท
"	20	"	"	วิศตยขรฉันท
"	21	"	"	เอกวิศตยขรฉันท
"	22	"	"	ทวาวิศตยขรฉันท

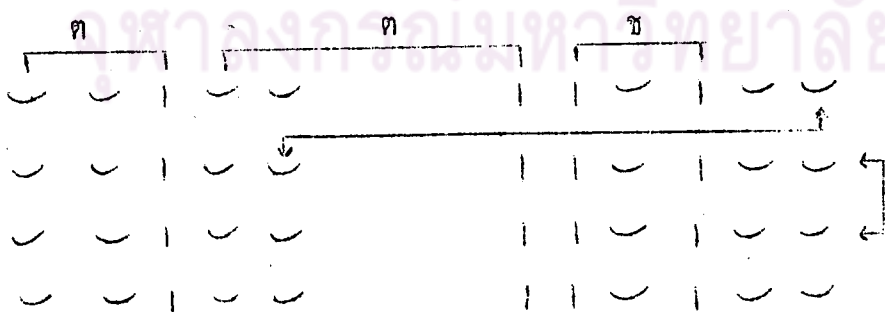
ฉันทพิภพสมพฤติ 60 ชนิด แบ่งออกเป็น 17 กลุ่ม ตามจำนวนพยางค์ดังนี้

1. คายตรี มีจำนวนพยางค์ในแต่ละบาท 6 พยางค์ จำนวนฉันท 1 ชนิด
2. อุนทิกา หรือ อุนนิกา " 7 " " 1 "
3. อุนฏฐกา หรือ อุนนฏฐกา " 8 " " 5 "
4. พรหี หรือ พรหณี " 9 " " 2 "
5. ปันตี หรือ ปังกตี " 10 " " 7 "
6. ทิฏฐกา หรือ ทริษฏกา " 11 " " 11 "
7. ชคตี " 12 " " 14 "
8. อติชคตี " 13 " " 2 "
9. สักกรี หรือ ศักกรี " 14 " " 3 "
10. อติสักกรี หรือ อติศักกรี " 15 " " 4 "
11. อัญฐี หรือ อัญญี " 16 " " 1 "

12.	อิจฺฉฐี หรือ อิตฺถฐี	จำนวนพยางค์	17	พยางค์	จำนวนฉันท	3	ชนิด
13.	อิติ หรือ ฤติ	"	18	"	"	1	"
14.	อวิติ หรือ อติฤติ	"	19	"	"	2	"
15.	กติ หรือ กฤติ	"	20	"	"	1	"
16.	ปกติ หรือ ปรกฤติ	"	21	"	"	1	"
17.	อาภาติ หรือ อาภาฤติ	"	22	"	"	1	"

จะเห็นได้ว่าฉันทพวกสมพฤตียังมีเค้าของฉันทสมัยพระเวทอยู่มาก กวีชาวอินเดีย หลังสมัยพระเวทคงจะได้นำฉันทพระเวทมาดัดแปลงออกเป็นหลายรูปแบบ และจัดเข้าเป็น กลุ่มฉันทโดยวิธีซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระเวทเป็นหลัก สังเกตได้จากจำนวนพยางค์ในแต่ละ บาทที่มีจำนวนคงเดิม จะผิดแยกไปบ้างก็เฉพาะการ เรียงคำกร-ลหุ และการจัดแบ่งวรรค ตอน และเมื่อกวีไทยรับมาใช้แล้ว ลักษณะของฉันทอื่นก็ยิ่งถูกดัดแปลงไปอีกให้เข้ากับ ความนิยมของไทย มีการ เติมสัมผัสเข้าไปให้ทั้งไพเราะ คล่องจองกัน เป็นต้น ฉันทที่ปรากฏ ในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนต้นก็เป็นฉันทในพวกสมพฤติทั้งหมด โดยเฉพาะกลุ่ม ทิฏฐภา หรือตริษฏก ซึ่งมีฉันทสำคัญ คือ อินทรวีเชียรฉันท และกลุ่มสักกรี หรือ ศักกรี ซึ่งมีวสันตติลก- ฉันทเป็นสำคัญ ฉันททั้ง 2 ชนิดนี้ปรากฏว่าเป็นที่นิยมใช้มาแต่แรก ก็มีหลักฐานอยู่ใน มหาชาติคำหลวง

ตัวอย่างฉันทสมพฤติ ชื่อ อินทรวีเชียรฉันท ไทย¹
 บาทหนึ่ง 11 อักษร 2 กลอนเป็นบาทหนึ่ง 2 บาทเป็นบทหนึ่ง

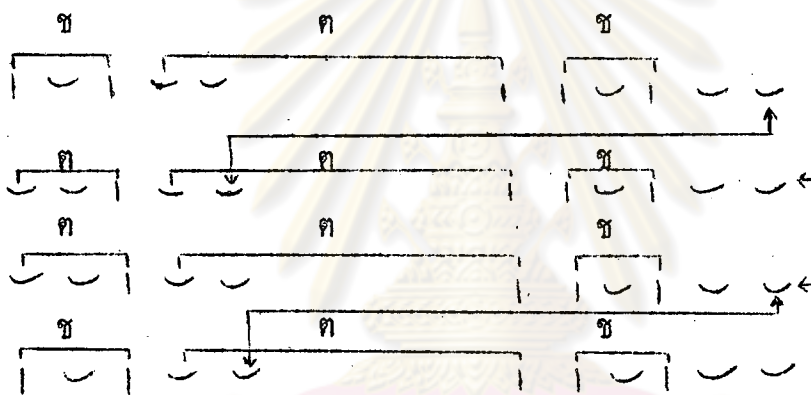

¹ฉันท ขาวิโล, ฉันทศาสตร์ (พระนคร. : โรงพิมพ์พระจันทร์, ม.ป.ป.),

2. อักษรสมพฤต คือ ฉันทวรรรณพฤตที่แต่งโดยกำหนดให้มีจำนวนพยางค์และการจัดคณะเหมือนกันเป็นคู่ ๆ บาทเว้นบาท คือ บาทที่ 1 เหมือนกับบาทที่ 3 และบาทที่ 2 เหมือนกับบาทที่ 4 มี 12 ชนิด จำนวนพยางค์ในบทมีตั้งแต่ 21 - 25 พยางค์ ฉันทพวกอักษรสมพฤตนี้ไม่มีหลักฐานว่ากวีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้แต่งเลย มาปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์เพียงชนิดเดียว คือ อุปชาติฉันท

ตัวอย่างฉันทอักษรสมพฤต ชื่อ อุปชาติฉันท ไทย¹

บาทหนึ่ง 11 อักษร 2 กลอนเป็นบาทหนึ่ง 2 บาทเป็นบทหนึ่ง

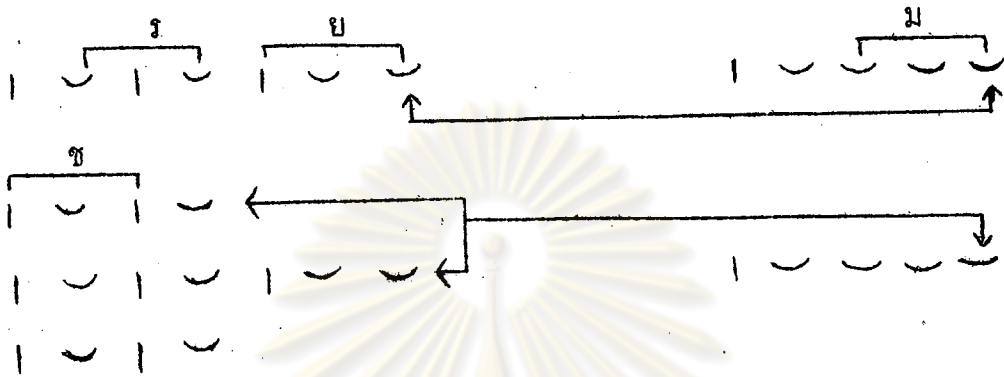

3. วิสมพฤต คือ ฉันทวรรรณพฤตที่แต่งโดยไม่มีการกำหนดอักษรต้นบาทและปลายบาทว่าจะเป็นครุหรือลหุ แบบแผนเดิมในภาษามคธนั้น 4 พยางค์แรกของวรรคไม่มีการกำหนดคณะ แต่มีข้อกำหนดว่าไม่ใช้คณะใดบางเท่านั้น พยางค์ต่อไปจึงจะกำหนดว่าต้องใช้คณะใด และในการแต่งมักกำหนดให้บาทที่ 1 เหมือนบาทที่ 3 และบาทที่ 2 เหมือนบาทที่ 4 หรือกำหนดให้มีลักษณะเหมือนกันทั้ง 4 บาทก็มี ฉันทพวกวิสมพฤตนี้มี 9 ชนิด จำนวนพยางค์ในแต่ละบทมีตั้งแต่ 16 - 32 พยางค์ ไม่มีหลักฐานว่าใช้แต่งในสมัยอยุธยาเช่นเดียวกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าฉันทชนิดหนึ่งในกลุ่มนี้ คือ ปฐมาวตฉันท เป็นฉันทที่นิยมใช้ในการแต่งคาถาบาลีมาก แม้คาถาบาลีในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์พิมพ์พันต ซึ่งแต่งขอมในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็ปรากฏว่ามีฉันทชนิดนี้อยู่ด้วย

ฉันท ขาวิโล, ฉันทศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ม.ป.ป.),

ตัวอย่างฉันทวิสมพद्य ชื่อ ปฐมาวตฉันท ไทย¹

2 บาท 16 อักษร 3 กลอน เป็น 2 บาท 2 บาทเป็นบทหนึ่ง

2.2.2.2 ฉันทมาตราพद्य

เป็นฉันทที่ไต่แบบมาจากฉันทพวก มาตราฉันท ของอินเคียบ

ฉันทมาตราพद्यคือเอาลักษณะการ ออกเสียงสั้นยาวเป็นเครื่องกำหนดจำนวนพยางค์ในแต่ละบาท

มาตรา ในที่นี้หมายถึง การกำหนดอัตราเสียงโดยสังเกตจากระยะเวลาที่ออกเสียง ใ้กว่า เสียงของพยางค์ที่เป็นครุสั้นต้องใช้ระยะเวลาออกเสียงนานกว่าเสียงของพยางค์ที่เป็น ลหุถึง 2 เท่า ดังนั้น จึงกำหนดว่าลหุมีค่าเป็น 1 มาตรา และครุมีค่าเป็น 2 มาตรา เมื่อนำ เอากฎเกณฑ์ของมาตรานี้มาใช้ประกอบในการแต่งฉันท จึงต้องเทียบค่าของพยางค์ทุกพยางค์ให้ เป็นมาตราเสียงกลม แล้วจึงนำมารวมเข้าเป็นคณะ โดยกำหนดให้คณะละ 4 มาตรา มี 5 คณะ คือ ม คณะ น คณะ ส คณะ ช คณะ และ ภา คณะ ฉันทมาตราพद्यมีจำนวนพยางค์ ในแต่ละบทตั้งแต่ 32 - 64 พยางค์ กำหนดจำนวนมาตราในแต่ละบาทไว้ชัดเจน ฉันทบางชนิด กำหนดคณะไว้เฉพาะแห่ง มีใ้กำหนดทุกพยางค์ พยางค์ที่มีใ้กำหนดคณะไว้ก็จะกำหนดเป็น มาตรา 6 มาตราบาง 8 มาตราบาง จะเป็นคำครุหรือลหุก็ใ้ แต่ต่อนับมาตราให้ใ้ตามใ้ กำหนดไว้ ดังนั้น ฉันทมาตราพद्यจึงมีจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทไม่เท่ากัน ลักษณะนี้คล้าย คลึงกับฉันทวรรณพद्यพวกวิสมพद्य

ฉันทมาตราพद्यมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ชาติ" หมายถึงคำประพันธ์ซึ่งแต่งโดย กำหนดจำนวนของมาตราในแต่ละบาท ใช้ประกอบชื่อเรียกกลุ่มของคำประพันธ์ในมาตราฉันท

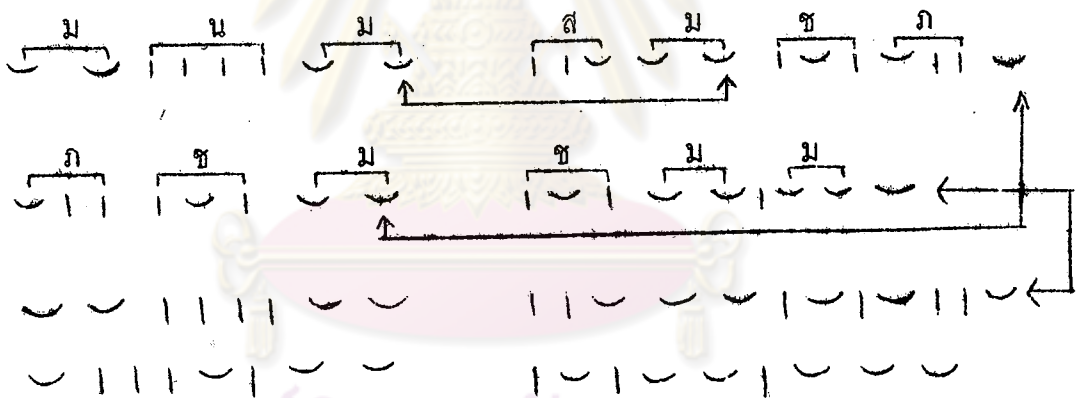
¹ฉันท ชาวไ้, ฉันทศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ม.ป.ป.),

ฉันทมาตราพद्यที่มีจำนวนทั้งสิ้น 27 ชนิด แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

1. อริยชาติ หมายถึง ฉันทที่เป็นไปโดยกำหนดมาตรา มีจำนวนฉันท 7 ชนิด
2. คีติชาติ หมายถึง ฉันทที่กล่าวด้วยเสียงอันไพเราะเสมอกันไปโดยตลอดเป็นฉันทซ้ำรอง มีจำนวนฉันท 4 ชนิด
3. เวทาศิยชาติ หมายถึง ฉันทที่งามด้วยลักษณะอันยังชนทั้งปวงให้ชื่นชมมีจำนวนฉันท 9 ชนิด
4. มัตตาสมกชาติ หมายถึง ฉันทที่มีมาตราเสมอกัน คือ มีบาทละ 16 มาตรา มีจำนวนฉันท 7 ชนิด

ตัวอย่างฉันทมาตราพद्यชื่อ อริยฉันท ไทย¹

13 คณะฉันท รวม 52 มาตรา กับลหุ ครุलयอีก 5 มาตรา รวมทั้งสิ้นเป็น 57 มาตรา เป็นบทหนึ่ง

ฉันทมาตราพद्यไม่เป็นที่นิยมใช้แต่งในหมู่กวีไทยมาแต่โบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานการแต่งในวรรณคดีไทยเรื่องใด ๆ เลย จนแม้ปัจจุบันก็ยังไม่มียุคไหนที่ฉันทชนิดนี้มาแต่งให้เป็นเรื่องราว กวีไทยนิยมแต่งแต่เฉพาะฉันทวรรณพद्यเท่านั้น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะสาเหตุสำคัญหลายประการดังนี้

1. การนับมาตรา ฉันทมาตราพद्यมีระเบียบเกี่ยวกับการนับมาตราของคำครุ-ลหุ โดยเฉพาะว่าลหุมีค่าเป็น 1 มาตรา และครุมีค่าเป็น 2 มาตรา มิได้นับเป็นพยางค์ตามจำนวนของครุ-ลหุแบบฉันทวรรณพद्य ดังนั้น กอนจะนำคำต่าง ๆ มาประกอบเป็น

¹ฉันท ชาววิไล, ฉันทศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ม.ป.ป.), หนา 424.

มาตราฉันทูแต่งจะต้องพิจารณาและคำนวณว่า คำนั้น ๆ เป็นคำกรูหรือลหุ มีจำนวนมาตราเป็นเท่าใด ใช้ได้กับคณะฉันทที่กำหนดไว้หรือไม่ และเมื่อรวมกับพยางค์อื่น ๆ แล้วจะมีจำนวนมาตราในบาทครบตามที่บัญญัติไว้หรือไม่ เพราะฉันทมาตราพฤติกกำหนดจำนวนมาตราในแต่ละบาทไว้ด้วยอย่างชัดเจน แม้บางครั้งจะมีได้กำหนดคณะฉันทไว้ครบทุกพยางค์ พยางค์ที่มีได้กำหนดเป็นคณะก็จะกำหนดว่ามีจำนวนมาตราเท่าใด ผู้แต่งก็จะต้องหาคำกรู-ลหุมาใส่ให้ครบและนับมาตราให้ไปตามที่กำหนดไว้นั้นด้วย การนับมาตราจึงเป็นข้อยู่งยากอย่างหนึ่งของการแต่งฉันทมาตราพฤติ

2. จำนวนพยางค์ เนื่องจากฉันทมาตราพฤติกกำหนดจำนวนมาตราของฉันทในแต่ละบทไว้มาก คิดเป็นจำนวนพยางค์ได้ตั้งแต่ 32 - 46 พยางค์ ซึ่งจัดว่าเป็นจำนวนที่มากทำให้กวีต้องประสพความยุ่งยากในการหาถ้อยคำมาใส่ให้ครบถ้วน มิให้น้อยกว่าจำนวนมาตราที่กำหนดไว้สำหรับฉันทแต่ละชนิด ฉันทแต่ละบทจึงประกอบด้วยถ้อยคำที่ยาว เช่น อริยฉันทมีบทละ 35 - 37 พยางค์ ศีติฉันทมีบทละ 41 - 42 พยางค์ อจลสุติฉันทมีบทละ 64 พยางค์

3. ลักษณะบังคับคณะ ฉันทมาตราพฤติมีลักษณะการแต่งที่ยุ่งยากและสลับซับซ้อน โดยมีกำหนดเกี่ยวกับตำแหน่งของคณะต่าง ๆ ในคำประพันธ์แต่ละบาทและแต่ละบท นอกจากจะมีจำนวนพยางค์มากแล้ว พยางค์เหล่านั้นยังต้องประกอบด้วยลักษณะของคำกรู-ลหุอยู่ในที่ซึ่งกำหนดไว้โดยเฉพาะเจาะจงอีกด้วยว่าพยางค์นั้น ๆ อยู่ในตำแหน่งของคณะใด จะต้องมิลักษณะเป็นกรูหรือลหุ มีข้อบังคับหรือข้อห้ามเกี่ยวกับคณะต่าง ๆ ในบาทนั้น ๆ อย่างไรบ้าง เช่น บาทที่ 1 และบาทที่ 2 ของอริยฉันท กำหนดไว้ว่าให้มีช คณะ หรือ น คณะ ในตำแหน่งคณะที่ 6 ของบาท และห้ามวาง ช คณะ ในตำแหน่งคณะที่ 1, 3, 5 และ 7 ของบาท ดังนั้น กวีจะต้องจดจำข้อกำหนดและข้อห้ามต่าง ๆ เกี่ยวกับคณะฉันทที่จะนำมาใช้ในแต่ละบาทให้ได้แม่นยำด้วยว่าฉันทแต่ละบาทประกอบด้วยคณะฉันทใด อยู่ในตำแหน่งใด และคณะฉันทใดห้ามใช้ในตำแหน่งใดโดยไม่มีผิดพลาด

จะเห็นได้ว่าฉันทมาตราพฤตินี้อุปสรรคในการแต่งหลายประการ มีทั้งข้อบังคับข้อห้าม ซึ่งทำให้แต่งไม่สะดวก และมีการนับจำนวนมาตราซึ่งกวีไทยไม่คุ้นเคย ดังนั้น กวีไทยจึงไม่นิยมแต่งฉันทชนิดนี้ ใช้แต่งแต่เฉพาะฉันทวรรณพฤติพวกสมพฤติที่มี

บทละ 4 บาท และแต่ละบาทมีจำนวนพยางค์เท่ากัน ซึ่งมีรูปแบบฉันทลักษณ์ที่ตายและสะดวกในการศึกษาค้นคว้ามาแต่ยิ่งกว่าฉันทลักษณ์อื่น และเป็นที่น่าสังเกตว่ากวีไทยไม่นิยมแต่งฉันทที่มีจำนวนพยางค์มากเกินกว่า 22 พยางค์ในแต่ละบท เพราะนอกจากจะท่องจำคณะและตำแหน่งครู-ลหุของทุกพยางค์ในบทให้ได้แล้ว ยังเป็นการยากที่จะแบ่งวรรคตอนของฉันทที่มีจำนวนพยางค์มาก ๆ เพื่อให้สัมผัสคล้องจองกันตามแบบฉันทลักษณ์ไทยอีกด้วย ดังนั้น ฉันทมาตราพद्यของไทยจึงปรากฏอยู่เฉพาะในตำราฉันทซึ่งก็แต่งไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อเทียบเคียงให้เข้าใจฉันทในภาษามคธได้ดียิ่งขึ้นเท่านั้น ไม่มีกวีผู้ใดนำฉันทมาตราพद्यมาแต่งวรรณคดีเรื่องใด ๆ เลย

2.3 ตำราฉันท

2.3.1 ตำราฉันทของอินเดีย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ชาวอินเดียรู้จักแต่งฉันทมาเป็นเวลานานหลายพันปี และอาจจะเริ่มแต่งฉันทมาตั้งแต่ก่อนที่ชาวอารยันซึ่งเป็นชนเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมที่ตระกูลอินเดีย จะเดินทางเข้ามาในของเขาคินคาช มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุเสียอีก การแต่งฉันทของชาวอินเดียจึงสืบทอดและมีวิวัฒนาการมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานยิ่งกว่าการแต่งคำประพันธ์ของชนชาติใด ๆ ในโลก เมื่อฉันทเป็นที่นิยมแต่งของชาวอินเดียมากเช่นนี้ กวีอินเดียจึงพยายามคิดประดิษฐ์คิดแปลงวิธีการแต่งฉันทของตนออกไปเรื่อย ๆ ดังแต่ฉันทที่มีบาทละ 1 พยางค์ ที่เรียกว่า อุกตา หรือ อุกถา ไปจนถึงฉันทที่มีบาทละ 999 พยางค์ ที่เรียกว่า พดตก ดังนั้นฉันทของอินเดียจึงมีนับเป็นพัน ๆ ชนิด ตามความคิดสร้างสรรค์พลิกแพลงของกวี ครั้นต่อมาจึงมีผู้รวบรวมฉันทและกลวิธีต่าง ๆ ในการแต่งฉันทเหล่านั้นขึ้นเป็นตำรา เพื่อเป็นแนวทางให้กวีรุ่นหลังใคร่จักวิธีการแต่งฉันทของกวีโบราณ และรู้จักข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการแต่งฉันท เพื่อให้เข้าใจถูกต้องตรงกัน ซึ่งกวีรุ่นหลังอาจใช้เป็นหลักในการแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทนั้นได้ต่อไป¹

¹ เก็บความจาก

A. Berriedale Keith, "The Meters of Classical Poetry". A History of Sanskrit Literature (London: Oxford University Press; 1966), p. 47 - 48, 115 - 116.

คัมภีร์ฉบับทางบาลีนั้น จัดเป็นคัมภีร์ประเภท "สัตถะ"¹ ซึ่งอาจารย์ทางด้านบาลี ไม่นับว่าเป็นวรรณคดี แม้จะแต่งด้วยภาษาสำนวนและลีลาโวหาร เป็นเลิศอย่างไร เพราะ ถือเป็นเพียงหนังสือที่ช่วยให้เข้าใจวรรณคดี หรือช่วยให้สามารถแต่งวรรณคดีได้ แต่จัดเป็น หนังสือประเภทตำราทางหาก ต่างจากไทยที่นับรวมตำราโวหารกรรมและตำราฉันทเป็น วรรณคดีด้วย เช่น ตำราจินตคามณี ตำราฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติ เป็นต้น ดังมีคำ อธิบายไว้ว่า

"วรรณคดีมีขอบข่ายครอบคลุมงานประพันธ์ทุกชนิดที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น โดยมี ภาษาเป็นเครื่องมือในการแสดงออก ไม่ว่าจะ เป็นภาษาเขียนหรือภาษาพูด กล่าวคือ ไม่ว่า งานประพันธ์นั้นจะได้มีการจารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้วหรือยังมิได้จารึก และไม่ว่าภาษา ที่ใช้จะมีลีลาเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ตาม ดังนั้น วรรณคดีหรือวรรณกรรมจึงมีขอบข่าย กว้างขวาง ครอบคลุมงานประพันธ์ทุกรูปแบบ เช่น ลิลิต นิราศ บทละคร นิทาน ความเรียง นวนิยาย เรื่องสั้น บทความ ปาฐกถา สุนทรพจน์ ภาษิต คำพังเพย เนื้อเพลง จดหมาย บันทึก ฯลฯ"

เมื่อมนุษย์บันทึกความรู้ของตนไว้โดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือ อาจเพื่อประโยชน์ ของตนเอง หรือของมนุษยชาติเป็นส่วนรวม เราก็เรียกผลงานของเขาว่า วรรณคดี หรือ วรรณกรรม เช่นกัน ดังนั้นในขอบข่ายนี้คำว่า วรรณคดี หรือ วรรณกรรม จึงหมายถึงงาน ประพันธ์ที่เป็นตำราวิชาการต่าง ๆ ด้วย"²

¹ คัมภีร์ประเภท "สัตถะ" หรือเรียกกันว่า ตำราสัตถศาสตร์ คือ คัมภีร์ที่มี ลักษณะเป็นตำราไขความคัมภีร์อื่น ๆ

² วิภา กงกะนันท์, วรรณคดีศึกษา (เอกสารคำสอนวิชาการใช้ภาษา ปีกการศึกษา 2520 ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร), หน้า 1 - 2.

หรือ คำอธิบายที่ว่า

"ตำราบางอย่างก็อาจส่งเคราะห์เข้าเป็นวรรณคดีได้เหมือนกัน เช่น ตำราที่แต่งเป็นบทกลอนเพาะพริ้ง ทำให้เราเพลิดเพลินไปในรสกลอนจนลืมคิดถึงใจความ"¹

ตำราฉันทของอินเคียมีมากมายหลายเล่ม ล้วนเป็นคัมภีร์ที่กวีอินเคียโบราณได้แต่งหรือรวบรวมขึ้น ที่สำคัญและเป็นที่ยุ่จักกันแพร่หลายมี 3 เล่ม คือ คัมภีร์ฉันทสูตร คัมภีร์วุกโคทัย และคัมภีร์สุโไพชาลังการ

2.3.1.1 คัมภีร์ฉันทสูตร หรือ ฉันทศาสตร์² เป็นตำราฉันทซึ่งจัดเป็นเวทาคะ (คือ องค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษาพระเวทของพราหมณ์) ผู้แต่งคือ ปิงกละ หรือ ปิงกลาจารย์ ซึ่งเป็นโบราณบุรุษ เรียบเรียงคัมภีร์นี้ขึ้นโดยใช้ภาษาสันสกฤตเมื่อราวศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล คือ ราว พ.ศ. 300 - 400 บางครั้งจึงเรียกคัมภีร์นี้ว่า ปิงกลสูตร หรือ ปิงกลฉันทสูตร หรือ ปิงกลฉันทศาสตร์ คัมภีร์นี้เป็นตำราแต่งฉันทซึ่งเกี่ยวเนื่องกับทางโลก ไม่เกี่ยวกับหลักธรรม จึงเรียกว่าโลกยฉันท ลักษณะของฉันทสูตรแสดงว่าคัมภีร์นี้มีอายุเก่าแก่มาก มีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ฉันทสมัยพระเวทจนถึงฉันทสมัยเครื่องรูปแบบ โดยจัดหมวดฉันทไว้ตามลักษณะเฉพาะของฉันทแต่ละชนิด เริ่มต้นจากฉันทที่มี 1 พยางค์เรื่อยไป

คัมภีร์ฉันทสูตรมี 8 บท มีเนื้อหาดังนี้

บทที่ 1 อธิบายถึงการวัดความยาวของช่วงจังหวะของอักษรฉันท มีการกำหนดคณะและลักษณะของคำที่จะเป็นกรุ-ลหุ

บทที่ 2 ชี้แจงทฤษฎีเกี่ยวกับฉันทและความสัมพันธ์ของส่วนประกอบต่าง ๆ ในฉันทอย่างละเอียด

บทที่ 3 อธิบายลักษณะของฉันทในสมัยพระเวท

¹วิทย์ กิระศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2518), หน้า 1.

²ฉันท อยู่โพธิ์, การสืบสาวราวเรื่องกาพย์ กลอน โคลง ฉันท (พระนคร: ศิวพร, 2504), หน้า 61 - 62.

- บทที่ 4 อธิบายลักษณะของมาตราฉันท
 บทที่ 5 อธิบายลักษณะนิทศัทธสมพฤติ และวิสมพฤติ
 บทที่ 6 และ 7 อธิบายลักษณะฉันทสมพฤติ
 บทที่ 8 ให้หลักเกณฑ์ของการคำนวณมาตรา (สันนิษฐานกันว่า มีผู้แต่งเติมข้อความเป็นส่วนใหญ่ในบทนี้)

ในคัมภีร์ฉันทศาสตร์นี้ ยังมีฉันทหลายแบบที่ผู้แต่งได้อธิบายไว้ แต่ฉันทเหล่านี้ไม่ปรากฏลักษณะว่ามีกำเนิดมาจากวรรณคดีรุ่นเก่าแก่ของอินเดียซึ่งมีเหลือมาจนถึงปัจจุบันเลย ฉันทเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งได้พยายามทดลองเปลี่ยนแปลงการกำหนดลักษณะฉันทต่าง ๆ เป็นอันมาก ก่อนที่จะวางไว้เป็นแบบฉบับต่อมา แม้ชื่อของฉันทเหล่านั้นก็สามารถอธิบายความมุ่งหมายของการแต่งได้เป็นอย่างดี เช่น

ชื่อฉันทที่เป็นคำระบายนามรู้สึกถึงหญิงที่รัก คือ

กานโตคปีทา	แปลว่า	โรคบีบคั้นถึงหญิงที่รัก
ภูมิลลิต	"	นางผู้มีลีลาคดค่อม
จิตฺจลาภิกา	"	นางผู้มีดวงตาอันกลอกกลิ้ง
ทนุมัธยา	"	นางผู้มีสะเอวสะโอดสะอง
จารุหาสินี	"	นางผู้ยิมหวาน

ชื่อฉันทที่แสดงว่ากวีเป็นผู้มีนิสัยช่างสังเกตในความเป็นอยู่ของชนรรมชาติและของสัตว์ เช่น ให้ชื่อฉันทว่า

วสันตคิลก	แปลว่า	ความภาคภูมิใจของฤดูใบไม้ผลิ
อศฺวลลิตา	"	การย่างก้าวของมา
โกกิลก	"	เสียงร้องของนกภูเขา
สิงโหนนตา	"	สง่าผ่าเผยเหมือนสีหะ
ศารทูลวิกรจิตา	"	การเล่นลำพองของเสื่อ

และชื่อฉันท์เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เช่น

มัญจรี

แปลว่า

กอไม้

มาลา

"

พวงคอกไม้¹

คัมภีร์ฉันท์สัตตศูตริ์เป็นที่สนใจและนิยมในหมู่กวีและนักปราชญ์ชาวอินเเดีย ปราภฏ
ว่ามีการนำไปอ้างอิงในวรรณคดีอินเเดียโบราณ เช่น ในอักษนิปุราณะ อาจอิงถึงกฎของปิงคละ
เกี่ยวกับฉันท์อนุษฏฐ ทั้งยังมีข้อสันนิษฐานว่า ปิงคละอาจเป็นคนแรกก็ได้ที่ค้นพบลักษณะของ
มาตราฉันท์ นอกจากนี้ยังมีกวีอื่น ๆ ที่สนใจผลงานของปิงคละจนนำไปวิจารณ์ คือ
หลายทศ เป็นต้น

2.3.1.2 คัมภีร์วฤตโตททัย เป็นตำราฉันท์ที่แต่งขึ้นในลังกา ระหว่าง
คริสต์ศตวรรษที่ 12 โดยนักไวยากรณ์บาลี ชื่อ โมคคัลลณะ มีสมณศักดิ์เป็นพระสังฆราชิตเถระ
วฤตโตททัย เป็นตำราบอกลักษณะการแต่งฉันท์ในภาษาบาลี โดยผู้แต่งได้รวบรวมฉันท์ชนิดต่าง ๆ
ทั้งเก่าและใหม่ ที่มีอยู่ในหนังสือภาษามคธและสันสกฤตหลายเล่มซึ่งมีอยู่แต่เก่าก่อนแล้ว
นำมาแปลงแต่งเข้าหมวดหมู่ให้เป็นตำราขึ้น โดยเฉพาะจากตำราฉันท์ของปิงคละ
ดังปรากฏในคำปรารภของผู้แต่งในบทนมัสการว่า

ปิงคลาจริยาทีหิ ฉนทံ ยมุทิตं ปุรา

สุทฺธมาคชิกานนฺตํ น สาธิตะ ยถิจฉิตํ

แปลว่า

"(คัมภีร์) ฉันท์ ที่ท่านปิงคลาจารย์ เป็นคน กล่าวไว้แต่ก่อนนั้น ไม่สำเร็จ
ประโยชน์ตามประสงค์ แก่ผู้รู้ เฉพาะแต่ภาษามคธ"²

แสดงว่า ตำราฉันท์ที่มีมาแต่ก่อนนั้นเป็นของยากและเป็นภาษาอื่น ผู้ศึกษาและ
รู้เฉพาะภาษามคธไม่อาจจะเข้าใจและใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้น พระสังฆราชิตเถระ จึงได้

¹ฉนิต อยู่โพธิ์, การสืบสาวราวเรื่อง กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ (พระนคร :
คิวพร, 2504), หน้า 61.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

รจนาคัมภีร์วุดโททัยขึ้นโดยอาศัยโลกียฉันท (คือ คัมภีร์ฉันทสสูตร) ของปิงคลาจารย์ และ
ตำราฉันทของกวีอินเตียโบราณอื่น ๆ เป็นแบบฉบับ

คัมภีร์วุดโททัยนี้แต่งไว้เป็นภาษามคธ มีทั้งหมด 136 คาถา แบ่งเป็น 6 บท
เรียกว่าปริทเฉท เริ่มต้นด้วยคำนมัสการพระรัตนตรัยและคำปรารภของผู้แต่ง แล้วอธิบาย
คำบัญญัติและเครื่องหมายของจังหวะเสียงที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้ บทที่ 2, 3, 4 และ 5
กล่าวถึงแบบฉันทลักษณะต่าง ๆ บทที่ 6 กล่าวถึงปัจจัย คือ ปัญหา 6 อย่าง และจบลง
ด้วยคำอุทิศผลแห่งการเรียบเรียงให้แก่อาจารย์ของผู้แต่ง คือ พระสารีบุตร หรือเรียก
อีกนามหนึ่งว่า พระสีละเถระ และอุทิศส่วนบุญให้แก่สรรพสัตว์

คำฉันทในคัมภีร์วุดโททัย เป็นฉันทเกี่ยวกับหลักธรรมเช่นที่มีในคัมภีร์พระเวท
โดยผู้แต่งนำมาแปลงแต่งไว้ และกล่าวไว้เป็นคาถาบาลีบทหนึ่งว่า

อิหิ วุดโททัย นาม โลกียจจนทนิสสิติ
อารภิสสมหิ ทานิ เตสึ สุชวิพุทธิยา¹

แปลว่า หนังสือชื่อวุดโททัย ที่อาศัยแบบฉันทของชาวโลก

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักเริ่มแต่งเพื่อความรู้อย่างสะดวกแก่ท่าน

(ผู้ปรารภความถูกต้อง) เหล่านี้

ในคาถาตอนที่กล่าวว่าเป็น "โลกียจจนทนิสสิติ" นั้น หมายความว่าอาศัยโลกียฉันท
ของปิงคลาจารย์ เป็นแบบเป็นส่วนใหญ่ โดยเลือกเอามาแต่ที่เห็นสมควร มิได้เอามาทั้งหมด
ดังจะเห็นได้จากฉันทในคัมภีร์วุดโททัยว่า ไม่มีฉันทหลายอย่างที่กล่าวไว้ในฉันทสสูตร
นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้รวบรวมเอาแบบฉันทในภาษาสันสกฤตของนักปราชญ์หลายท่านมาแปลง
องไว้เป็นแบบฉันทภาษาบาลีอีกด้วย เช่น แบบฉันทของกาลิทาส (สันนิษฐานว่าเป็นรัตนกวี
ผู้มีชื่อเสียงอยู่ในราว พ.ศ. 943) ที่เข้าใจกันว่าเป็นแบบฉันทในคัมภีร์วุดโททัยที่มีชื่อ
ประกอบด้วยคำว่า "เวปุลล" ในพวกวรรณพฤติ หรือ แบบฉันทของ สุราม หรือ อารยสูตร

¹พระธรรมคุณาภรณ์ ฐิตปุณฺณเถระ (ผู้ชำระ), วุดโททัยปกรณ (ธนบุรี :
โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2508), หน้า 30.

(มีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 3 ราว พ.ศ. 850 - 950) ที่เข้าใจว่าเป็นฉันทมาตราพดติ
ในคัมภีร์วุตโตทัย พวกอริยฉันท (ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า อารยา) นอกจากนี้ยังมีแบบฉันท
ของชัยเทพ (รัตนกวีผู้มีชื่อเสียงในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ราว พ.ศ. 1650 - 1750)
อีกด้วย

คัมภีร์วุตโตทัยเป็นตำราแต่งฉันทที่แพร่หลายมากที่สุด เป็นที่นิยมใช้เพื่อเป็นหลัก
ในการศึกษาวิธีแต่งฉันทให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ และแพร่หลายมาถึงชนชาติต่าง ๆ ใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ชาติที่ได้รับอิทธิพลทางการแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทจาก
อินเดีย และยึดเอาคัมภีร์วุตโตทัยเป็นหลักอย่างเห็นได้ชัด คือ พม่า มอญ และไทย เป็นต้น
ดังปรากฏว่ามีผู้แต่งอรรถกถาและฎีกาอธิบายความในคัมภีร์วุตโตทัย เท่าที่มีผู้ค้นพบได้นั้น
มี 8 คัมภีร์ แต่งขึ้นโดยชาวมอญและพม่า ตั้งแต่ระหว่างเวลาราวเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ 13
ถึงเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ 15 (คือ ตั้งแต่ราว พ.ศ. 1755 ถึง พ.ศ. 1964) ที่สำคัญคือ
คัมภีร์วจนตลโศติก ซึ่ง เวปุลละ เป็นผู้แต่งแก้คัมภีร์วุตโตทัยในเมืองพุกาม ในรัชสมัยของ
พระเจ้ากยอชวา ราว พ.ศ. 1755 และคัมภีร์กวีสาร ซึ่งฉิมมณฑ์ เป็นผู้แต่งในเมือง
หงสาวดี ในรัชสมัยของพระเจ้าธรรมราชาธิราช ราว พ.ศ. 1928 ถึง พ.ศ. 1964
(ตรงกับปลายรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ถึงปลายรัชกาลสมเด็จพระอินทราชาธิราช
แห่งกรุงศรีอยุธยา) แสดงว่าความนิยมในคัมภีร์วุตโตทัยได้แพร่หลายเข้าไปสู่พม่าและมอญ
มาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว¹

สำหรับชาวไทยนั้น สันนิษฐานว่าชาวอินเดียได้นำคัมภีร์วุตโตทัยเข้ามาให้ชาวไทย
ได้รู้จักในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และเป็นที่น่าสังเกตของตำราแต่งฉันทของไทยสืบมา
โดยเฉพาะตำราจินดามณี ของพระโหราธิบดี ที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
นั้น นอกไว้อย่างชัดเจนว่าแปลงเอามาจากคัมภีร์วุตโตทัยนี้เอง แม้ตำราฉันทวรรณพดติ
และมาตราพดติ และตำราฉันทศาสตร์ ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ก็แปลงไปจากคณา
บาลีในคัมภีร์วุตโตทัยเช่นกัน

¹ฉันท อัญโพธิ์, การสืบสาวราวเรื่องกาพย์ กลอน โคลง ฉันท (พระนคร:
ศิวพร, 2504), หน้า 62 - 64.

2.3.1.3 คัมภีร์สุโขชาลังการ เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นประมาณ พุทธศตวรรษที่ 17 ในรัชสมัยพระเจ้าปรัภมพาหุ ผู้แต่ง คือ พระสังฆราชชิตเถระมหาสามี คัมภีร์ปรากฏในเนื้อเรื่องคณทนายบททุกบทว่า

อิติ สัมภูกุชิตมหาสามีวิโรจิตะ สุโขชาลังกาเร ฯ¹
คัมภีร์นี้เป็นตำราแต่งบทร้อยกรองภาษาบาลี ซึ่งเข้าใจกันว่าผู้แต่งได้ถาปนแบบวิธีแต่งฉันทต่าง ๆ มาจากคัมภีร์สันสกฤต

ลักษณะของสุโขชาลังการ ประกอบด้วยคาถาบาลี 368 คาถา แบ่งออกเป็น 5 บท (ปริจฉเนท) มีเนื้อหาดังนี้

- บทที่ 1 อธิบายลักษณะการแต่งที่เป็นโทษ
- บทที่ 2 อธิบายลักษณะที่เป็นโทษอย่างอื่น ๆ อีก
- บทที่ 3 อธิบายลักษณะการแต่งที่ดีและเป็นคุณ
- บทที่ 4 อธิบายอลังการของคำประพันธ์ร้อยกรอง
- บทที่ 5 อธิบายเรื่องรสภาวะต่าง ๆ ของคำประพันธ์

คัมภีร์สุโขชาลังการนี้ เป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง มีผู้นำไปใช้อ้างอิงประกอบผลงานของตนกันมาก รวมทั้งมีการนำไปแปลเป็นฉบับภาษาต่าง ๆ นอกไปจากภาษาบาลี มีทั้งฉบับสันสกฤต และฉบับลังกา และแพร่หลายไปสู่ชนชาติต่างในเอเชียด้วย สำหรับไทยนั้นมีฉบับบาลีเป็นหนังสือลานที่เรียกว่าฉบับทองน้อย และยังมีผู้คัดลอกเป็นฉบับอื่น ๆ อีก รวมทั้งมีการแปลเป็นไทย โดย นาวาเอก แยม ประภัสร์ทอง เปรียญ 9 ประโยค ซึ่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่ม เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2504 เรียกว่า พระคัมภีร์สุโขชาลังการ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชาวไทยผู้สนใจศึกษาคิดปการประพันธ์ร้อยกรองเป็นอย่างยิ่ง การที่มีผู้นำคัมภีร์นี้ไปแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ออกไปอีกนั้น แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์สุโขชาลังการได้รับความนิยมในวงการประพันธ์ร้อยกรองอย่างแพร่หลายทีเดียว

¹กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, สุโขชาลังการ. ฉบับทรงคัดจากหนังสือลานทองน้อย (กรุงเทพฯ, 2465), หน้า 54.

นอกจากตำราฉันททั้ง 3 เล่มนี้แล้ว ก็ยังมีหนังสือตำราเล่มอื่น ๆ ที่บัณฑิตชาว
อินเดียมักอ่าน เพื่อเสริมความรู้ทางฉันทของตนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ที่เป็นตำราทางสันสกฤต
เช่น

1. ศรุติโพนี ของ กาลิทาส เป็นเรื่องราวเบื้องต้นเกี่ยวกับฉันทที่เหมาะสม
และใช้การได้เป็นอย่างดีมาก โดยมีคำอธิบายหลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับฉันท
2. วฤตรัตนาคร เป็นตำราฉันทที่ปรับปรุงมาจาก ปิงคฉันทสัสตฺร โดยเฉพาะ
ในบทที่เกี่ยวกับฉันทในยุคเคร่งแบบ ทั้งฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤติ มีการยกเว้นไม่กล่าว
ถึงเนื้อหาบางส่วนในฉันทสัสตฺร และเพิ่มเติมเนื้อหาบางตอนลงไปอีก มีบทขยายและบท-
วิจารณ์มากมายในปัญหาที่เกี่ยวกับฉันท รวมทั้งมีการรวบรวมเอาบทวิจารณ์เก่า ๆ เป็น
จำนวนมากที่เกี่ยวกับฉันท ของทั้งผู้รู้และของนักวิจารณ์บางคนที่วิจารณ์โดยปราศจากความ
ไว้วางใจ
3. ฉันทโหมมฺดูรี ของ กังกทาส เป็นตำราที่ใหม่กว่าเรื่องอื่น ๆ มีต้นเค้ามา
จากผลงานร้อยกรอง โดยเฉพาะร้อยกรองที่เป็นแบบวาทวิทยา แนะนำเฉพาะเรื่องที่น่า
วาทะที่ใช้ภาษาสันสกฤตจะนำไปใช้ได้เท่านั้น
4. นาฏยศาสตร์ ของ ภรตมุณี บางตำราเรียกว่า คัมภีร์ภารตนาฏยะ
สันนิษฐานว่าแต่งในราวคริสต์ศตวรรษที่ 3
5. กภาพทรรค ของ ทัดติน สันนิษฐานว่าแต่งในราวคริสต์ศตวรรษที่ 7
6. วากฎาลังการ ของ วากฎ สันนิษฐานว่าแต่งในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 12
7. สาหิตยทรรปณะของ วิศวานาถ กวีราช สันนิษฐานว่าแต่งในราวปลาย
คริสต์ศตวรรษที่ 14

นอกจากนี้ยังมีตำราฉันทสันสกฤตอื่น ๆ อีก เช่น ฉันทโพนุศาสตร์ ของ เหมจันทร์,
ฉันทสฺตฺร ของ ภัคทหลายุทฺธ, ฉันทโหวิจิตติ ของ จนาศรยะ, กาวยลังการสฺตฺร ของ
วามนะ ฯ และยังมีคัมภีร์บาลีที่ให้ความรู้เกี่ยวกับฉันทอีก เช่น คัมภีร์สันธิพาลาวตาร,
คัมภีร์มังคละตีปนี, คัมภีร์ฉันทวุคตีปนี ฯ

คงได้กล่าวแล้วว่าฉันทน์เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองที่สำคัญของอินเดีย อันเกิดจากความเจริญทางศาสนาและวรรณคดีของชาวอินเดียโบราณสืบเนื่องกันมานับเป็นพัน ๆ ปี คำประพันธ์ประเภทฉันทน์มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอินเดียเป็นอย่างมาก ใ้ใช้แต่งคัมภีร์ที่เป็นหลักในการปลูกฝังแนวความคิดและปรัชญาของชาวอินเดีย ฉันทน์จึงมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าและปรากฏฉันทน์ชนิดใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อยมาทุกสมัย นักปราชญ์ชาวอินเดียผู้สนใจคนคว้าเรื่องราวการแต่งฉันทน์จึงมีมาก ตำราฉันทน์ที่มีผู้รวบรวมจากคำฉันทน์ประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณและนำมาเรียบเรียงวางหลักเกณฑ์ของการแต่งฉันทน์ให้ลงรูปเป็นแบบเดียวกันอย่างชัดเจนแน่นอน จึงปรากฏขึ้นมากมายหลายเล่ม ทั้งยังมีทิววิจารณ์ต่าง ๆ อันเนื่องมาจากฉันทน์อีกมาก ทั้งหมดนี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของฉันทน์ และความสนใจของชาวอินเดียที่มีต่อคำประพันธ์ประเภทฉันทน์เป็นอย่างมากนั่นเอง

2.3.2 ตำราฉันทน์ของไทย

มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าชาวไทยได้รับอิทธิพลด้านการแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทน์จากชาวอินเดียมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว กวีไทยสมัยอยุธยาศึกษาหลักเกณฑ์การแต่งฉันทน์ โดยอาศัยคัมภีร์บาลี-สันสกฤตเป็นหลัก แล้วเริ่มทดลองและฝึกฝนการแต่งฉันทน์กันมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นความนิยม ดังปรากฏว่ามีวรรณคดีคำฉันทน์เกิดขึ้นมากมายหลายเล่มในสมัยอยุธยา มีการใช้ฉันทน์หลายชนิดประกอบการแต่งวรรณคดีคำฉันทน์ ต่อมาความสนใจของกวีไทยที่มีต่อคำประพันธ์ประเภทฉันทน์ก็มากถึงขั้นที่มีการค้นคว้ารวบรวมลักษณะการแต่งคำประพันธ์ฉันทน์ประเภทต่าง ๆ ขึ้นไว้เป็นตำรา เพื่อให้การแต่งฉันทน์เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน และเพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาวิธีการแต่งฉันทน์จะได้ยึดถือเป็นหลักสืบไป ดังนั้นจึงปรากฏตำราฉันทน์ของไทยขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากตำราฉันทน์ของอินเดียส่วนหนึ่ง และจากการรวบรวมลักษณะการแต่งฉันทน์ของกวีไทยที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาตอนต้นอีกส่วนหนึ่งประกอบกัน

ตำราฉันทของไท่ที่สำคัญเป็นที่รู้จักกันดี และยึดถือกันว่าเป็นแบบฉบับในการแต่งฉันทได้อย่างถูกต้องมี 3 เล่ม คือ จินคามณี ตำราฉันทวรรณคดีและมาตราฉันท และตำราฉันทศาสตร์

2.3.2.1 จินคามณี ในสมัยก่อนที่คัมภีร์วาทิตายจะเข้ามาเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของชาวไทยนั้น เราไม่อาจทราบได้ว่าคำฉันทที่กวีไทยแต่งกันมาแต่ดั้งเดิมเป็นอย่างไร ได้แบบอย่างมาจากคัมภีร์ใด และเคยมีผู้ใ้ใครนำเอามาแปลงเป็นตำราแต่งฉันทของไท่ขึ้นไว้อย่างหรือไม่ เท่าที่ปรากฏเป็นหลักฐานมาจนถึงปัจจุบันนั้น จินคามณีนับว่าเป็นตำราแต่งฉันทของไท่ที่เก่าที่สุด ผู้แต่งคือ พระโหราธิบดี แต่งขึ้นเพื่อถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีข้อความเป็นหลักฐานเกี่ยวกับนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ซึ่งระบุไว้อย่างแน่นอนชัดเจนในเรื่องของจินคามณีตอนที่ เป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักไวยากรณ์ว่า

"จินคามณีนี้ พระโหราธิบดี เสด็จอยู่เมืองสุโขทัย แต่งถวายแด่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าลพบุรี..."¹

และต่อมาในตอนที่ เป็นคำอธิบายวิธีแต่ง กาพย์ กลอน โคลง ฉันท ว่า

ขุนปราช	หนึ่งเลิศ	เป็นโหรประเสริฐ	ปัญญาชำนาญ
ชาวโสมบุรี	สวัสดิพิศาล	ชาพระภูบาล	เจ้ากรุงพระนคร
นาวเอาตำนาน	ตำนานอรรถการ	ตำนานกลอน	
ผูกไว้เป็นฉันท	พากย์อักษร	จงสถาพร	จำเรีอสวัสดิ
แคเจ้าแผ่นดิน	กรุงราชภูมินทร์	นราธิบดี	
จงเกียรติพระยศ	ปรากฏเปรมปรีดิ์	ทุกไท่สฤทธิ	ทั่วท้องโลกา ²

¹พระโหราธิบดี, จินคามณี (พระนคร : บรรณาการ, 25 14), หน้า 24.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 30 - 31.

สำหรับชื่อหนังสือจินตคามณีนี้ ผู้แต่งตั้งขึ้นตามชื่อของแกวสารพัตน์กอย่างหนึ่ง ซึ่ง
เชื่อกันมาแต่โบราณว่า ถ้าผู้ใดมีอยู่แล้วก็อาจนึกถึงโคโคตผลสำเร็จตามแต่ใจผู้เป็นเจ้าของ
ทั้งนี้ เพราะผู้แต่งต้องการให้มีความหมายว่า ถ้าผู้ใดศึกษาเล่าเรียนตามหนังสือเล่มนี้แล้ว
ก็จะมีความรู้แตกฉานในทางอักษรศาสตร์ของไทย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่าง
เต็มที่ ประดุจมีแกวสารพัตน์ และความรู้เหล่านั้นมีค่าสูงส่งควร เมืองที่เดียว ดังปรากฏ
ในโคลงท้ายเรื่องบทหนึ่งว่า

๑	ลิขิตวิจิตรด้วย	ศุภอรรรถ
	ดงมณีเงินคาร์ทัน	เลอศแลว
	อันมีศิริสวัสดิ	โสภาคย์
	ใครรู้คือไคแก้ว	ค่าแทควรเมือง ฯ ¹

พระโหราธิบดีแต่งตำราจินตคามณีขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้เป็นตำราแบบเรียน
หนังสือไทยของกุลบุตรในสมัยกรุงศรีอยุธยา และมุ่งให้เป็นแบบแผนในการเรียนอักษรศาสตร์
และวรรณคดีไทยด้วย เพราะจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ปรากฏว่า ในรัชสมัยของ
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีคณะมิชชันนารีอันประกอบด้วยบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามา
เผยแพร่วรรณคดีศาสนาในกรุงศรีอยุธยากันมาก มีการสร้างโบสถ์ตามแบบคริสต์ศาสนา
และมีการสั่งสอนอบรมหลักธรรมในศาสนาคริสต์อย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการตั้งโรง-
เรียนขึ้นสำหรับสอนหนังสือแก่เด็กไทยด้วย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเกรงว่า
ประชาชนชาวไทยในกรุงศรีอยุธยาจะพากันไปเข้ารับและศึกษาเล่าเรียนในทางคริสต์-
ศาสนาเสียหมด และถ้าไทยไม่เอาเป็นธุระจัดการศึกษาเล่าเรียนให้แก่ประชาชนก็อาจ
เสียเปรียบฝรั่งเศสได้ ประกอบกับตำราศึกษาเล่าเรียนตามแบบไทยยังมีน้อยไม่แพร่หลาย
ยากที่ชาวไทยจะศึกษาค้นคว้าหาความรู้ได้สะดวก จึงโปรดฯ ให้พระโหราธิบดีแต่งตำรา
จินตคามณีขึ้น เพื่อปรับปรุงค่านการศึกษาของประชาชน และเพื่อฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมทาง
ภาษาของไทยให้ปรากฏมั่นคงรุ่งเรืองขึ้นกว่าแต่ก่อนด้วย อันเป็นประโยชน์ต่อวงการ

¹พระโหราธิบดี, จินตคามณี (พระนคร : บรรณาการ, 2514), หน้า 78.

ศึกษามาจนถึงปัจจุบัน และทำให้มีผู้หนังสือมากขึ้นจนสามารถแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองกันได้อย่างคล่องแคล่วในสมัยต่อมา

ที่มาของหนังสือจินตคามนี้ พระโหราธิบดีอ้างแทรกกลงไว้ในเนื้อหาหลายตอนว่า ได้มาจากคัมภีร์บาลีที่สำคัญ คือ คัมภีร์วาทโตทัย ดังปรากฏในคำนำสนธิ์การว่า

๐	ข้าขอปรกอบอักษรแฉลง	สรรพภาคยวาที
	นานาวุทโธไทยวี	นามศัทเสรจการ ¹
	และตอนที่ เป็นโคลงว่า	
๐	ลิขิตวิจิตรสร้อย	สารสรร
	คือวาทโตไทยฉันท	บอกแจ้ง
	สถิตฉนิทพันธ์	โคลงกาพย์
	จบสำเร็จเสร็จแกลง	กล่าวไว้พึงเรียน ²

สำหรับตอนที่ เป็นฉันทนั้น พระโหราธิบดีได้กล่าวไว้อย่างเฉพาะเจาะจงว่าผู้ที่ จะศึกษาระเบียบวิธีการแต่งฉันท จะต้องศึกษาตามคัมภีร์วาทโตทัย ดังที่ท่านได้ยกมาให้ โดยมีความกล่าวอ้างไว้เป็นคาถาบาลีและคำอธิบายว่า

“ตรีวิธสมตฺคโคติ พุทฺโธทยกวีโย

อันว่ามนินารถนักปราชญ์ใด ใครจะเรียบระเบียบบรรดาภิปรายย้ายกาพย์กลอน ฉันทพิศาลเรียบบรรดควยรัสหิมะ กลระเบียบระบอบประกอบศัพท์ตามหาหนาน ทระการควย พุทฺโธไทย ไกรคำภีร์สาตราคมสมมอรถ...”³

แมตตอนที่กล่าวถึงการแต่งกาพย์ ก็อ้างถึงคัมภีร์วาทโตทัยด้วยว่า

สรวมศัพท์ขอถวาย	บังคมโดยหมาย	ภักดีภิมย
เสร็จจ่านองฉันท	จำแนกนิยม	วิธีนกรม
ซึ่งเผด็จตามโนย	ในวาทโตไทย	คนสำแดง
ยัตติยุตติ	สัญญากรแฉลง	กำหนดอย่าแฉลง
		นิพนธ์ฉันทา ⁴

¹พระโหราธิบดี, จินตคาม (พระนคร : บรรณาการ, 25 14), หน้า 11.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 57 - 58.

แม้จะปรากฏอย่างชัดเจนว่า คัมภีร์วุดโททัยมีอิทธิพลต่อการแต่งจินตคามนิมากที่สุด คือ ใช้ประกอบการแต่งคำราเลมนั้นทุกขั้นตอน ตั้งแต่บทไวยากรณ์ไปจนถึงบทว่าด้วยการแต่งคำประพันธ์ต่าง ๆ แทบทุกชนิด และแน่นอนที่การแต่งฉันทมากที่สุดก็ตาม มิได้หมายความว่าพระโหราธิบดียึดเอาเฉพาะคัมภีร์วุดโททัยเป็นแบบอย่างในการแต่งจินตคามนิเท่านั้น ยังปรากฏว่ามีคำราอื่น ๆ ประกอบเป็นหลักอยู่ด้วย เพราะในตอนที่เป็ฉันทนั้นปรากฏชื่อฉันทบางชื่อแตกต่างออกไปจากชื่อที่กล่าวไว้ในวุดโททัยก็มี แสดงว่าพระโหราธิบดีได้นำแบบฉันทเหล่านั้นมาจากคัมภีร์ฉันทอื่น ๆ ด้วย เช่น สุนทรศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังไ้รวบรวมตัวอย่างคำประพันธ์จากวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ ที่แต่งในสมัยก่อนและสมัยเดียวกันกับจินตคามนิ เช่น จากมหาชาติคำหลวง และ นิราศภูเขา ไ้ด้วย อันเป็นลักษณะการแต่งฉันทแบบไทยซึ่งวิวัฒนาการไปจากฉันทบาลีในวุดโททัยมากแล้ว โดยเฉพาะลักษณะสัมผัสที่เป็นแบบไทยอย่างแท้จริง

เนื้อหาของจินตคามนิเริ่มตั้งแต่การหัดอ่าน การเรียนรู้ศัพท์และคำแปลของศัพท์ต่าง ๆ การใช้สระและพยัญชนะที่สำคัญ ๆ การผสมอักษร การผันอักษรตามรูปวรรณยุกต์ การใช้ตัวสะกดในแม่ต่าง ๆ เมื่อผู้ศึกษาได้รับความรู้ทางไวยากรณ์จนอ่านออกเขียนได้ และรู้คำศัพท์พอสมควรแล้ว จึงเริ่มอธิบายถึงวิธีแต่ง กาพย์ กลอน โคลง ฉันท อันเป็นการศึกษาภาษาและวรรณคดีในระดับสูง ไปจนถึงลักษณะการแต่งคำประพันธ์ให้พลิกแพลงเป็นกลบทต่าง ๆ อีกด้วย นับว่าเป็นการสอนภาษาโดยครบถ้วนสมบูรณ์ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานไปจนถึงระดับสูงสุด ผู้ศึกษาจะเข้าใจได้โดยง่าย เพราะนอกจากจะมีคำอธิบายแล้วยังมีการยกตัวอย่างประกอบให้เห็นชัดเจนอีกด้วย และตัวอย่างเหล่านั้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับคำประพันธ์ร้อยกรองก็ยกมาจากวรรณคดีต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและนิยมกันอยู่ทั้งในสมัยก่อนและสมัยเดียวกันกับคำราฉันทนั้น อันเป็นประโยชน์ต่อเนื้อองใ้ผู้ศึกษามีความรู้ทางด้านวรรณคดีของไทยกว้างขวางออกไปอีก

คำราจินตคามนิ เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในการศึกษาทางอักษรศาสตร์ของกุลบุตรไทยมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏว่ามีผู้คัดลอกต้นฉบับไว้หลายเล่มสมุดไทย ทำให้ข้อความแตกต่างกันไปบ้างเป็นบางตอน แต่ชี้ให้เห็นถึงความนิยมศึกษา

ตำราจินตคณิตกันอย่างกว้างขวางต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานได้เป็นอย่างดี จินตคณิตที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงเล่มต้น และเท่าที่มีอยู่ก็เป็นลายมือเขียนในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น แสดงว่ารวบรวมกันขึ้นใหม่เมื่อใดหลักฐานอะไรมากนั้นก็คงไว้ จึงมีลักษณะกระต่อนกระแต่นปะปนสับสนกันมาก และบางตอนก็มั่วแก่งแตรกไม่เกินสมัยรัชกาลที่ 3 นี้เอง จินตคณิตเท่าที่ปรากฏอยู่จึงน่าจะเป็นฉบับที่เรียบเรียงและรวบรวมจากความทรงจำ และจากข้อความที่คัดลอกต่อ ๆ กันมามากกว่าจะเป็นจินตคณิตฉบับจริง ที่พระโหราธิบดีได้แต่งไว้ ส่วนจินตคณิตฉบับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ นายขจร สุขพานิช ได้ขอคัดมาจากต้นฉบับสมุดข่อยซึ่งมีเก็บรักษาไว้ที่ Royal Asiatic Society ณ กรุงลอนดอน โดยถ่ายทำเป็นไมโครฟิล์มมา จินตคณิตฉบับนี้ก็คงจะเป็นฉบับที่คัดลอกกันต่อ ๆ มา หรือแก้ไขคัดแปลงขึ้นใหม่บางในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

นอกจากมีการคัดลอกจินตคณิตเพื่อเป็นตำราศึกษาไว้ทั้งเรื่องแล้ว ก็ยังปรากฏว่านักปราชญ์ไทยสมัยต่อ ๆ มาได้คัดแปลงแก้ไขเพิ่มเติม หรือตัดทอนข้อความบางตอนในจินตคณิต ทำให้หนังสือจินตคณิตมีต่างกันออกไปหลายส่วน และยากที่จะสืบทราบว่าใครเป็นผู้แต่งฉบับใด อย่างไรก็ตามในหนังสือกลบทสิริวิบูลกิติ ของ หลวงศรีปริษา (เซ่ง) ที่กล่าวไว้ว่า

"...มีคำไทย ใส่ประกอบ สอบตำรา มหาคัมภีร์ อสติชาตุ ราชฤกษ์ เบิกพยากรณ์ ผอนเข้าหมก จดหาผล ชนหญิงชาย หมายเป็นแบบ แอบข้างอรรถ จัดเข้าสัน จินตคณิต มีเสรีจตุค สมุคเล่มหนึ่ง ถึงเล่มสอง ทองเล่มสาม ตามเล่มสี่ มีเล่มห้า..."¹

ทำให้สันนิษฐานว่า จินตคณิตเดิมน่าจะมี 5 เล่ม เล่มแรกเป็นฉบับเดิมของพระโหราธิบดี ส่วนเล่มอื่น ๆ เป็นฉบับที่มีผู้นำฉบับแรกมาแก้ไขเพิ่มเติมหรือตัดทอน คือ

¹หลวงศรีปริษา (เซ่ง), "กลบทสิริวิบูลกิติ" ชุมนุมตำราภอลอน (พระนคร : คุรุสภา, 2504), หน้า 183.

1. จินตคามณีฉบับแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ เนื้อหา มีเพียงเรื่องไวยากรณ โดยเน้นหนักเรื่องการผันอักษรตามเสียงวรรณยุกต์เท่านั้น ไม่มีเรื่องของการแต่งคำประพันธ์ รอยกรองเลย

2. จินตคามณีฉบับพระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งทรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อปลายรัชกาลที่ 3 ในสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อเรียบเรียงข้อความในจินตคามณีฉบับเดิมให้กระทัดรัดและเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทั้งยังบอกวัตถุประสงค์ในการที่ทรงนิพนธ์ว่า ให้เป็นจินตคามณีเล่ม 2 ต่อจากเล่ม 1 ของพระโหราธิบดี ดังโคลงบทหนึ่งในเรื่องว่า

จักรวิจิตรเรขสร้อย	สารศรี นีดา
เสนขื่อจินตคามณี	คองแก้ว
จักรพรรดิทุกสิ่งมี	ประสงคเสรีจ นิกมา
เทอมเล่มสองตรองแล้ว	ถวิลวนชบวรกล ฯ ¹

3. จินตคามณีฉบับพระนิพนธ์ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีการเพิ่มเติมข้อความบางตอนและสับลำดับของเดิมบาง โดยมีข้อความบอกไว้ว่า

"จินตคามณีฉบับสมเด็จพระปรมานุชิต ประดิษฐานดัดแปลงแต่งต่อใหม่..."²

4. จินตคามณีฉบับความแปลก ไม่ทราบผู้แต่งแน่นอน มีการเพิ่มเติมข้อความบางตอน ดังมีข้อความบอกไว้ว่า

"...ถ้าบุคคลผู้ใดจะใคร่รู้อักษรท่าแล้ว ก็ให้ดูเอาที่เขียนไว้ข้างปลายนี้ เกิด ความว่าฉบับจินตคามณีมีอักษรสามา ซ่า เห็นว่ายังขาดอยู่จึงได้เพิ่มเติมลง แรกขอ เป็นตัวอย่างพึงให้ดูบุตรสืบสา..."³

¹กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), จินตคามณี เล่ม 1-2 กับบันทึกเรื่องจินตคามณีและ
จินตคามณีฉบับพระเจ้าบรมโกศ พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : ศิลปাবรรณาคาร, 25 12),
หน้า 110.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

และบอกถึงผู้แต่งไว้ในตอนท้ายเรื่อง ว่า

"พระสมุทจินตคามณีนี้ พระเขียนสร้างไว้ในพระศาสนา ถ้าบุคคลผู้ใดได้ไว้
ก็พึงให้สืบบ้างไปเถิด"¹

ตอนที่ว่า "พระเขียนสร้างไว้ในพระศาสนา" นั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ผู้แต่งคง
เป็นพระภิกษุและเชี่ยวชาญในทางอักษรศาสตร์ เป็นแน่

นอกจากนี้ยังมีจินตคามณีฉบับอื่น ๆ อีกหลายฉบับ มีข้อความคล้ายคลึงกับฉบับเดิม
แตกต่างกันไปบ้างก็เพียงเล็กน้อย ๆ อาจเป็นเพราะการคัดลอกผิดพลาดคลาดเคลื่อน
ไปก็เป็นได้ แต่หลักใหญ่ของเรื่องตรงกัน แสดงให้เห็นความนิยมและสนใจในการศึกษา
ตำราเล่มนี้กันต่อ ๆ มาได้เป็นอย่างดี ก็บางท่านก็ถือว่าจินตคามณีเป็นตำราสำคัญและ
เรียบเรียงไว้อย่างถูกต้องชัดเจน จึงนำไปใช้อ้างอิงประกอบผลงานของตน เช่น
ในหนังสือนิติสารสาธก ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งแต่งขึ้น
เมื่อต้นรัชกาลที่ 5 พิมพ์เมื่อปีระกา พ.ศ. 2414 ก็อ้างอิงถึงตำราจินตคามณี ว่า

ท่านไซ้คำจำให้แน่อยาแซเชือน แล้วจึงเลื่อนเล่าคำไม้มลาย
ของโบราณขานบทไว้หมคลิ้น ในแบบจินตคามณีก็มีหลาย²

ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ปรากฏว่ามีผู้ค้นคว้า
รวบรวมแต่งตำรานั้นเพิ่มเติมอีกเลย หนังสือคำฉันท์เก่า ๆ เช่น สมุทโฆษคำฉันท์
อนิรุทธคำฉันท์ ปุณโณวาทคำฉันท์ และคำฉันท์คุณหญิงสังเวทกล่อมช้าง ก็ไม่มีแบบฉบับที่พลิกแพลง
ไปจากที่ระบุไว้ในตำราจินตคามณีเลย ดังนั้น จินตคามณีจึงเป็นตำรานั้นของไทยที่แพร่หลาย
และใช้ศึกษาเล่าเรียนสืบทอดกันมาเป็นเวลานานจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
จึงมีตำรานั้นเล่มใหม่เกิดขึ้น แม้กระนั้นก็ตามผู้ที่สนใจศึกษาวิธีการแต่งฉันท์ก็ยังต้องอาศัย
ตำราจินตคามณีเป็นหลักเทียบเคียงกับตำรานั้นที่มีต่อมาจนถึงปัจจุบัน

¹ กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), จินตคามณี เล่ม 1-2 กับบันทึกเรื่องจินตคามณี และ
จินตคามณีฉบับพระเจาบรมโกศ, หน้า 136.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

2.3.2.2 ตำราฉันท์วรรณคดีและมาตราพद्य หลังจากพระโหราธิบดี ได้เรียบเรียงจินตคณิตขึ้นเป็นตำราฉันท์เล่มแรกของไทยแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดเรียบเรียง ตำราฉันท์อื่น ๆ ขึ้นอีก คงใช้เฉพาะจินตคณิตเป็นหลักกันมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนฯ ดังปรากฏหลักฐาน ว่า

"ดูพุทธศักราช 2374 ปีเถาะ วันเสาร์ เดือน 11 แรม 8 ค่ำ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปพระราชทานพระกฐิน วัดพระเชตุพนฯ โดยกระบวน พยุหยาตรา เสร็จแล้วเสด็จทอดพระเนตรที่วัดพระอาราม ทรงเห็นถาวรวัตถุซึ่งพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พระอัยกาธิราช) ทรงสถาปนาไว้ล่วงมา 31 ปีแล้ว ชำรุดทรุดโทรมปรักหักพังเป็นอันมาก ก็ทรงพระราชศรัทธาโสมนัส ทรงพระราชดำริเห็น ผลแห่งการปฏิสังขรณ์ ว่าเป็นการกตัญญูต่อสมเด็จพระบูรพกวี สมควรจะทำนุบำรุงให้คืนดี เป็นสง่าผ่าเผยแก่ชนผู้ใดที่ศรัทธาการ เป็นการสนองพระเดชพระคุณ เชิดชูพระเกียรติยศ สมเด็จพระอัยกาธิราชให้ยืนยงคงอยู่สืบกาลนาน..."¹

นอกจากนี้พระองค์ยังมีพระราชประสงค์ที่จะจัดวัดพระเชตุพนฯ ให้เป็นวัด "วิทยาลัย" คือ เป็นสถานที่รวบรวมความรู้ในสาขาต่าง ๆ โดยจารึกความรู้เหล่านั้นไว้ บนแผ่นศิลาที่ประดับอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณวัด เพื่อให้ประชาชนที่สนใจได้เข้าไป ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นการทำนุบำรุงการศึกษาในห้วงเรื่อง โดยเฉพาะความรู้ คานอักษร ศาสตร์นั้น พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์กลอนแสดงพระราชปรารภไว้ใน

"เพลงยาวกลบทและกลอักษร" ว่า

ซึ่งทรงพระราชอุทิศประดิษฐ์ประดับ
ประสงค์สำหรับบูรณกลอนอักษรสยาม
จะได้เห็นเช่นนิปวายแบบคายความ
พยายามลอกเขียนว่าเรียนรัก²

¹ หอสมุดแห่งชาติ (ผู้จัดพิมพ์), "จุดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ" ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ (พระนคร : มานพพิทยา, 2506), หน้า 14.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

ภัยเหตุนี้จึงโปรดฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายช่วยกันแต่งคำประพันธ์ร้อยกรอง
 ต่าง ๆ เพื่อจารึกไว้เป็นตัวอย่างใหม่ ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเองตามความถนัดของ
 แต่ละบุคคล แม้พระองค์เองก็ไ้ร่วมทรงพระราชนิพนธ์คำประพันธ์ทางชนิดไว้ด้วย สำหรับ
 คำประพันธ์ประเภทนั้น รัชกาลที่ 3 คงจะทรงเห็นว่าคำราชนิพนธ์ที่มีมาแต่เดิมเพียงเล่มเดียว
 คือ จินตคามณี นั้น ยังไม่เพียงพอสำหรับที่จะใช้ศึกษาให้เกิดประโยชน์โดยแท้จริง ทั้งยังไม่
 สะดวกแก่ชาวไทยสมัยรัตนโกสินทร์ที่จะศึกษาคำรา เก่าแก่ดั้งเดิมที่ตกทอดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา
 ให้เข้าใจโดยตลอดได้ จึงมีพระราชโองการ ค่ำสัปดาห์ขึ้นในไตรมาสวชิรวิชัย ให้หูลอการนา
 กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธา ซึ่งเวลานั้นดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตีศรีนโรธา และทรง
 ผนวชอยู่ ณ วัดพระเชตุพนฯ ให้ทรงแต่งคำราชนิพนธ์วรรณคดีและมาตราพดด้ขึ้น เมื่อปีชวด
 จุลศักราช 1204 พ.ศ. 2385 สำหรับจารึกลงบนแผ่นศิลาประดับวัดพระเชตุพนฯ เพื่อให้
 เป็นแบบอย่างของการแต่งนิพนธ์ กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธา ก็ทรงรับอาราธนา และ
 ทรงเลือกเพลงแบบฉันทมคช ซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์วุดโททัยถึง 108 ฉันท์ นั้น ให้เป็นฉันท์ไทย
 58 ฉันท์ โดยเป็นฉันท์วรรณคดี 50 ฉันท์ และมาตราพดด้ 8 ฉันท์ (ที่เหลือยังมีได้ทรงแต่ง
 อีก 50 ฉันท์) ฉันท์วรรณคดีที่ทรงแต่งไว้ 50 ฉันท์นั้น ของเดิมจะได้แปลงเป็นไทยไว้แล้ว
 ก็ฉันท์ โดยกวีผู้ใดเราไม่อาจทราบได้ และกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธา จะทรงแต่ง
 ต่ออีกก็ฉันท์ก็ไม่ปรากฏ ทราบแต่เพียงว่าแปลงต่อจากของเก่าเท่านั้น แต่ฉันท์มาตราพดด้นั้น
 ปรากฏแน่ชัดว่ายังไม่มีการใดได้แปลงมาเป็นฉันท์ไทยเลย ดังปรากฏในพระนิพนธ์ตอนต้นที่
 เป็นคำปรารภแต่งเป็นกาพย์ฉันท์ว่า

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "จดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ" ประชุม
จารึกวัดพระเชตุพนฯ, หน้า 18.

คติธรรม อันเป็นคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น ตัวอย่างของวิชขุมมจลาฉันที่มีเนื้อหาว่าด้วย โทษเสพสุรา 6 ประการ ตัวอย่างของมาณวกะฉันท์ มีเนื้อหาว่าด้วยโทษเที่ยวกลางคืน 6 ประการ

ส่วนตำราฉันทมาตราพฤติขึ้น ชั้นต้นด้วยคำปรารภที่แต่งไว้เป็นโคลงสี่สุภาพ 1 บท บอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง แล้วจึงอธิบายลักษณะของฉันทมาตราพฤติไปที่ฉันทน์ เริ่มด้วยการบอกคณะของฉันทน์ โดยยกคาถาบาลีจากคัมภีร์วุตโตทัยมาประกอบ แล้วอธิบาย หลักการกำหนดคณะ และจำนวนมาตราในแต่ละบาท จากนั้นจึงแต่งฉันทน์ชนิดนั้น ๆ ใหญ่เป็น ตัวอย่างเรื่อยไป จนครบฉันทมาตราพฤติ 8 ชนิด ที่แปลงมาจากคัมภีร์วุตโตทัย โดยเนื้อหาของฉันทน์ที่นำมาแต่งไว้เป็นตัวอย่างจะเป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะ เช่น ตัวอย่างของอริยชาติฉันทน์ มีเนื้อหาว่าด้วยราชานิสิตาตร ตัวอย่างของ เวทาศิขชาติฉันทน์ มีเนื้อหาว่าด้วยราชาธิราช

ตำราฉันทวรรณพฤติและมาตราพฤตินี้ เป็นตำราฉันทที่แต่งขึ้นเพื่อมุ่งให้ประชาชน ศึกษาเล่าเรียนวิธีการแต่งฉันทน์ได้ด้วยตนเอง ดังนั้น จึงใช้ถ้อยคำง่าย ๆ อธิบายหลักการ แต่งฉันทแต่ละชนิดไว้โดยละเอียดพอสมควร ทั้งยังมีตัวอย่างแต่งประกอบให้เข้าใจลักษณะ ฉันทชนิดนั้น ๆ ได้ชัดเจนขึ้น จักว่าเป็นตำราฉันทที่จะศึกษาให้เข้าใจได้ง่ายกว่าตำรา จินตคามณีมากทีเดียว ทั้งยังมีจำนวนฉันทที่ยกมาจากคัมภีร์วุตโตทัยมากมายหลายชนิด แม้จะมีได้ยกมาทั้งหมดก็ตาม ทำให้ชาวไทยได้รู้จักฉันทชนิดต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น และใช้ประโยชน์ จากตำราฉันทนี้ได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับคติธรรมทางพุทธศาสนา ควบคู่ไปด้วยในตอนที่ เป็นตัวอย่าง จึงนับเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญของการแต่งตำราฉันท ของไทย

2.3.2.3 ฉันทศาสตร์ เป็นตำราฉันทของไทยอีกเล่มหนึ่ง แต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2474 ผู้แต่ง คือ นายฉันท ขาวโถง เปรียญวัดมหาธาตุ ซึ่งได้พยายามแปลง แบบฉันทภาษามคธในคัมภีร์วุตโตทัย ซึ่งเหลือจาก กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรสฯ ที่เดิม ทรงแปลงไว้เพียง 58 ชนิด และยังมีเหลือมิได้ทรงแปลงอีก 50 ชนิดนั้น เพิ่มเติมขึ้นให้ ครบถ้วนเป็น 108 ฉันทน์ ตามที่มีในคัมภีร์วุตโตทัย ฉันทน์ 50 ชนิดที่แปลงขึ้นเพิ่มเติมนี้ เป็น

ฉันทวรรณคดี 31 ชนิด และฉันทมาตราคดี 19 ชนิด แล้วพิมพ์ออกเป็นเล่มรวมกับตำรา
ฉันทวรรณคดีและมาตราคดีของ กรมศิลปากรพระปรมาภิไธย โฆรสภา ที่มีอยู่เดิม แต่ลำดับ
ฉันทเสียบใหม่ให้ถูกต้องตามคัมภีร์วุตโตทัย ทำให้มีแบบฉันทรวมกันเป็น 108 ชนิด และ
เรียบเรียงตรงกับฉันทในคัมภีร์วุตโตทัยทุกประการ โดยอาศัยสมทานกับคัมภีร์วุตโตทัยฉบับ
โบราณจารตัวขอม และคัมภีร์วุตโตทัยฉบับพิมพ์สมุดเป็นอักษรพม่า โดย นายกิม หงส์การมภ์
เปรียญ 6 ประโยค วัคมหาธาตุ เป็นผู้ชำระสมทาน

ลักษณะการเรียบเรียงฉันทศาสตร์นั้น เริ่มด้วยการอธิบายลักษณะของฉันท มีการ
แบ่งประเภทของฉันท การกำหนดคณะ และคำกรู-ลหุ แล้วจึงเริ่มอธิบายลักษณะของฉันท
วรรณคดี 81 ชนิดก่อน ตามด้วยฉันทมาตราคดีอีก 27 ชนิด โดยบอกชื่อฉันทแต่ละชนิด
และความหมายของชื่อฉันทนั้น ๆ บอกลักษณะบัญญัติทั้งแบบไทยและแบบบาลีเดิม และยกคาถา
บาลีจากคัมภีร์วุตโตทัยมาไว้ รวมทั้งบอกลักษณะสัมผัสตามแบบฉันทไทยไว้ด้วย นอกจากนี้
ยังนำฉันทมาตราเทียบเคียงไว้ให้เห็นชัดเจน สำหรับฉันทมาตราคดีนั้น มีคำอธิบายการ
กำหนดคณะที่ใช้ในฉันทแต่ละชนิด และบอกจำนวนมาตราของฉันทแต่ละบทด้วย ทั้งยังมี
ตัวอย่างคำประพันธ์ที่แต่งไว้ให้ดูประกอบคำอธิบาย เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจชัดเจนขึ้นอีก

ตำราฉันทศาสตร์ทำให้การแต่งฉันทของกวีไทยลงรูปตายตัวยิ่งขึ้นกว่าเดิม เพราะ
บัญญัติกฎเกณฑ์ไว้ตายตัวยิ่งกว่าที่เคยปรากฏมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ทำให้ชาวไทยได้รู้จักฉันท
ตามแบบที่ปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยครบถ้วนทุกชนิด จนอาจศึกษาหาความรู้ เกี่ยวกับคำประพันธ์
ประเภทฉันทใดละเอียดยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่วงการประพันธ์ร้อยกรองของไทย แม้กระนั้น
ฉันทที่กวีไทยนิยมแต่งก็มีเพียงไม่กี่ชนิด และยังมีนิยมแต่งฉันทชนิดที่เคยแต่งกันมาตั้งแต่ครั้งกรุง
ศรีอยุธยา ส่วนฉันทที่แปลงจากคัมภีร์วุตโตทัยเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้น ไม่ค่อยนิยมใช้แต่ง โดยเฉพาะ
ฉันทในจำพวกมาตราคดีนั้น ไม่ปรากฏว่ามีผู้นำไปใช้แต่งเลย

แม้ว่าตำราฉันทของไทยจะมีจำนวนไม่มาก และไม่เป็นที่แพร่หลายนัก เพราะ
กวีไทยที่นิยมแต่งฉันทมีเพียงจำนวนน้อยก็ตาม ตำราฉันทเท่าที่เรามีอยู่ก็ยังคงแสดงให้เห็น
ความสนใจของกวีไทยที่มีต่อคำประพันธ์ประเภทฉันทใดว่า สืบทอดกันมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่
สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลาอันยาวนานหลายร้อยปี และความสนใจจนถึง

ชั้นคณควารวบรวมจัดทำขึ้นเป็นตำรานี้ ก็แสดงให้เห็นถึงความพยายามอย่างยิ่งของกวีไทย ในการที่จะเข้าถึงศิลปการประพันธ์ระดับสูงของอินเดีย เพื่อพัฒนารูปแบบฉันทลักษณ์ให้ กลายเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทหนึ่งของไทยไปในที่สุด ตำราฉันทของไทยจึงเป็น ประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชนรุ่นหลังที่จะได้ศึกษาถึงวิวัฒนาการ และประวัติอันยาวนานของคำ ประพันธ์ประเภทหนึ่งที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณ จนกลายเป็นคำประพันธ์ร้อย- กรองประเภทหนึ่งของไทยในปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย